

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Kustbebyggelseprojektet

Slutrapport skede 1 - Norra Bohuslän
Version maj 2011

Rapportnr: 2011:29

ISSN: 1403-168X

Kustbebyggelseprojektet

Slutrapport, skede 1, norra Bohuslän
Strömstad, Tanum, Sotenäs, Lysekil

Författare:

Ann Mari och Gunnar Westerlind

Omslag:

foton Gunnar Westerlind

Rapportansvarig: Mats Herklint

Utgivare: Länsstyrelsen i Västra Götalands
län, Kulturmiljöenheten.

Rapporten finns som pdf på

www.lansstyrelsen.se/vastragotaland

under Publikationer/Rapporter

Innehåll

Innehåll	2
Sammanfattning	4
Kustbebyggelseprojektet	6
Syftet	6
Miljömålsuppföljning.....	6
Underlag för strategisk kustzonsplanering.....	6
Underlag för översiktlig kommunal planering	6
Information till fastighetsägare och allmänhet	7
Genomförande	7
Läsanvisning	8
Utgångspunkter för projektet	9
DIVE-metoden – ett arbetssätt	9
Kulturhistoriska karaktärsdrag i Bohusläns kustorter	10
Samhällsutvecklingen.....	10
Byggnaderna	17
Marken mellan husen	23
Hamnmiljön.....	27
Miljömålsuppföljning	31
Hav i balans samt levande kust och skärgård och God bebyggd miljö.. 31	
Nationella och regionala miljö kvalitetsmål	31
Delmål och åtgärder i Västernorrland.....	33
Delmål och åtgärder i Blekinge	34
Delmål och åtgärder i Västra Götaland.....	35
Förvaltningsindex som metod för att mäta förändringstryck.....	36
Kulturmiljöövervakning genom NILS-programmet.....	38
Uppföljningsmetoder tillämpade i kustbebyggelseprojektet	40
Fältinventeringar	40
Kartstudier	46
Fotografiska jämförelser.....	47
Underlag för regional kustzonsplanering	48
Samverkansplaner för värdefulla kust- och havsområden	48
Pilotprojekten i Västernorrland, Blekinge och Västra Götaland	48
Höga kusten.....	48
Samverkansplan för Blekinge Arkipelag	49
Pilotprojektet i Norra Bohuslän.....	50
Kustbebyggelseprojektet och pilotprojekten	50
Val av orter för regionala jämförelser	51
Orter i Västernorrland och Blekinge	52
Val av orter i norra Bohuslän	54
Kustzonsplanering och Landsbygdsutveckling i norra Bohuslän	55
Karaktärsegenskaper i kustorterna i norra Bohuslän	57

Gemensamma karaktärsegenskaper	57
Karaktärsegenskaper i olika orter	62
Kulturvärden och upplevelsevärden i kustorterna	70
Värderingsgrunder	70
Gemensamma kulturvärden och upplevelsevärden i norra Bohuslän	71
Kulturvärden och upplevelsevärden i olika orter	72
Påverkansfaktorer och sårbarhet i kustorterna	78
Gemensamma påverkansfaktorer	78
Påverkan i olika orter	79
Behovet av hållbar förvaltning av kustorternas bebyggelse	85
Gemensamma behov	85
Behov av hållbar förvaltning i varje ort	86
Underlag för kommunal planering	93
Rekommendationer i befintliga översiktsplaner	93
Gemensamma drag	93
Strömstads kommun	93
Tanums kommun	94
Sotenäs kommun	95
Lysekils kommun	97
Bestämmelser om kulturvärden i detaljplaner	98
Gemensamma behov	98
Detaljplaner med bevarandebestämmelser	98
Detaljplaner med nybyggnadsbestämmelser	102
Information till allmänheten	104
Gemensamma behov	104
Kulturmiljöprogram	105
Råd och riktlinjer	111
Anvisningar för sjöbodbebyggelse	113
Ortsbeskrivningar	115
Ortspresentationerna	115
Struktur och disposition	115
Jämförande sammanställningar	117
Kustbebyggelseprojektets fortsättning	118
Erfarenheter och behov av fortsatt arbete	118
GIS-anpassning	118
Tillgång till underlagsmaterial	118
Samråd med kommuner och allmänhet	118
Olika former av metodutveckling och jämförelser	119
Samverkan inom ramen för "Kustzonsprojektet i norra Bohuslän"	119
Källor	120

Sammanfattning

Bebyggelseutvecklingen i samtliga kustorter i dåvarande Göteborgs och Bohus län från medeltiden fram till slutet av 1970-talet beskrevs i projektet "Kustorter i Bohuslän". Uppföljande studier har under 2010 genomförts i Krokstrand, på Rossö och Kalvö, i Grebbestad, Fjällbacka, Bovallstrand, Hunnebostrand-Ulebergshamn, på Bohus-Malmön, i Fiskebäckskil-Östersidan, Stockevik och Grundsund i norra Bohuslän. Liknande studier ska genomföras i Blekinge och Västernorrland under 2011.

Kustbebyggelseprojektet är ett miljömålsprojekt knutet till "Hav i balans samt levande kust och skärgård" och "God bebyggd miljö". Resultatet av projektet har anknytning till delmålen för Västernorrland, Blekinge och Västra Götaland. Det kan också knytas till Riksantikvarieämbetet projekt "Förvaltningsindex" och förslaget till kulturmiljömiljöövervakning genom NILS-programmet.

En utgångspunkt för Kustbebyggelseprojektet är att kustorternas bebyggelse har uppstått och förändrats under inverkan av en mängd olika faktorer och samband. Beskrivningen av de nutida kulturhistoriska karaktärsdragen baseras på utvecklingen av samhällena, byggnaderna, marken mellan husen och hamnmiljön under olika tidsepoker från tiden före 1860 fram till 2010.

Valet av orter genomfördes efter diskussioner mellan representanter för samtliga kommuner, länsstyrelsen och Bohusläns museum. Ambitionen var att få med orter med olika nutida utveckling, storlek och planringssituation samt med varierande historisk bakgrund.

Ortspresentationer har tagits fram för alla de kustsamhällen som studerats. De ska fungera både som ett underlag för kommunernas översiktliga planering och som information för fastighetsägare och besökare som är intresserade av orternas historia och miljö. Ortspresentationerna ska kunna antas av kommunerna och finnas tillgängliga på kommunens hemsida.

Olika inventeringsformer har testats för byggnader på land och i hamnarna samt marken mellan husen. Avgränsade inventeringsområden valdes för att kunna beskriva bebyggelse knuten till olika tidsepoker, samhällsgrupper och näringar typiska för varje plats. De inventerade uppgifterna kompletterades med fotografier för att kunna beskriva och bedöma hur karaktärsdragen förändrats. Resultatet från inventeringarna i de olika orterna har använts för att identifiera bebyggelsens karaktärsdrag i på land och i hamnarna på respektive ort och längs kusten. Vetenskapliga och upplevelsemässiga värden som är viktiga för orternas attraktivitet har vägts samman till en övergripande beskrivning av gemensamma karaktärer i landskap och bebyggelse i norra Bohuslän.

Karaktärsdrag och attraktionsvärden är känsliga eller sårbara för olika typer av förändringar. Det kan handla om nyexploatering, utplåning eller omvandling och ändring av användning eller ägandeförhållanden. Den negativa påverkan kan till viss del uppvägas av en långsiktigt hållbar kommunal och enskild förvaltning av miljön baserad på god kännedom om lokala karaktärsdrag.

I samtliga kommuner betonas i översiktplanerna att den lokala byggnadstraditionen vara vägledande vid nyexploatering och betydelsen av att värna kulturmiljön och

kulturlandskapet, men målet att öka antalet helårsboende överväger. Enligt översiktsplanerna ska Beskrivningar av kustorternas kulturvärden redovisas i både översiktsplaner och fördjupningar. De baseras i Lysekil och Tanum på antagna kulturmiljöprogram och i Sotenäs och Strömstad på inventeringar och rapporter utförda av länsmuseet på 1980-talet. Bebyggelse med traditionella drag i planlagda områden med större tomter från 1900-talets början uppmärksammas sällan. I alla kommuner anges att juridiskt bindande bestämmelser i detaljplaner eller områdesbestämmelser ska tas fram för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Viktiga gemensamma karaktärsdrag att bevara och utveckla är:

- Kontrasten mellan obebyggda kala berg och kuststräckor och tät bebyggelse i skyddade vikar och sund
- Tydliga samband mellan hamnar, bostäder, turist- och servicebyggnader och stenbrott i samhällen med olika historisk bakgrund.
- Täta bebyggelsemiljöer med tidstypiska ljusa bostadshus av trä med tegelröda tak från olika epoker
- Hammiljöer med faluröda sjöbodas, magasin, bryggor och kajer.
- Framträdande karaktärsbyggnader med särskilda samhällsfunktioner.

Faktorer som kan påverka karaktärsdragen negativt eller positivt är:

- Nyexploatering, utplåning, omvandling, ändrad användning eller ägandeförhållanden och långsiktigt hållbar förvaltning.

Redskap för hållbar förvaltning behöver utvecklas:

- Samverkan bör ske mellan olika kommuner och länsstyrelsen, museer och lokala föreningar om hur regionens karaktärsvärden kan tillvaratas och utvecklas på ett hållbart sätt. Frågor som är aktuella är:
- Hur kustorternas karaktär och kulturvärden kan "säkerställas" i fördjupningar av översiktsplanen. Hur juridiska bestämmelser kan utformas för att säkerställa karaktärsdragen. Hur råd och riktlinjer för om- och tillbyggnader samt förvaltning av äldre bebyggelse kan se ut för bebyggelse från 1900-talet och "vardagsmiljöer". Hur information effektivt kan spridas till fastighetsägare. Hur ny bebyggelse kan utformas för att ta vara på natur- och kulturvärden längs kusten. Hur igenväxning av landskapet kan förhindras.

Inför fortsättningen av projektet:

- Metoder behöver utvecklas för att registrera inventeringar och bedömningar digitalt med en koppling till GIS – geografiskt informationssystem - för att underlätta kommande uppföljningar och ökad tillgänglighet för allmänheten.
- Underlagsmaterial, tid och resurser för möten och intervjuer med berörda tjänstemän och lokala kontaktpersoner i varje ort behöver planeras i god tid för att möjliggöra ömsesidig information under projektets gång.
- Nivån på och innehållet i jämförelser nationellt, regionalt och lokalt behöver diskuteras av olika aktörer och intressenter.

Kustbebyggelseprojektet

Syftet

Bebyggelseutvecklingen i samtliga kustorter i dåvarande Göteborgs och Bohus län från medeltiden fram till slutet av 1970-talet beskrevs i projektet "Kustorter i Bohuslän" (se Källor). Med utgångspunkt från detta grundmaterial har uppföljande studier genomförts under 2010 på tretton olika platser i norra Bohuslän. Avsikten är att kunna redovisa vad som hänt med bebyggelsen 1980 – 2010.

Liknande studier ska genomföras i Blekinge och Västernorrland under 2011 för att möjliggöra intressanta jämförelser, eftersom utvecklingen både historiskt och i nutid haft olika förlopp och intensitet. I Blekinge kan det område som tidigare utnyttjats för militära ändamål nu successivt utnyttjas för bebyggelse och friluftsliv. I Västernorrland har bebyggelsestrycket ökat i anslutning till de tidigare fiskelägena inom världsarvet Höga Kusten.

Uppföljningen av tillståndet för bebyggelsen i kustorterna ska syfta till metodutveckling. Insamlings- och presentationsmetoder som lämpar sig för uppföljande och återkommande studier samt planeringsunderlag och information om kulturarvet och karaktärsdrag ska utvecklas. Utgångspunkten är det material (kartor, statistik och foton mm) som tidigare samlats in om Bohuslänns kustorter och det som också finns tillgängligt i Blekinge och Västernorrland

Miljömålsuppföljning

Uppföljningen av bebyggelse-, funktions- och befolkningsförändringar ska knytas till delmålen för Hav i balans och levande kust och skärgård samt God bebyggd miljö i olika län. Jämförelser ska göras med indikatorer föreslagna och utvecklade av Riksantikvarieämbetet.

Underlag för strategisk kustzonsplanering

Naturvårdsverket har initierat det nationella pilotprojektet "Samverkansplaner för värdefulla kust- och havsområden med fem regionala projekt i Västernorrlands, Stockholms, Östergötlands, Blekinge och Västra Götalands län.

I Västernorrland ingår det BSPA (Baltic Sea Protected Area) klassade världsarvet "Höga kusten" i samverkansprojektet. I Blekinge pågår arbete med biosfärområdet Blekinge Arkipelag. Resultatet från skede 2 av Kustbebyggelseprojektet under 2011 ska användas vid diskussioner om hur kust- och skärgårdsbebyggelsen kan utvecklas på ett långsiktigt hållbart sätt inom de två BSPA-områdena.

I Västra Götaland pågår projektet "Kustzonsplanering och Landbygdsutveckling i Norra Bohuslän". Kustbebyggelseprojektet är en del av det samarbete som överenskommit inom kultursektorn. Det har också ingått som en del i länets redovisning av den nationella samverkansplanen för värdefulla kust- och havsområden.

Underlag för översiktlig kommunal planering

I många kommuner uppdateras nu de kommunala översiktsplanerna. Det saknas ofta ett tillfredsställande planeringsunderlag för kulturmiljön. De i Kustbebyggelseprojektet genomförda ortspresentationerna ska kunna användas av de berörda

kommunerna. Därmed kan arbetet anknyta till delmål 1 för miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö ”Senast 2010 ska fysisk planering och samhällsutveckling baseras bland annat på strategier och program för hur estetiska och kulturhistoriska värden ska tas tillvara och utvecklas”.

Information till fastighetsägare och allmänhet

Det finns ett stort intresse från fastighetsägare och allmänhet att ta del av information och rådgivning om hur den äldre bebyggelsen i kustorterna utvecklats och hur den ska tas om hand. Ortopresentationerna ska användas som information för politiker och kommuninnevånare.

Genomförande

Kustbebyggelseprojektet har genomförts i samarbete mellan länsstyrelserna i Västra Götaland, Blekinge och Västernorrland, Bohusläns museum samt Strömstads, Tanums, Sotenäs och Lysekils kommuner. Projektarbetet har i huvudsak utförts av arkitekterna Ann Mari och Gunnar Westerlind. Projektet har finansierats av medel från Miljömålsrådet, kommunerna och projektet Marin Samverkansplan.

Startmöte i Lysekil: Efter metoddiskussioner per telefon med representanter för länsstyrelserna, Bohusläns museum och kommunerna i norra Bohuslän fattades vid ett arbetsmöte i Lysekil 3 maj 2010 beslut om att detaljerad uppföljning skulle genomföras i tre orter i Lysekils, Sotenäs och Tanums kommuner samt i två orter i Strömstads kommun.

Fältarbete i norra Bohuslän: Efter sammanställningar av historiska fotografier och texter, insamling av aktuella kartor och aktuella planer genomfördes fältarbetet i form av återbesök, inventering och fotografering i de utvalda orterna under perioden juni-juli 2010.

Seminarium i Grundsund: Efter en preliminär sammanställning av resultatet av fältstudierna genomfördes ett seminarium i Grundsund 15-16 september med diskussioner om möjligheterna att med DIVE-metoden ta fram och presentera relevant underlagsmaterial för kustorter i Blekinge och Västernorrland.

Ansökan om medel för fortsatt arbete: En ansökan om fortsatta studier skickades in i slutet av september 2010.

Sammanställning av preliminära ortspresentationer: Remissversioner i pdf-form av ortspresentationerna för Lysekils, Sotenäs och Tanums kommuner sammanställdes, distribuerades och diskuterades i de olika kommunerna i november 2010.

Delrapport till ”Marin samverkansplan”: Ett utkast till kulturmiljöbidrag till Västra Götalands delrapport i projektet Samverkansplaner för värdefulla kust- och havsområden levererades i 15 nov 2010.

Sammanställning av preliminära ortspresentationer för Strömstads kommun: Remissversioner i pdf-form av ortspresentationerna för Strömstads kommun sammanställdes, distribuerades och diskuterades i kommunen i januari/februari 2011.

Slutlig bearbetning av slutrapporten och ortspresentationerna: Efter remissbehandling genomfördes en slutlig bearbetning under febr-april 2011.

Presentation av slutresultatet: En skriftlig presentation av slutresultatet görs i form av denna rapport i pdf-form. En muntlig presentation av resultatet genomfördes vid ett seminarium på Folkets hus i Grundsund 25 mars 2011.

Diskussioner har förts om att genomföra presentationer av resultatet på respektive ort under sommaren eller tidig höst 2011.

Läsanvisning

Efter inledningen presenteras *"Karaktersdrag i Bohusläns kustorter"* som en bakgrund till valet av epoker och redovisningsområden i ortspresentationerna och variabler för fältinventeringarna.

Därefter redovisas i olika avsnitt Kustbebyggelseprojektets resultat uppdelat på *"Metoder för miljömålsuppföljning, Underlag för regional kustzonsplanering samt Underlag för kommunal planering"*. I ett avslutande avsnitt diskuteras *"Behov av fortsatt utvecklingsarbete"*.

De olika Ortsredovisningarna, som redigerats enligt en särskild mall och som levererats till de berörda kommunerna har lagts som bilagor.

Presentation av Krokstrand version 2

Presentation av Rässö version 2

Presentation av Grebbestad version 2

Presentation av Fjällbacka version 2

Presentation av Fjällbacka skärgård version 2

Presentation av Bovallstrand version 2

Presentation av Hunnebostrand-Ulebergshamn version 2

Presentation av Malmö - version 3

Presentation - Fiskebäckskil-Östersidan version 3

Presentation av Stockevik - version 3

Presentation av Grundsund - version 5

Beskrivningarna av de olika orterna har presenterats för tjänstemän i de fyra kommunerna.

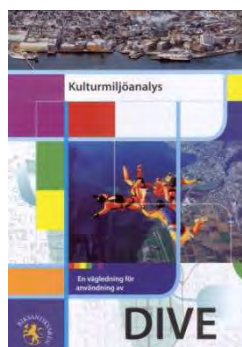
Utgångspunkter för projektet

DIVE-metoden – ett arbetssätt

Kulturmiljöanalysen och presentationerna av bebyggelseutvecklingen i de utvalda kustorterna har gjorts enligt den så kallade DIVE-metoden, som främst utvecklats i Norge. En svensk vägledning har tagits fram av Riksantikvarieämbetet (se Källor).

DIVE står för

- **D** – describe, beskriva,
- **I** – interpret, tolka,
- **V** – valuate, utvärdera och
- **E** – enable, möjliggöra.

Arbetet bedrivs stegvis från inventering till rekommendationer och det aktuella området sätts in i ett större geografiskt sammanhang.

Under **steg 1** ska områdets historiska karaktär beskrivas genom att man besvarar frågan: *”Vad berättar dagens landskap och miljö om områdets ursprung och karaktär?”* De historiska spåren från olika tider sorteras.

Under **steg 2** ska områdets historiska betydelse under olika epoker tolkas. Frågan är: *”Varför har vissa element och karaktärsdrag speciell betydelse i samhället?”* Här förklaras hur tydligt olika spår i samhället vittnar om olika utvecklingsfaser.

Under **steg 3** värderas olika spår och karaktärsdrag. Den viktiga frågan är: *”Vilka element och karaktärsdrag har speciellt värde, kan de utvecklas och var går gränserna för vad de tål?”* Här förs resonemang om vilka beståndsdelar i ett område som är värdefullt att ta vara på för framtiden.

Under **steg 4** görs en bedömning av hur de utvalda karaktärsdragen eller beståndsdelarna bör förvaltas i framtiden. Framtidsfrågan är: *”Hur kan områdets utpekade historiska kvaliteter och resurser förvaltas och utvecklas?”* Rekommendationerna kan vara av olika slag från juridiskt bindande bestämmelser enligt miljöbalken eller plan- och bygglagen till information till fastighetsägare och allmänhet.

Kulturhistoriska karaktärsdrag i Bohusläns kustorter

Kustorternas bebyggelse har uppstått och förändrats under inverkan av en mängd olika faktorer och samband. Kunskaper om vad som påverkat utvecklingen gör det lättare att förstå och uppskatta den lokala byggnadstraditionen. Kännedom om vad som är karaktäristiskt för olika epoker och om vilka beståndsdelar som är värdefulla på olika platser bör ligga till grund för beslut om bevarande och förändring. Kulturmiljöanalysen i de olika ortspresentationerna har utgått från beskrivningarna av bebyggelseutvecklingen i rapporten "Kustorter i Göteborgs och Bohus län. Bebyggelsens tillväxt och framtid". För Krokstrand har underlaget kompletterats med uppgifter från skriften "GRANIT Stenhoggernes historie i grenselandet". (Se Källor. Utvecklingen efter 1980 baseras på iakttagelserna under sommaren 2010.

Samhällsutvecklingen

Naturen längs kusten är storslagen, krävande och känslig. Vind och vatten sopar bort byggnader, bryggor, vegetation och jord men är samtidigt en förutsättning för bosättning och näringsliv. I ortspresentationerna har förändringarna redovisats för tidsperioderna: före 1860, 1860-1910, 1910-1950, 1950 – 1980 och 1980 – 2010, men vissa justeringar har gjorts för Krokstrand.

Utvecklingen före 1860

Områden med tät småskalig bebyggelse från tiden före 1860 finns kvar i flera av de inventerade samhällena. Längsgående strandgator finns i Fiskebäckskil, Hunnebostrand, Fjällbacka och Grebbestad.

Kustborna bosätter sig i skärgården, där det finns naturliga hamnar, skyddade dalgångar och lättodlad mark. Tillgång på fisk, skaldjur, sjöfågel, vilt och färskvatten är förutsättningar för överlevnad. Jakt, fiske, jordbruk och sjöfart äger rum med hjälp av enkla redskap drivna av handkraft, vatten eller vind.

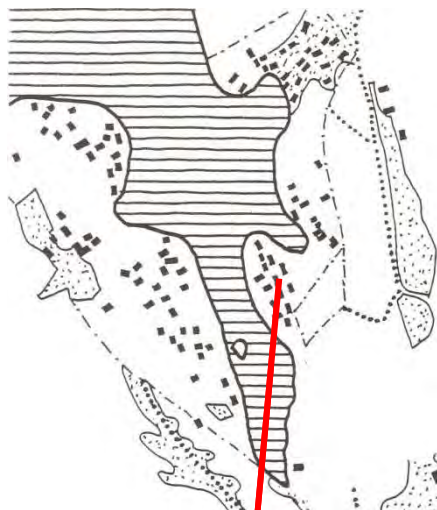
De flesta kustborna äger ingen mark och har därför ingen rösträtt. Förmögna markägare med inflytande bor längre in i landet. Handeln är strängt reglerad till vissa orter. Kustbefolkningen håller ihop i fiskelag. De har svårt att delta i sockenstämorna och blir därför lätt isolerade. I orter med egen kyrka är prästen en mycket dominerande person.

Bebyggelsen växer upp helt fritt på Kronans marker eller gårdarnas utmarker. Reglerande byggnadsstadgor saknas. Begränsade tekniska och ekonomiska resurser medför att det krävande klimatet och transportsvårigheterna styr valet av boplatser. Bostadshus och uthus timras direkt på hälleberget med lämplig lutning eller grundläggs på naturstenmurar. Körvägar saknas men gångstigar trampas upp mellan hus och bryggor. Natursten utnyttjas också för att bära upp och förankra bryggorna. Aktiviteter utomhus äger rum på låga stränder, i skyddade skrevor eller på släta berghällar alltefter behov. Vägar, bryggor, byggnader och torkställningar nära stranden förstörs ofta av översvämningar, is och stormar. I orter där handel bedrivs uppstår en längsgående "gata" parallellt med stranden mellan hamnen och bostadshusen.

Befolkningen längs kusten lever mestadels på vad naturen ger utan inblandning utifrån. Men under perioder med rikt sillfiske kommer de i kontakt med utsocknes köpmän, som uppför salterier för att kunna bedriva handel med salt och sill interna-

tionellt. Några orter med goda hamnförhållanden för större båtar och vägförbindelser in mot land blir tidigt handelsplatser som Fiskebäckskil, Fjällbacka och Grebbestad. På Rossö och i Krokstrand är jordbruket huvudnäring. I Grundsund, Hunnebostrand, Bovallstrand och på Bohus-Malmön dominerar fisket.

Områden med tät småskalig bebyggelse från tiden före 1860 finns kvar i flera samhällen. Längsgående strandgator finns i Fiskebäckskil, Hunnebostrand, Fjällbacka och Grebbestad.

Grundsund ca 1860

I Grundsund ligger den täta husklungan kvar invid den östra delen av hamnviken.

Fjällbacka 1880

I Fjällbacka ligger hus från 1860 – 1910 i sluttningen öster om Norra Hamngatan.

Utvecklingen 1860 – 1910

Perioden medförde tillväxt i alla de inventerade kustorterna. Bostads- och hamnmiljöer finns kvar i samtliga samhällen. Industri- och turistanläggningar har inte bevarats i samma utsträckning.

Under senare delen av 1800-talet omvandlas samhället. Inflytandet från andra delar av landet ökar. Tidigare outnyttjade naturtillgångar som uppehållsplatser för fisk ute till havs, tyngre lerjordar och granitklippor exploateras med hjälp av effektivare fiske- och brukningsmetoder, sprängteknik, säkrare och snabbare kommunikationer. Både fiske och jordbruket specialiseras. Handeln utvecklas liksom sjöfarten. Industrier växer fram. Stenindustrin är mycket lönsam. Badortslivet för överklassen

blomstrar. Byggnader och hamnanläggningar utförs i större skala och med högre standard än förr. Många näringslivs restriktioner slopas.

Självhushållet börjar luckras upp. Levnadsstandarden ökar långsamt. Kustborna kan försörja sig på flera sätt. De ekonomiska skillnaderna mellan olika samhällsklasser består, trots att samhällssystemet successivt organiseras mot större demokrati. Allmän skolundervisning, fattigvård och sjukvård växer långsamt fram. I många samhällen byggs en egen kyrka. En del får status som municipalsamhällen. De första folkrörelserna bildas. De bofasta lever familjevis, men periodvis bor också säsongarbetare och sommargäster vid kusten.

Kommunikationerna förbättras genom tillkomsten av allmänna landsvägar, järnvägar och fyrbelysta farleder. Markutnyttjande och byggande regleras av nya förordningar, såsom byggnadsstadga och byggnadslag. Det resulterar i glesare nybebyggelse. En del mark börjar delas upp i tomter och försäljas till befintliga eller nytillkomna husägare. En del av nytillskotten läggs utanför den äldre bebyggelsen inom glesare planlagda områden, medan andra läggs mellan de äldre husen nära hamnen. Fria markytor tas i anspråk för nya ändamål som skolor, badanläggningar, parker, stenupplag och torkning av fiskeredskap. Orterna växer kraftigt och rymmer fler verksamheter än tidigare. Orternas skilda delar får olika karaktär. Oftast bedrivs till exempel fiske och industri eller handel, sjöfart och turism samtidigt.

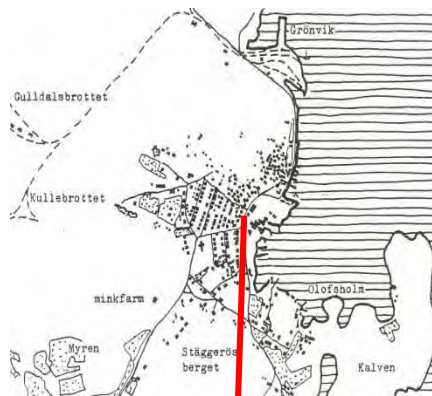
Utvecklingen 1910 – 1950

Större planlagda områden med trädgårdstomter från den tiden finns framförallt i samhällena Grebbestad, Fjällbacka, Hunnebostrand, Bovallstrand och Bohus-Malmön.

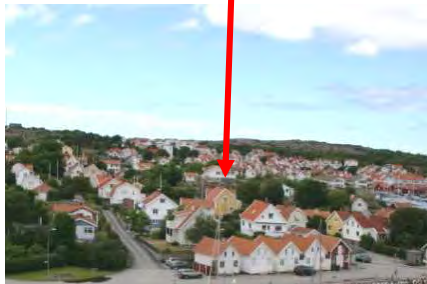
Naturresurserna utnyttjas med hjälp av ännu effektivare redskap som diesel- och elmotorer, radioteknik, stål- och betongkonstruktioner. De nya hjälpmedlen kräver större kapitalinsatser och med ett större ekonomiskt beroende internationellt ökar konkurrensen länderna emellan. Låg- och högkonjunkturer avlöser varandra mellan de två världskrigen. Olika intresseorganisationer bildas för att tillvarata medlemmarnas intressen både inom och utom landet. Allmän och lika rösträtt införs. Läs-kunnigheten ökar genom att skolplikten blir mer allmän. Arbetstiden inom industrin och tjänstesektorn regleras och allmän semester införs.

Bussar och bilar börjar trafikera landsvägar och broar. Flera vägar byggs som beredskapsarbeten liksom kanaler och hamnar. Större tätorter blev självstyrande municipalsamhällen. Stadsbyggandet regleras allt mer genom tillkomsten av olika lagar. All bebyggelse planeras för att klara kraven på brandskydd, god tillgänglighet, sundhet och ordning. De flesta nytillskotten tillkommer utanför den äldre bebyggelsen, men in ibland rivs äldre sjöbodas och bryggors för att ge plats åt nya kajer och industribyggnader. En del nya bostadsområden byggs enligt planer av A. Lilienberg med breda vägar omgivna av förgårdsmark och stora tomter.

I några kustorter har kustbefolkningen möjlighet att bedriva ett effektivt fiske. I andra byggs industrier eller turistanläggningar. Stenindustrin upprätthålls genom olika stödinsatser. I många orter påbörjas avfolkningen. De yngre flyttar till städer på fastlandet och många hus säljs som fritidshus.

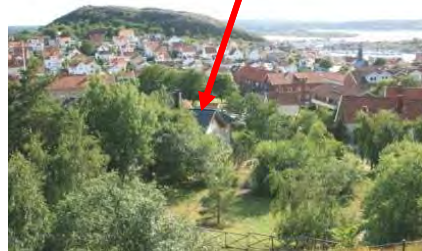
Bohus-Malmön på 1930-talet

På Bohus-Malmön finns flera områden med bostäder från 1920- och 30-talen.

Hunnebostrand på 1970-talet

I Hunnebostrand tillkom stora bostadsområden öster om det gamla samhället.

Utvecklingen 1950 - 1980

I avfolkningsorter förändrades miljön stegvis genom till- och ombyggnader, nya fasadmateriell och inhägnader. I växande samhällen finns områden och trafikleder utformade enligt 1960- och 70-talens normer och stilideal.

Efter 1950 utvecklas bil- och storindustrisamhället. Allt mer avancerade tekniska hjälpmedel medför förändrade naturförhållanden - globalt i form av föroreningar av luft och vatten samt ett hänsynslöst uttag av olika råvaror och lokalt genom sprängning och utfyllnader. Jordbruket minskar i betydelse. Datamaskiner, robotar, navigationssatelliter, kyl- och frysmaskiner ändrar förutsättningarna för fisket. Tillkomsten av plastprodukter och konstfibrer samt utvecklingen av betong och stål påverkar byggandet. Stenindustrin får successivt allt mindre betydelse. Självhushållningens tid är förbi. Internationella marknader och ett invecklat statligt bidragssystem styr penninghushållningen. Krav på ökad lönsamhet medför sammanslagningar till större enheter. Sjöfart, industri och handel koncentreras till ett fåtal orter, liksom samhällets service.

Levnadsstandarden ökar snabbt i folkhemmet. Arbetstiderna minskar och fritiden ökar. Byggnad, socialvård, hälsovård och undervisning regleras av samhället genom lagar och förordningar. De traditionella familjehushållen minskar i kustorterna. De ersätts av pensionärshushåll och fritidsboende. Turismen ändrade karaktär från inneboende sommargäster mot boende i egna fritidshus – såväl i äldre fiskarhus som i egna sportstugor, campingvagnar och fritidsbåtar.

De äldre lokala transportlederna till sjöss ersätts nästan helt av landtransporter på nya vägar, broar och färjor. Omstruktureringen medför antingen avfolkning och stagnation eller befolkningsökning och bebyggelsestillväxt. I samtliga inventerade orter minskar antalet helårsboende i de äldre delarna av samhället. I Grebbestad och Hunnebostrand byggs nya bostadsområden, industrier och servicelokaler i orternas utkanter med god tillgänglighet för motorfordon. Områdena karaktäriseras av gruppbebyggelse med trafikseparering och typbebyggelse. På Skaftö, Bohus-Malmön och Rossö uppförs fritidshus i områden helt utanför de gamla samhällena.

Utvecklingen 1980 - 2010

Under perioden blir Sverige medlem i EU. Vår politik och vår lagstiftning påverkas på en mängd olika sätt. EU:s fiskepolitik medför reglering av bland annat fångstkvoter och fångstplatser, storleken på fiskebåtar samt möjligheterna att bedriva kustfiske. EU:s jordbrukspolitik medför till exempel möjligheter till miljöstöd för att hävda odlingsmarker med höga natur- och kulturvärden. Med EU:s regionalstöd inom olika delar av landet har möjliggjort utvecklingsprojekt i avfolkningsorter.

Samhällsutvecklingen är starkt styrd av plan- och bygglagen, naturresurslagen och naturvårdslagen som senare blev miljöbalken. Båda lagsystemen föregicks av Fysisk Riksplanering. Riksintressen, översiktsplaner – detaljplaner -bygglov, ansvarsfördelning stat – kommun, miljökonsekvensbeskrivningar och kulturresevat införs. Kulturvärden av riksintresse ska skyddas mot påtaglig skada, men resurser saknas för att införa skydd även om möjligheterna att juridiskt skydda kulturvärden ökat för kommunerna. Oftast saknas tillräckliga kunskapsunderlag. Samtidigt ökas successivt rätten att genomföra åtgärder utan bygglov. Detta resulterar i att altaner, små tillbyggnader, ändringar av tak- och fasadmateriel och färg med mera har tillkommit.

Med miljöfrågorna följer bland annat krav på åtgärder mot översvämningsrisker, anläggningar för sopsortering, vatten och avlopp. I förlängningen ökar kraven på ordnade platser för förtöjning av fritidsbåtar, uppställning av bilar och husvagnar samt ”iordningsställande” av stenbrott med mera. Med detta följer hårdgjorda och avjämnade vägar och ytor för uppställning av bilar samt större fritidsbåtshamnar i kustorterna. Inrättandet av naturreservat och naturskyddsområden har i andra sidan medfört ”örörda” stora naturområden utanför bebyggda områden.

Under ”Byggnadsvårdsåret 1975” genomförs olika insatser som ökad kulturmiljömedvetandet i landet. Utställningar, byggnadsvårdsläger och butiker med traditionella material och detaljer växte fram. Då den nya kulturpolitiken presenterades 1996/97 fastslogs att kulturvärden finns överallt i vardagen och inte enbart i utpekade områden. Råd och anvisningar togs fram för hur kulturmiljön skulle kunna bli en del av kommunernas planering. Kulturmiljöprogram med beskrivningar av kommunens historia och värdefulla områden togs fram på många håll.

En av alla böcker som beskriver den lokala byggnadskulturen i Bohuslän.

En bok som förklarar bakgrunden till västkustens lokala samhällsutveckling.

Ett av de kommunala kulturmiljöprogram som förklarar lokalhistorien.

Göteborgs- och Bohus län, Skaraborgs län och Älvsborgs län slås samman till Västra Götalands län. I det stora länet finns både storstads- och glesbygdsproblem. Frågor som rör norra Bohuslän hanteras främst av distriktskontoret i Vänersborg. Då Region Västra Götaland bildas förs ansvaret för näringslivsutveckling och statistik samt kulturförvaltning - förutom kulturmiljöfrågorna - över dit.

Gemensamma kulturmiljöfrågorna diskuteras i samverkan mellan länsstyrelsen och museerna inom organisationen Västarvet, där bland andra Bohusläns museum ingår.

I regionen pågår flera stora infrastrukturprojekt för att förbättra trafikförhållandena för motorfordon. E6 förbättras successivt liksom vägarna närmast kusten, där förhållandena är mycket olika i norr och söder.

Problemet är: Tryck eller avfolkning? Boende eller fritidsboende? Kust kontra Inland? Frågorna belyses i strukturprogrammet Tillväxt Bohuslän.

Som lokala problem anges av länsstyrelsen bland annat kommunernas brist på mark för nya bostäder, otillräckliga resurser för att uppdatera inaktuella detaljplaner för områden med värdefull äldre bebyggelse, svårigheter med strandskydd och bygglov för sjöbodrar, översvämningrisker, genomfartstrafik, brist på biluppsättningsplatser och båtplatser.

De äldsta delarna av kustsamhällena utnyttjas alltmer av fritidsboende eller delårsboende eftersom pensionärer tillbringar en stor del av året i sitt fritidshus. De centrala delarna blir rena fritidshusområden. Det medför en utglesning av verksamheterna i samhällets äldre delar. Men de gamla husen kan underhållas mer pietetsfullt än tidigare, eftersom kraven på större boyta och högre bostadsstandard är lägre än för helårshus. Husavdraget kan också ha spelat en stor roll i sammanhanget.

I samtliga kustsamhällen har nya områden med bostäder samt kommersiell och samhällelig service tillkommit utanför de gamla samhällskärnorna som dock lever upp sommartid. Det har medfört att mycket välplanerade bostadsområden byggts i områden innanför kustzonen, men också att nya hus uppförs i ”attraktiva lägen med havsutsikt” på tidigare obebyggda berg. Det har också resulterat i att byggnader som inte längre används på ursprungligt sätt som t ex uthus, Folkets Hus, magasin för fisk, fabrikslokaler för fiskbearbetning, hantverkslokaler och badrestauranger rivs, ges en ny användning eller står och förfaller. Ytterligare en följd är att antalet säsongberoende försäljnings- och matställen ökar, men bara under de traditionella semestermånaderna.

Den individuella bil- och båttrafiken fortsätter att växa. Detta har medfört ökade behov av uppställningsplatser för bilar och hamnplatser för fritidsbåtar. Det finns

också ett behov av trafikseparering av bilar och gående i de större orterna där genomfartstrafiken är besvärande sommartid.

Efterfrågan på fritidshus och båtplatser har resulterat i att flera små ”kustsamhällen” med båtbygggar, sjöbodas för boende och små bostadshus i traditionell form har byggts vid stränderna som i Varvet i Bovallstrand och Skäret i Fjällbacka där det funnits äldre varv. En annan trend är att f d konservfabriker rivs och ersätts med bostadshus i modernt utförande som på Östersidan och Bohus-Malmön samt i Hunnebostrand. I Fiskebäckskil, Grundsund och Hunnebostrand har stora marinor utvecklats invid äldre varv.

De gamla hotellbyggnaderna finns ännu kvar i Hunnebostrand och Fjällbacka men tycks föra en mer tynande tillvaro. Nya och kvalitetsmässigt goda satsningar som satsar på helårsverksamhet är Gullmarstrand i Fiskebäckskil och Tanumsstrand utanför Grebbestad.

Välplanerade grupphusområden finns i flera orter.

Nya villaområden byggs högt på tidigare stenbrott.

De senast byggda husen förses med utsikt.

I hamnområdena finns magasinliknande bostäder.

Bryggor för fritidsbåtar fyller flera gamla hamnar.

Nya bryggor, bodar och bostäder har tillkommit.

Gamla badhotell och badrestauranger är övergivna.

Ett nytt modernt hotell finns i Fiskebäckskil.

De äldre husen är sedan länge fritidshus.

Byggnaderna

Den korta beskrivningen av utvecklingen till och med 1980 var utgångspunkten för bedömningen av byggnadernas förändringar vid inventeringarna 2010.

Tiden före 1860

Byggnader från denna tid finns kvar på många håll, men de har oftast förändrats genom om- och tillbyggnader eller materialbyten. Storleken ger en fingervisning om byggnadernas ålder liksom materialet som exempelvis timrade sjöbodar.

De äldsta husen utformas för att motstå kustklimatets påfrestningar med tillgängligt material och enkel teknik. Den timrade stommen fraktas nedmonterad med båt från inlandet. Den låga grunden byggs av natursten på berg. De torv- eller bräddäckta sadeltaken, som senare täcks med tegel, är relativt flacka. Omålad eller faluröd grovt sågad träpanel skyddar och tätar den tidigare bara timmerstommen. Vindskivor, fönster och dörrfoder samt knutbrädor skyddar tak, öppningar och timrade knutar. Utskjutande detaljer som lätt skadas av röra saknas vanligen. Skeppare och handelsmän som har råd smyckar ingångarna med klassiskt inspirerade pilastrar och kolonner i snidat trä.

De gamla enkelhusen har ofta snedtäckta och förstu.

Enkelhusen har från början inte ståhöjd på vinden.

I Grundsund har enkelhusen ofta fått en övervåning.

Om möjligt har enkelhusen gaveln mot vattnet.

Med tiden har utbyggnaderna blivit många

Denna form av taklyft är mycket vanlig i Grundsund.

Äldre dubbelhus och påbyggt enkelhus i rad.

I flera samhällen ligger dubbelhusen längs en gata.

Snickeridekor förekommer men är ovanlig.

Förstugor eller glasverandor förekommer ofta.

Många dubbelhus kläddes med eternit efter 1950.

Takkupor och balkonger är senare tillägg.

Bostadshusen är antingen enkelhus med ett rum och ett kök i bottenvåningen eller små dubbelhus med två rum i bredd på gaveln. Vinden har inte full ståhöjd.

Uthus som vedbodas, dass och ladugårdar byggs på samma enkla sätt nära bostadshusen.

Sjöbodas och bryggors uppförs av trä. De har aldrig haft något stort ekonomiskt värde och ligger ofta på samfällad mark. Som upplag används travad sten och timrade stenkistor. Under tider med rikt sillfiske byggs tillfälliga byggnader och anläggningar för att ta hand om fångsten. De förstörs ofta av stormar eller flyttas när sillen drar bort.

Kyrkor byggs i några kustsamhällen men övrig ”samhällsservice” inryms i bostadshusen.

Perioden 1860 – 1910

Större och mindre byggnader från tiden kring sekelskiftet 1900 finns i alla orter, men badhus, hotell, magasin och industrilokaler har försvunnit eller byggts om.

Sillen går till, konserv- och stenindustrin blomstrar, turismen tar fart. Behovet av fler och större bostäder växer liksom behovet av lokaler för olika verksamheter. Mönsterböcker och tidskrifter sprids över landet med bilder på bostadshus uppbyggda efter tidens utformningsideal och dekorerade med sirliga lövsågeridetaljer. Ångsågarna kommer igång så kan man köpa färdigsågad panel och lister med olika profiler. Socklarna uppförs av huggen sten och de tunna utkragande sadeltaken täcks av tegel. Bostadshusen blir större så att de övre våningsplanen kan hyras ut, antingen till sommargäster eller till industriarbetare. De vanligaste är dubbelhus med en och en halv eller två våningar. I sjöfartssamhällena uppförs stora skepparhus med två våningar, sexdelad plan och glasveranda.

De grå eller faluröda bostadshusen börjar kring sekelskiftet 1900 målas med oljefärg i ljusa kulörer. Så småningom målas snickerierna i avvikande mörk kulör. Under olika mellanperioder kommer sedan först blekgula och mörkbruna samt därefter ljust gröna och ljust bruna hus med avvikande mörk färg på snickerierna. De badhus och societetshus, skolor och prästgårdar samt folkets husbyggnader som uppförs har liknande stildrag.

Uthusen får däremot en enklare utformning och behåller vanligen sin faluröda färg, liksom sjöbodas, magasin och industribyggnader. De senare ökar kraftigt i antal allteftersom verksamheterna vid hamnen ökar. Bodas och magasin byggs med stolpverksteknik samt luftiga fasader och tak, så att redskap, nät och segel kan torka. Ofta används spillvirke eller vrakgods och fönster och dörrar från äldre bo-

stadshus. Mindre bryggor framför varje bod eller magasin är vanligast. Där kan mindre båtar lägga till. Större segelfartyg ankrar utanför, men här och var anläggs ångbåtsbryggor.

Vid stenbrott och utskeppningsplatser för sten uppförs mycket enkla skjul som klimatskydd för stenarbetarna.

I stenhuggeridistriktet uppförs flera kyrkor av huggen granit. Några träkyrkor flyttas från andra orter till kustsamhällena .

Ett dubbelhus med sirlig veranda och vindsfönster.

Ett dubbelhus med takkupa och diagonalfönster.

Tillbyggd veranda med vackert spröjsade fönster.

Skepparhus med stora snickeriverandor.

Skepparhus med smidesbalkong på gaveln.

Skepparhus med ny och gammal snickeriveranda.

Dubbelhus med torn och trädgård i Grundsund.

Butikshus med bageri och kafé i Grebbestad.

Dubbelhus med stendetaljer i Ulebergshamn.

Fyrfrontshus med stor glasveranda på Rossö.

Fyrfrontshus med jugendkaraktär på Killingholmen.

Fyrfrontshus med källarvåning i Bovallstrand.

Perioden 1910-1950

Spridd tidstypisk bebyggelse finns i alla inventerade orter och större områden på Bohus-Malmön, i Hunnebostrand och i Grebbestad.

I kustorter med lönsamt fiske, stenhuggeri, konservindustri och turism behövs nya moderna bostäder och verksamhetslokaler. Byggnaderna byggs oftast av trä och förses med sadeltak täckta med tegelpannor. Grunderna utförs till en början av huggen sten och senare av betongsten. Husstorleken ändras inte så mycket, men lövsågeriromantikens avlöses på 1910-talet av nationalromantikens oregelbundna volymer, fjällpaneler och robusta granitmurar. Jugendepokens växlingar mellan symmetri och asymmetri, stora och små fönsterrutor, sirliga ornament samt kontrasten mellan ljusa och mörka färger ger sig mest till känna genom glasverandor och brutna tak. Nyklassicismens stela romber, diamantsnitt och branta tak avlöses mot slutet av 1930-talet av funktionalismens enkla former, pulpettak, balkonger, fönster i hörn och ljusa färger.

De olika stilarna överförs till den befintliga bebyggelsen i form av utanpåliggande dekorationer, ändrade fönsterproportioner, annorlunda placering av entréer och fönster samt nya verandor. Enstaka nya bostadshus tillkommer i utkanterna eller insprängd i den äldre bebyggelsen i flera orter. Större sammanhängande områden finns i på Bohus-Malmön, i Hunnebostrand och i Grebbestad.

Badhus, badrestauranger och pensionat byggs i trä för att ta hand om semestrande badgäster. De flesta finns kvar med förändrad användning.

Sjöbodrar, magasin och fabriksbyggnader av trä fortsätter att fungera i flera gamla hamnar. Vid kajer som tillkommit som nödhjälpsarbeten under depressionstider och världskrig uppförs längor med sammanbyggda förrådsbodrar. De befintliga sjöbodarna hamnar på land då marken utmed stränderna fylls.

Nya kyrkor byggs i Hunnebostrand och Krokstrand.

Dubbelhusen har branta tak, källar- och vindsvåning.

Husen byggs i rader på egna tomter.

Områdena är till en början enhetliga men förändras.

Brutna tak används för att ge utrymme på vindarna.

Husen byggs för både fiskare och stenhuggare.

Ibland bor två familjer i varje hus.

Funkishus med flacka tak finns på några platser.

Affären på Rossö har valmat tak och vita väggar.

På Bohus-Malmön finns flera liknande hus.

Ett personligt format hus ligger på Rossö.

En stor pampig villa på Östersidan.

En naturromantisk sommarvilla i Stockevik.

Perioden 1950 – 1980

Tydliga nytillskott från tiden finns främst i de större orterna. Tidstypiska ombyggnader av den äldre bebyggelsen förekommer däremot på många ställen.

Nya byggnadsmaterial, industritillverkade typhus och Bostadsstyrelsens låneregler styr utformningen av bostadshusen. "Kubiska" trähus med branta tak i en och en halv våning med ljusa fasader som uppförs på 1950-talet följer den bohuslänska byggnadstraditionen trots att både väggar och tak ibland kläs med eternitplattor.

Envåningshus i rött tegel, vit eller brun kalksandsten och betsat trä med mörka tak, slutningshus med en lång balkong längs ena långsidan, herrgårdsliknande gula eller mörkt röda trähus med svarta betongtak och mörka snickerier som uppförs efter 1950 speglar en ny tid. Husen är större än de äldre och utplacerade i terrängen enligt efterkrigstidens planeringsnormer.

Skolor, ålderdomshem, butikshallar och industribyggnader byggs i en större skala än tidigare och oftast i betong, plåt eller tegel. Nya former av uthus är garage och gäststugor.

Nya sjöbodars i hamnar med lönsamt fiske grundläggs ofta på fundament av betong. De kan ha en stomme av stål och täckas av stålplåt.

Många äldre bostadshus blir sommarbostäder. Oftast är ambitionen att behålla det ursprungliga utseendet och hindra förfall. Okunskap orsakar att fönstersnickerier med fel proportioner, ojämn träpanel, plastfärg eller betongpannor används. Sockersöta pastellfärger, ömt vårdade blomrabatter, upphängda stallyktor, lanternor, flöten, fönsterluckor och fartygsdetaljer gör att fiskelägeskaraktären försvinner även om gamla utedass, vedbodars, bakstugor och lador finns kvar här och var.

Gamla sjöbodars får ibland förfalla, men de flesta används som förråd. Några byggs om till sommarbostäder med större fönster, täta väggar och dörrar, ytterbelysning och köksinredning, ytterväggar med lysande röd plastfärg och snickerier i blått eller svart förekommer.

Ombyggda hus med eternit-fasader och enlufts-fönster.

Typhus med platt tak och indragen balkong.

Typhus medinbyggt garage och stor balkong.

Tegelhus med mörkt tak och tallar på tomten.

Mörkt typhus med garage och enkelt staket.

Påbyggt mörk villa med valmat tak och brun fasad.

Perioden 1980 – 2010

Befintliga hus

I de kustorter som inventerats innehåller de gamla delarna med få undantag fritidshus.

- Om husen förvaltas av släktingar till tidigare kustbor genomförs få stora ändringar. Det kan t ex handla om byte till röda betongpannor, kopplade fönster eller en ny ytterdörr.
- Om husen köpts av ”utsocknes” sker stora förändringar.
- Utbyggnader för att ge större bostadsyta sker i form av taklyft utmed en långsida, takkupor med sadeltak eller om det finns plats tillbyggnader. Balkonger, glasverandor, burspråk och stora altaner är mycket vanliga.
- Locklistpanel med profilerad läkt, spröjsade fönster och ”allmogedörrar” och tak täckta med tegel eller röda betongpannor ersätter ofta eternit- eller plåtfasader och tvålufts-fönster.
- Fasader och snickerier, räcken på verandor och altaner samt spjälstaket målas oftast helt vita. I vissa samhällen förekommer dock avvikande färger på omfattningarna kring fönster och dörrar.
- Socklarna lämnas ofta oförändrade om de inte målas svarta, vilket ger en god möjlighet att bedöma husens ålder.
- Gamla trappor var av natursten eller betong. Nya trappor är oftast av trä och leder till utbyggda trädäck.

Nya hus

I de gamla delarna av de inventerade samhällena är det trångt. Möjligheterna att bygga nya hus är få men det finns några ”typfall”.

- Ett nytt hus byggs på en tomt mitt i samhället som ersättning för ett gammalt som rivits. Det nya huset har då anpassats till bebyggelsetraditionen vad gäller form, material och färgsättning. Det bryter av endast genom sin storlek och markanpassning eftersom sprängning och utfyllnader förändrat den ursprungliga tomten.

Nya hus byggs i alldeles i utkanten av det gamla samhället på mark som tidigare varit natur eller stenbrott.

- I många fall får dessa hus ett tydligt modernt utseende som varken anknyter till det omgivande samhället eller naturen runt i kring.
- De friliggande bostadshusen placeras ofta högt med hjälp av stora utfyllnader.
- De förses med kringliggande trädäck och altaner för att få jämna ytor för utevistelse.
- Det finns också exempel på områden med ny bebyggelse som anknyter till den lokala traditionen och där anpassningen till mark och natur studerats noga.

Nya hus byggs också en bit från den gamla samhällskärnan på höjder där det tidigare inte funnits bebyggelse.

- I flera samhällen har grupper av bostadshus med traditionella drag tillkommit som en naturlig utvecklings för vår tid.
- I andra samhällen har glesare områden med friliggande hus exploaterats. Byggnaderna ligger högt och har en individuell och utmanande utformning oftast med pulpettak, mörka färger och mycket glas. De beskrivs i detaljplaner som ”anpassade till naturen i färgsättning och materialval”.

Marken mellan husen

Exakta kunskaper om hur markförhållandena förändrats saknas, men ortspresentationerna utgår från nedanstående beskrivning.

Tiden före 1860

I alla inventerade orter utom på Kalvö är det numera biltrafik och asfalterade gångvägar. Men här och var kan man hitta smala och slingrande gångvägar påminner om dem som fanns före 1860 .

Kustorternas bebyggelsemiljöer består inte bara av byggnader utan också av friytor och utblickar mellan husen. Det geografiska läget ger förutsättningarna. Vindpinade kala berg med skyddade skrevor med vegetation och renslipade hållar eller låga strandängar och sandstränder kring naturliga hamnar i vikar eller sund. Under den tidigaste bosättningen anpassar sig människorna till terrängen. Husen läggs med skydd från vinden liksom bryggor och båtplatser. Båtarna förtöjs vid klippor där det är djupt vatten eller dras upp på land på grunda stränder. Gångvägar trampas upp över ängar och klippor. De utjämnas med snäckskalssand, tegelkross eller grus. Sanka partier undviks eller fylls med sten, avfall eller vrakgods. I handelsorterna är strandgatorna troligen belagda med fältsten för att underlätta transporter med häst och vagn.

I många kustsamhällen utnyttjas marken mellan husen av alla gemensamt eftersom privatägda inhägnade tomter ofta saknas. Ljung, buskar, träd och vrakgods används som bränsle, vilket gör bergen kala. Odlingar med köksväxter i skrevor med jord eller tång skyddas av enkla murar. Murar eller staket kan också förekomma för att hålla betande eller bökande husdjur borta från marken närmast husen. Vatten hämtas i brunnar eller vid gemensamma vattenpumpar. Avstånden mellan hamnen och bostäderna är korta. Ofta är det synkontakt mellan dem.

På några platser finns ännu hällar mellan husen.

Gatorna har asfalterats men allmänningen är kvar.

Även på trånga vägar kan man vandra på berget.

Perioden 1860 – 1910

Murar och trappor av huggen sten finns i de flesta samhällena liksom trädgårdstomter.

Då antalet hus växer i kustorterna förändras också marken mellan dem. Krav på brandskydd, renhållning, vatten och avlopp kommer i alla municipalsamhällen. De nya husen byggs på tilldelade tomter som hägnas in och blir privata trädgårdar. I badorterna anläggs parker och promenader. Strandgatorna beläggs med kullersten, men de smala gångvägarna består. Den goda tillgången på byggnadssten i stenhugarsamhällena gör att murar, och trappor anläggs av huggen sten. På kyrkogårdarna uppstår en särskild ”gravvårdskultur” ofta med stora polerade hällar.

I de större orterna ökar avståndet mellan bostäderna och hamnen, men på en del platser kan husen byggas i rader med gavlarna mot vattnet för att få direkt synkontakt.

Storgatsten läggs på gångvägen.

Grus och kantsten är också vanligt.

Trappsteg läggs in för att underlätta.

Fältsten finns på ett fåtal mindre gator.

Perioden 1910 – 1950

Stenkantade kajer och utjämnade vägar finns överallt utom på Kalvö, liksom områden med avgränsade trädgårdstomter. Några gatstensbelagda gator har återuppstått.

Terrängen anpassas alltmer efter människans behov av vägar och hamnar med hjälp av sprängteknik och betonggjutning. Med motorbåtarnas och motorfordonens ankomst sker en omvandling av strandområdet i snabb takt. Under perioder med stor arbetslöshet anläggs nya kajer och landsvägar med statligt stöd. Huggen sten

och gatsten sätter sin prägel på allmänna platser, hamnar och vägar. Sten används också till trappor och murar i privata trädgårdar och som avgränsning av parker och promenader.

De smala gemensamma gångvägarna mellan bryggor, bodar och bostadshus nära hamnen förbättras på sina ställen med hjälp av överbliven sten. Den öppna synkontakten mellan sjöbodarna finns ofta kvar.

Kaptensgatan i Fiskebäckskil är ännu klädd med gatsten.

Norra Hamngatan i Fjällbacka är nu asfalterad.

I Ulebergshamn kantas vägen av stenstolpar.

I Krokstrand inhägnas betesmarken av stenstolpar.

Vid Draget är den gamla vägen stenkantad.

Stenmurar omger den f d förvaltarbostaden.

På Bohus-Malmön kantas hamnen av huggen granit.

I Bovallstrand ligger granithällar mellan sjöbodarna.

Huggen sten lades ofta på utfylld mark.

Perioden 1950 – 1980

De förändringar som orsakades i kustorterna av bilismens tillväxt och indelningen av marken i privata tomter är tydliga överallt utom i orter utan biltrafik.

De fria markytorna mellan husen ändrar karaktär. Breda och jämna asfalterade eller cementerade bilvägar dras från nya bostadsområden till hamnar och serviceanläggningar där parkeringsplatser anordnas på utfylld mark. I kustorter med många turister börjar biltrafiken orsaka problem

Kraven på framkomlighet och hygien sätter sina spår även i de äldre delarna av kustorterna. Många av gångstigarna breddas och jämnas ut med asfalt eller betong. Vattenpumparna och torrassenen överges liksom skrevorna där avfallet tidigare slängdes. I kustsamhällen utan biltrafik bevaras ännu hållmarker och gräsytor mellan husen. I de övriga återstår små rester.

Marken börjar styckas i tomter. Inhägnader som plank, stängsel och häckar blir allt vanligare. Sommargästerna avskärmar uteplatser på allmän mark för att få sitta ostörda vid sina hus. Trädgårdar och prunkande rabatter ersätter köksväxtodlingarna. Vilda buskar och träd bildar låga täta snår utmed bergens läsidor eftersom betande djur saknas och uppvärmning inte längre sker genom vedeldning.

Tillgängligheten och synkontakten mellan bostadshus och hamn blir både bättre och sämre. Gångvägarna jämnas ut men stängs ibland till av grindar och staket.

På Bohus-Malmön dras en bilväg innanför hamnen.

Genomfartstrafiken börjar bli ett problem.

I Hunnebostrand rivs flera sjöbodar.

På Östersidan anläggs ett färjeläge.

I Bovallstrand blir torgytan en parkeringsplats.

På Rossö flyttas kommunikationerna till landsidan.

I Fjällbacka parkerar bilar framför gamla skolhuset.

Det är trångt att parkera i de täta fiskelägena.

Parkering ordnas på utfylld mark. Växtligheten ökar.

Perioden 1980 - 2010

Stenbrott och skrotsten har oftast försvunnit.

Växtligheten har brett ut sig på bergen.

Kring nya hus finns stora utfyllnader.

- Omvandlingen till moderna fritids- och turistsamhällen inverkar på miljön och samhällsstrukturen i kustsamhällena.
- Asfaltering och breddning av gator och vägar och anläggning av parkeringsplatser bryter småskaligheten och variationsrikedomen. En medveten gestaltning och avgränsning av kör-, gång- och kajytor är sällsynt. Andra goda exempel är Grundsund och Fiskebäckskil där biltrafik endast är tillåten i begränsad omfattning och där infartsparkering anordnas i samhällenas utkant.
- Ökat fritidsboende utan tidigare rötter i samhället medför ökad privatisering. Fler staket dyker upp som avskiljer tomtmark från mark som är allmänt tillgänglig. Staketet går ibland ut över naturen. För att tydligt skilja tomtmarken från allmän mark används olika sorters markbehandling. Gatsten eller betongsten används för att markera tomter. De allmänna gångvägarna blir svåra att upptäcka på grund av markiser, bordsgrupper, belysning, stenstolpar, grillar och flaggstänger. Låga staket ersätts ibland med höga plank för att hindra insyn.
- En annan förändring som kanske beror på minskat behov av bränsle eller förbättring av närlimatet är växtligheten i form av träd och buskar som ökar både i naturen och på tomterna. Prydnadsväxter som inte har lokal anknytning blir vanligare.

Nya grupper av hus har jämna hårdgjorda ytor.

Privata tomter kläs ofta med gatsten.

Asfalterade parkeringsplatser breder ut sig.

Hamnmiljön

Följande korta beskrivning är ett försök att redovisa hur hamnmiljöerna förändrats under årens lopp.

Utvecklingen före 1910

Rader eller klungor med sjöbodar med bryggor utanför finns kvar i nästan alla samhällen där fiske bedrivits.

Tillgången på skyddade förtöjnings- eller uppdragningsplatser för båtar är en förutsättning för bosättning längs kusten. Hamnvikar eller lastageplatser för handelsfartyg ligger nära farlederna längs kusten eller säkra inseglingsleder från havet. Rena fiskelägen kan bildas invid grundare vikar eller sund. På öar med jordbruk som huvudnäring finns ofta flera strandplatser i olika väderstreck.

Den hamnmiljö som följer med det "hantverksmässiga" fisket kan jämföras med det rika gatulivet i städerna. En stor del av arbetet sker utomhus. I hamnen hjälper många till, då båtar ska förtöjas eller ge sig av, då redskap ska rensas, sköljas och lagas eller då fångsten ska lossas, rensas och beredas. Båtbyggeri och tvätt av mator är andra aktiviteter som förekommer. Pålar, torkställningar, liggtimmer, plank,

nät och båtar bildar tillsammans en rik småskalig miljö. Förförisk med glittrande vattenblänk på somrarna men ogästvänlig med snö, is och pinande blåst vintertid.

Fiske och sjöfart sker huvudsakligen med segelfartyg och roddbåtar. De stora båtarna förtöjs vid pålknippen på djupt vatten och de små vid bryggor eller utlagda stenar invid land. Sjöbodnar och magasin uppförs vid varje brygga eller om det är trångt vid stranden i rader vid gemensamma bryggor. Marken innanför bodarna är oftast gemensam. Den används bland annat för uppläggning av båtar, torkning av redskap och fisk samt som en sammanbindande kommunikationsled parallellt med stranden.

Ångbåtsbryggor anläggs i större orter för att kunna ta emot varor och badgäster.

Sammanbyggda timrade bodar vid Rossösundet.

Timrade bodar i grupp på Kalvö

Upplag av travad sten för att nå ut till djupt vatten.

Små grupper av sjöbodnar runt viken på Dyngö.

Ensamliggande sjöbodnar i Fjällbacka skärgård.

Gång mellan timrade sjöbodnar i Grundsund.

Utvecklingen 1910 – 1950

Vågbrytare, kajer och utfyllda kajplaner finns kvar i många hamnar även om de inte längre används av fiskefartyg. Många konserverfabriker eller servicebyggnader har däremot rivits. Båtvarven har antingen slagit igen eller överlevt som marinor.

När fiskeflottan motoriseras ändras hamnförhållanden. För att förtöja och lossa de havståligena trätrålarna behövs ordentliga kajer och kajplaner som är tillgängliga med bil. Skyddande pirar, stenskodda kajer och utfyllda kajplaner anläggs som beredskapsarbeten i kustorter med levande fiske. De flesta trålfiskar. Fångsterna lossas på ett fåtal platser med egen fiskauktion och egen tillverkning av is. Gamla sjöbodnar står kvar på land eller rivs. Större konserverfabriker uppförs invid kajen som arbetsplatser för kvinnorna. Varv för reparation och underhåll av fartygen ligger oftast en bit från den egentliga fiskehamnen.

Kustfiske bedrivs fortfarande med småbåtar som kan förtöja vid de gamla bryggplatserna och bodarna.

En helt ny fiskehamn med kajer och nya bodrader.

Utbyggda kajer vid sidan av de gamla sjöbodraderna.

T-bryggan för fartyg och bryggor för småbåtar.

En ny pir mot norr byggs för att skydda hamnen.

Vid kajen ligger stora båtar och innanför de små.

Stora konservfabriker av tegel byggs här och var.

Utvecklingen 1950 - 1980

Fisket omstruktureras. Stora ståltrålare med hemmahamn i Göteborgsområdet fiskar i farvatten långt från hemmahamnen. Räktrålning och kustfiske med snabba småbåtar bedrivs i norra Bohuslän. Antalet fritidsbåtar börjar öka.

För de stora trålarna anläggs hamnar och servicelokaler av stål och betong. För mindre båtar fungerar kajerna som byggdes på 1930-talet. För att klara behovet av båtplatser för fritidsbåtar tillkommer nya friliggande bryggor antingen betongponton som förankrats i botten och förses med utstickande bommar eller bryggor av träpålar med gångplan och skoning av tryckimpregnerat virke.

De faluröda och mer sällan ockragula sjöbodarna med sina bryggor finns ännu kvar även om en del är förfallna. De bildar en mycket karaktäristisk avslutning mot havet, men närmiljön förändras långsamt. På bryggorna och gångarna mellan bodarna börjar fiskeredskap, ankare och tågvirke ersättas med fritidsmöbler, båt- och badgrejor.

Kajerna för fiskefartyg blir alltmer öde.

Vissa sjöbodar byggs om till bostäder.

Fritidsbåtar av olika slag förtöjs i hamnarna.

Perioden 1980 - 2010

Rader eller grupper av faluröda sjöbodar eller större vita eller ockragula magasin är viktiga karaktärsdrag i alla kustorter med få undantag. Även hamnbyggnaderna har förändrats genom tiderna. De stora spannmålsmagasinen och de gamla badhusen är

nästan alla rivna liksom konserverfabrikerna från 1940- och 50-talen. En badrestaurang och ett hotell har byggts om till privata bostäder och ett magasin har blivit konferenslokal.

Fritidsbåtarna har blivit fler och större. Både de privata bryggorna och de kommunalt ägda blir fler, större och är ofta täckta med panel mot vattnet. I de gamla hamnarna ersätts pålade träbryggor av flytbryggor av betong. Bojar, förtöjningslinor mellan bryggan och tyngder på botten, bommar av stål fastsatta i bryggorna och i flytkroppar används för förtöjning av båtarna. Förtöjning med enskilda ankare blir allt sällsyntare. Resultatet blir att vattenytan i hamnbassängen inte längre är lika öppen som tidigare, då den är tom på båtar.

Antalet gästhamnar med fullgod service har ökat, vilket lockar även husbilar. Bryggbelysning, tappställen och slangar för sötvatten, eluttag, betalningsautomater, sopkärl och hamnkontor med vägledande personal, toaletter och duschar medför att miljön i de gamla hamnarna förändras.

Breda bryggplan.

Stora porter.

Insynsskydd.

De mindre privatägda sjöbodarna har utseendemässigt ofta väl bevarad karaktär. Användningsätt och detaljutförande skiljer sig dock mellan olika kustorter. Generella drag är:

- Sjöbodarna är mer välskötta än på 1970-talet. Förfallna sjöbodar är sällsynta.
- Taken är klädda med lertegel, betongpannor, plåt, papp eller eternit.
- Fasaderna har faluröd locklistpanel.
- Fiskeredskap, båtutrustning och fiskebåtar är mer sällsynta än tidigare invid bryggorna.
- Betongblock, papp- eller plaströr med betong eller tryckimpregnerade trästolpar används som grund.
- För att klara av de ökande behoven av förrådsplatser vid fritidsbåtshamnarna har rader med gruppsybyggda små sjöbodar i traditionella färger och material byggts på land nära vattnet. De är så små att de inte kan utnyttjas som bostäder och saknar vatten och avlopp.

I några kustsamhällen används sjöbodar som fritidsbostäder. Detta påverkar hamnmiljön på flera sätt även om de generella karaktärsdragen består.

- Nya eller ombyggda sjöbodar förses med bred vankantad förvandringspanel som målas med faluröd slamfärg.
- Breda, grova täta "magasinsluckor" på gaveln mot vattnet kan dölja innanförliggande glaspartier med balkong eller fönsterdörrar.
- Täta fönsterluckor av trä döljer "bostadsfönstren" på övriga fasader.
- Höga plank sätts upp mellan bodarna och som vindskydd på bryggorna. Ibland utformas de som vikkdörrar.
- Ibland förekommer moderna entrédörrar, brevlådor och soptunnor.

Miljömålsuppföljning

Hav i balans samt levande kust och skärgård och God bebyggd miljö

Kustbebyggelseprojektet är ett miljömålsprojekt. Miljömålen är en del av arbetet med hållbar utveckling. Målet om en hållbar utveckling omfattar ekologiska, sociala och ekonomiska aspekter. Miljömålen tydliggör den ekologiska aspekten eller miljödimensionen i hållbar utveckling. Kulturmiljö är en del i miljödimensionen.

Riksdagen har beslutat om strukturen för miljöarbetet och har fastställt 16 övergripande nationella miljö kvalitetsmål och cirka 70 nationella delmål. Miljö kvalitetsmålen har sikte på år 2020 och definierar det önskvärda tillståndet för den svenska miljön. Delmålen anger inriktning för det konkreta miljöarbetet och siktar oftast mot år 2010. Regeringens ambitioner med delmålen är bland annat att de ska vara möjliga att följa upp och att de ska tjäna som underlag för regionalt och lokalt miljöarbete.

Nationella och regionala miljö kvalitetsmål

Formuleringen av de nationella och regionala miljö kvalitetsmålen är identiska, men delmålen och åtgärderna varierar.

Hav i balans samt levande kust och skärgård

”Västerhavet och Östersjön ska ha en långsiktigt hållbar produktionsförmåga och den biologiska mångfalden ska bevaras.

Kust och skärgård ska ha en hög grad av biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur- och kulturvärden. Näringar, rekreation och annat nyttjande av hav, kust och skärgård ska bedrivas så att en hållbar utveckling främjas. Särskilt värdefulla områden ska skyddas mot ingrepp och andra störningar.”

Miljö kvalitetsmålet innebär i ett generationsperspektiv enligt regeringen (Prop 2004/05:150) bland annat:

- *Kust- och skärgårdslandskapets naturskönhet, naturvärden, kulturmiljö värden, biologiska mångfald och variation bibehålls genom ett fortsatt brukande.*
- *Fiske, sjöfart och annat nyttjande av hav och vattenområden, liksom bebyggelse och annan exploatering i kust- och skärgårdsområden sker med hänsyn till vattenområdenas produktionsförmåga, biologiska mångfald, natur- och kulturmiljö värden samt värden för friluftslivet.*
- *Kust- och skärgårdslandskapets byggnader och bebyggelsemiljöer med särskilda värden värnas och utvecklas.*

God bebyggd miljö

”Städer, tätorter och annan bebyggd miljö ska utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och global miljö. Natur- och kulturvärden ska tas till vara och utvecklas. Byggnader och anläggningar ska lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt och så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas.”

Miljökvalitetsmålet innebär i ett generationsperspektiv enligt regeringen (Prop. 2004/05:150) bland annat:

- *Den bebyggda miljön ger skönhetsupplevelser och trevnad samt har ett varierat utbud av bostäder, arbetsplatser, service och kultur så att alla människor ges möjlighet till ett rikt och utvecklande liv och så att omfattningen av människors dagliga transporter kan minskas.*
- *Det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av byggnader och bebyggelsemiljöer samt platser och landskap med särskilda värden värnas och utvecklas.*
- *En långsiktigt hållbar bebyggelsestruktur utvecklas, både vid nylokalisering av byggnader, anläggningar och verksamheter och vid användning, förvaltning och omvandling av befintlig bebyggelse.*

Miljömålen i Kustbebyggelseprojektet

Kustbebyggelseprojektet syftar till att ta fram underlag för regional och kommunal planering så att kust- och skärgårdslandskapets kulturmiljövärden ska kunna tillvaratas vid beslut om fortsatt brukande. Det innebär konkreta rekommendationer för hur bebyggelse och annan exploatering längs kusten ska kunna ske med hänsyn till kulturmiljövärden. Det betyder också att förslag efterfrågas för hur kust- och skärgårdslandskapets byggnader och bebyggelsemiljöer med särskilda värden ska kunna värnas och utvecklas.

Kustorternas variationsrika bebyggelse ger möjligheter till en mängd olika upplevelser: ett gytter av vita hus och röda tak, trånga vägar, branta berg och glittrande hav.

Sjöbodarna trängs vid strandkanten, bostadshusen klättrar i dalgångarna, de branta bergen ger utblickar över de omgivande öarna och vattenytorna.

Kustbebyggelseprojektet ska också ge underlag för planering så att den bebyggda miljön i kustorterna även fortsättningsvis kan ge skönhetsupplevelser och trevnad. Projektet ska belysa hur det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av

byggnader och bebyggelsemiljöer samt platser och landskap med särskilda värden ska kunna värnas och utvecklas särskilt vid användning, förvaltning och omvandling av befintlig bebyggelse.

Delmål och åtgärder i Västernorrland

Kustbebyggelseprojektets andra skede syftar till att ta fram underlag som underlättar förverkligande av delmålen i Västernorrland.

Hav i balans samt levande kust och skärgård

Till miljö kvalitetsmålet hör bland annat följande delmål i Västernorrland:

- *”Länets fiskelägen bibehålls på ett sätt som värnar om karaktären. De åtta fiskelägen som klassats som riksintresseområde handläggs i bygglovshanteringen så att bebyggelsestrukturen hålls intakt vid ombyggnad eller eventuell nyetablering. Senast 2020 ska dessa utpekade fiskelägen omfattas av områdesbestämmelser enligt PBL eller skyddsföreskrifter enligt Miljöbalken.*
- *Tilltänkt ny bebyggelse, i strandnära områden, regleras i kommunernas översiktplan, där följande värden beaktas: Hög arkitektonisk kvalitet. Inspirerad av platsens förutsättningar där traditionell placering och materialval är viktiga utgångspunkter.”*

God bebyggd miljö

Till miljö kvalitetsmålet hör följande delmål i Västernorrland:

- *”Senast 2010 ska fysisk planering och samhällsbyggande i Västernorrlands län grundas på planer, program eller strategier till exempel för hur attraktiva boendemiljöer i städer, tätorter och på landsbygd kan utvecklas för att göra länet attraktivt. Kommentar: Detta kan ske exempelvis genom ett hållbart nyttjande av strandnära lägen. Strändernas utnyttjande bör hanteras i översiktsplaner och områden med höga naturvärden enligt kustinventering ska skyddas.*
- *Senast 2010 har alla kommuner särskilda program för tillvaratagande och utveckling av kultur- och arkitekturhistoriska värden samt har inarbetat frågorna i översiktsplanen. Landsbygdens och tätorters kultur- och arkitekturhistoriskt värdefulla bebyggelse utgör både en ekonomisk och miljömässig resurs för framtida permanent- och fritidsboende.”*

Kustbebyggelseprojektet i Västernorrland

Kustbebyggelseprojektet i Västernorrland syftar enligt projektansökan till att för ett utvalt antal fiskelägen ta fram underlag för GIS-presentationer, kulturmiljöanalyser och rekommendationer för framtida bevarande och utveckling med tillvaratagande av kulturvärden i den befintliga bebyggelsemiljön.

I Höga Kusten ligger fiskeläget Trysunda längst in i en vik.

I Blekinge är Kristianopel en gammal kustort invid Kalmarsund.

Delmål och åtgärder i Blekinge

Kustbebyggelseprojektets andra skede syftar också till att ta fram underlag som underlättar förverkligande av delmålen i Blekinge.

Hav i balans samt levande kust och skärgård

Till miljö kvalitetsmålet hör bland annat följande delmål i Blekinge:

- ”Skydd av värdefulla områden
- Kulturarvet och miljön”

Viktiga åtgärder för att nå delmålen är enligt länsstyrelsen:

- ”Ta fram kommunala natur- och kulturmiljövårdsprogram alternativt fördjupade översiktsplaner som ska antas av kommunfullmäktige.
- Ta fram regionala natur- och kulturmiljövårdsprogram genom en uppdatering av det regionala kulturmiljövårdsprogrammet och samordning med naturmiljöfrågorna som utgångspunkt i de lokala programmen.
- Bilda samverkansgrupper för ökad samverkan mellan länsstyrelsen, kommuner, myndigheter och intresseorganisationer kring bl.a. planfrågor, kultur- och naturvårdsfrågor. Samverkan ska avse bl.a. planfrågor, kulturfrågor och naturvårdsfrågor. Möten sker en gång per halvår inom/mellan de olika grupperna i syfte att utbyta information, förmedla kunskap och diskutera aktuella frågor. Gemensamma informationsinsatser arrangeras, t.ex. seminarier, för att tydliggöra ansvarsroller och öka kunskaperna om planering, skydd av kultur- och naturmiljöer m.m.”

God bebyggd miljö

Till miljö kvalitetsmålet hör följande delmål i Blekinge:

- ”Planeringsunderlag - Senast år 2010 skall fysisk planering och samhällsbyggande grundas på program och strategier bland annat för hur kulturhistoriska och estetiska värden skall tas till vara och utvecklas,
- Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse - Bebyggelsens kulturhistoriska värden skall senast år 2010 vara identifierade och ha ett långsiktigt hållbart skydd.”

Viktiga åtgärder för att nå miljö kvalitetsmålet förutom de ovanstående är enligt länsstyrelsen:

- *”Framtagande av stadsbilds/ortsanalyser/program för att bl.a. identifiera arkitektoniska och estetiska värden samt behandla frågor som berör trygghet, tillgänglighet m.m. Förhållandet stad - land bör belysas. Underlaget kan sedan ligga till grund för planering och bygglov. Kan också ske i ÖP eller som FÖP.”*

Kustbebyggelseprojektet i Blekinge

Kustbebyggelseprojektet i Blekinge syftar enligt projektansökan till att för ett utvalt antal fiskelägen ta fram underlag för GIS-presentationer, kulturmiljöanalyser och rekommendationer för framtida bevarande och utveckling med tillvaratagande av kulturvärden.

Delmål och åtgärder i Västra Götaland

Under Kustbebyggelseprojektets första skede har underlag som underlättar förverkligandet av delmålen i Västra Götaland tagits fram.

Kustbebyggelseprojektet är en fortsättning på projektet ”Tillväxt Bohuslän”.

I Fjällbacka skärgård är kopplingen mellan natur och kultur särskilt tydlig.

Hav i balans samt levande kust och skärgård

Till miljö kvalitetsmålet hör bland annat följande delmål i Västra Götaland:

- *”Skydd av marina miljöer och kust- och skärgårdsområden.*
- *Bevara och utveckla kulturarv och odlingslandskap.”*

Viktiga åtgärder för att nå delmålen är enligt länsstyrelsen:

- *”En god avvägning mellan skydd och varsamt brukande av havs-, kust- och skärgårdsområdena. Inventeringar för kunskapsuppbyggnad kombinerat med tydliga strategier för att skydda eller varsamt bruka miljöerna. De känsligaste områdena behöver skyddas. Vilken skyddsform som ska väljas beror på hotbilden ser ut. Målet kan nå genom samverkan mellan myndigheter, näringar, organisationer och övriga. Befintlig lagstiftning är i huvudsak tillräckligt för att delmålen ska kunna nås.”*

God bebyggd miljö

Till miljö kvalitetsmålet hör följande delmål i Västra Götaland:

- *”Planering för kulturhistoriska och estetiska värden*
- *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse”*

Viktiga åtgärder för att nå miljö kvalitetsmålet är enligt länsstyrelsen:

- *”Att utveckla en god och hälsosam livsmiljö genom fysisk planering och utveckling bland annat av program och strategier för natur- och kulturvärden. Översiktsplanen är ett lämpligt instrument och kommunerna är viktiga aktörer. Länsstyrelserna har ett särskilt ansvar för att bidra med regionalt planeringsunderlag. Kulturmiljön ska ses inte enbart som ett arv som ska vårdas utan som en värdefull tillgång som ska användas och utvecklas.*
- *Kunskapen om länets kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse behöver förbättras och göras mer allmänt tillgänglig. Kommunvisa program eller planer bör tas fram för hur bebyggelsens kulturhistoriska värden ska hanteras. Förvaltning och underhåll bör ske med kunskap om äldre tiders byggande, så att bebyggelsens kulturhistoriska värden tillvaratas.”*

Kustbebyggelseprojektet i Västra Götaland

Inom Kustbebyggelseprojektet har kulturmiljöanalyser och rekommendationer för kommunernas översiktliga planering presenterats för utvalda orter. I en jämförelse regionalt diskuteras bland annat karaktärsdrag och utvecklingstendenser, olika styrmedel och förvaltningsformer samt informationsbehov och samverkansformer för att kunna tillvarata kulturmiljöns värden i en del av länet.

Förvaltningsindex som metod för att mäta förändringstryck

Det miljömålsanknutna arbetet i Kustbebyggelseprojektet kan ses som ett komplement till Riksantikvarieämbetets arbete med projektet ”Förvaltningsindex”.

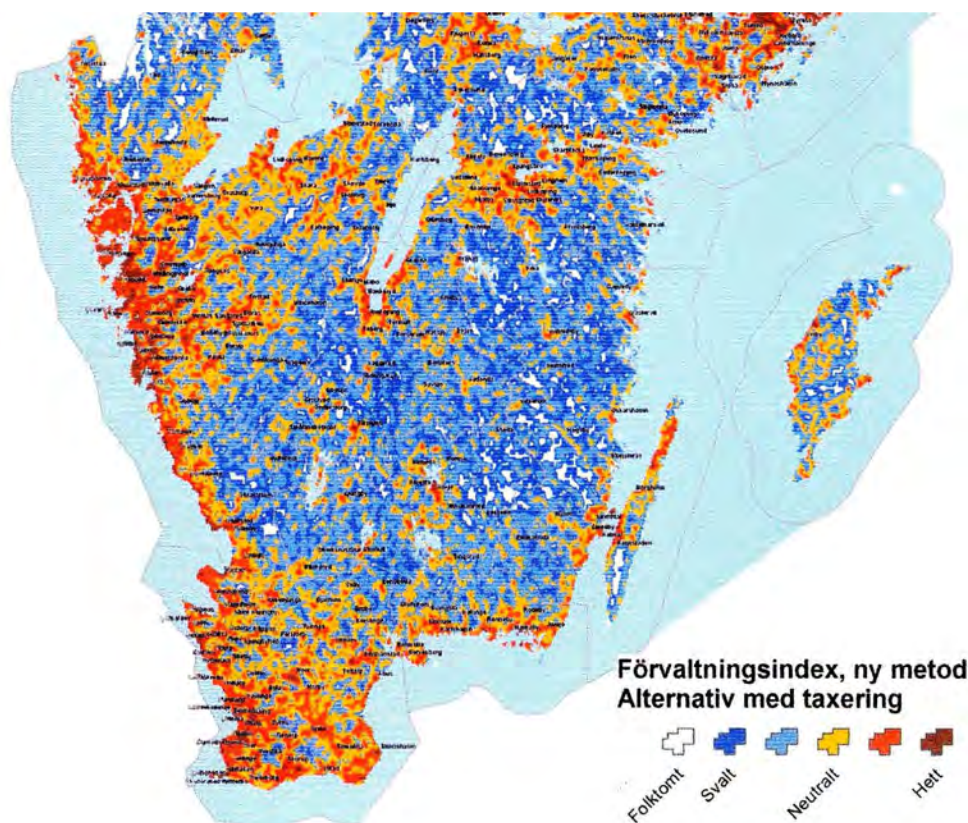
Riksantikvarieämbetet har i rapporten *”Byggnader och bebyggelsemiljöer i kust och skärgård, Förvaltningsindex som bakgrund i en fördjupning”* utvecklat en metod för att mäta och illustrera förändringstrycket i Sveriges kust- och skärgårdsområden. Metoden ska ge ökad kunskap om hur kustområdet utvecklas och fungera som underlag för planerare och beslutsfattare. Ett förvaltningsindex baserat på olika statistiska variabler ska indikera var längs med kusten förändringstrycket är högt respektive lågt med avseende på bebyggelse- och befolkningsutveckling.

En väl utvecklad metod för förvaltningsindex kan bland annat:

- *Användas vid utvärderingar av indikatorer för miljö kvalitetsmålen som rör kust- och skärgård samt god bebyggd miljö.*
- *Ge en tydligare bild av de förutsättningar som råder i olika delar av landet och ge anvisningar om lämpliga förvaltningsstrategier för kust- och skärgårdsområden.*
- *Förenkla myndigheters arbete med uppföljning och utvärderingar inom flera områden. Som exempel kan nämnas uppföljning och utvärdering av strandskyddsdispenser och hur de hanteras i områden med olika förutsättningar.*
- *Funkera som ett underlag för kommunernas översiktsplaner t ex när lämpliga områden för landsbygdsutveckling (LIS-områden) i strandnära lägen pekas ut, samt vid prövning av strandskyddsdispenser.*

Pilotstudier med koppling till Kustbebyggelseprojektet är:

- *Hur har kommunerna hanterat områden som är heta eller svala och var har strandskyddsdispenserna fallit ut? Hur ser det ut i riksintresseområden för natur-, friluftsliv och kulturmiljö?*

Förvaltningsindexet baseras på tre delkomponenter:

- Ett som inkluderar *befolkningsutvecklingen*,
- ett som inkluderar *fastighetsutvecklingen*,
- och ett som speglar *taxeringsutvecklingen* (marknadsattraktiviteten).

Statistikunderlag på kilometerruta levereras av SCB. För varje kilometerruta beräknas utvecklingen över en tidsperiod om 10 år (f.n. 1995-2005). Alla rutorna klassas beroende på om det varit en ökning eller minskning i området. Obebodda rutor undantas. Slutligen vägs de tre delkomponenterna samman till ett slutligt index i fem nivåer, där den högsta nivån indikerar ett högt förändringstryck.

Under 2010 har metoden vidareutvecklats och kvalitetssäkrats för att säkerställa att de tre variablerna kan komplettera varandra men också studeras var för sig och bidra till ökad förståelse för de olika rumsliga processer som pågår i kust- och skärgårdsområdena.

”Förvaltningsindex” och Kustbebyggelseprojektet

Riksantikvarieämbetets ”Förvaltningsindex” kan användas för att diskutera jämförelser under projektets nästa skede då olika delar av landet ska studeras.

Kulturmiljöövervakning genom NILS-programmet

Riksantikvarieämbetet har parallellt med miljömålsarbetet arbetat med att utveckla metoder för kontinuerlig eller punktvis Kulturmiljömiljöövervakning. Syftet har varit att kunna beskriva, förstå och förklara hur kulturmiljön i landskapet förändras med tiden. Kustbebyggelseprojektet kan därför ses som en typ av kulturmiljöövervakning.

Miljöövervakningsprogrammet NILS (Nationell Inventering av Landskapet i Sverige), som finansieras av Naturvårdsverket syftar till att löpande beskriva tillstånd och förändringar av terrestra naturtyper i utvalda områden. Riksantikvarieämbetet har sedan 2007 utvecklat metoder för att övervaka förändringar i kulturmiljön g. En av metoderna är ”Kulturmiljöövervakning genom NILS-programmet (KMÖ-NILS)”.

Ett av målen har varit kvalitetssäkrade metoder för uppföljningsbara inventeringar av byggnader eftersom det saknas långsiktig och representativ övervakning av byggnader som på olika sätt kan användas av kulturmiljövården.

De egenskaper som i första hand ska registreras för varje enskild byggnad är:

- funktion/användning
- ålder
- status - skick
- material
- färgsättning
- markanvändning/marktyp
- igenväxningsgrad och täckning av buskar och träd (enbart byggnader utanför tomtmark)
- förekomst av energiåtgärder (i första hand solceller och vindkraftverk för hushållsbehov)
- nybyggnation/om- och tillbyggnader/rivning

Metodikerna går ut på att genomföra fältarbeten med registrering och beskrivning av enskilda byggnader med olika tidsintervall. Vid inventeringen används de byggnadsbegrepp och definitioner som finns i Bebyggelseregistret.

Den inledande grundinventeringen kan ses som en värdefull och inom kulturmiljövården ofta efterlyst uppdatering på den regionala nivån av kunskap om bebyggelsens status och sammansättning.

Den metodik för fältinventering som utvecklats inom KMÖ-NILS bygger uteslutande på snabba okulära bedömningar av det som är synligt vid besöket. Det är nödvändigt eftersom det handlar om ett stort antal byggnader, men innebär samtidigt större risker för ”fel” än vid byggnadsinventeringar där även arkivstudier och intervjuer med fastighetsägarna ingår. Övervakningen och datainsamlingen som sådan innehåller *ingen värdering* av den enskilda byggnadens eller bebyggelsemiljöns kulturhistoriska värde.

Varje byggnad ska fotograferas. Metoden för registrering av byggnader ska främst användas på landsbygden, men anses med mindre justeringar också kunna användas för registrering av byggnader i tätort.

Kulturmiljöövervakning och Kustbebyggelseprojektet

Vid besöken i kustorterna har olika former av inventering och fotografering testats. Erfarenheterna från Kustbebyggelseprojektet kan vara till nytta för Riksantikvarieämbetet. En vidareutveckling av vilka egenskaper som bör registreras i olika områden kan genomföras under projektets skede 2.

Uppföljningsmetoder tillämpade i kustbebyggelseprojektet

Fältinventeringar

Valet av vilka egenskaper som registrerades 2010 gjordes utifrån erfarenheterna från fältbesöken i kustorterna under 1970-talet och med kunskaper om vilka karaktärsdrag som är betydelsefulla längs kusten. Målsättningen är att kunna beskriva hur dessa karaktärsdrag förändrats och om möjligt varför.

Fältarbetet i praktiken

Fältinventeringarna i de olika kustorterna genomfördes i form av okulärbesiktningar under 2 – 3 dygn på varje plats under juni – juli 2010, då kvällarna var ljusa. Varje ort besöktes med båt. Bebyggelsens förhållande till havet och det omgivande landskapet var det första synintrycket. En inledande rundvandring i den äldsta delen av samhället – utan kartor - förmedlade därefter ett intryck av ortens karaktär och särdrag ”på land”.

För att kunna sätta in den äldsta delen av samhället i ett större sammanhang besöktes omgivande bostads- och verksamhetsområden med cykel. På kartor i skala 1:10 000 markerades olika ”typområden”. Områdenas karaktär antecknades och dokumenterades med digitalkamera. Det insamlade materialet har senare använts för att göra översiktliga beskrivningar i de olika ortspresentationerna.

Insamlingen av material till en mer detaljerad uppföljning av delar av samhällena har skett i form av en rundvandring med en karta i skala 1:1000, skriftliga noteringar i anteckningsblock och fotodokumentation av intressanta byggnader och miljöer.

Då fastighetsbeteckningar funnits på underlagskartan har dessa använts för att registrera olika egenskaper. Om kartan saknat fastighetsbeteckningar har egna beteckningar använts. Det gäller speciellt för sjöbodas som ofta saknar fastighetsbeteckningar och i det fall inventeringar genomförts av marken mellan husen.

Det första valet av vilka egenskaper som skulle inventeras gjordes i Grundsund, som var den först besökta platsen. Det testades fullt ut i Stockevik som är ett jämförelsevis litet samhälle. I Fiskebäckskil utarbetades ett sätt att registrera allmänt tillgänglig mark. I övriga samhällen genomfördes inventeringarna med olika ambitionsgrad beroende på tidsfaktorn, storleken på samhälle och tillgången på nyligen genomförda byggnadsinventeringar.

Praktiska problem under inventeringarna var överlappande eller otillräckligt kartmaterial och avsaknad av fastighetsbeteckningar på kartorna. Under några tillfällen var vinden hård vilket medförde problem med lösa papper och tejpade kartor. Fältinventering vid regnväder var en annan svårighet liksom att kunna skriva när det var kallt. I vissa fall var det omöjligt att se materialet på tak eller socklar beroende på terrängförhållanden, vegetation eller inhägnader. Av resursskäl besöktes varje ort oftast en men ibland två gånger. Missade eller bortglömda uppgifter kunde därför inte kontrolleras.

Urval av områden

Valet av inventeringsområden gjordes på plats utifrån ambitionen att försöka fånga karaktärsdrag från olika tidsepoker eller samhällsgrupper i varje ort.

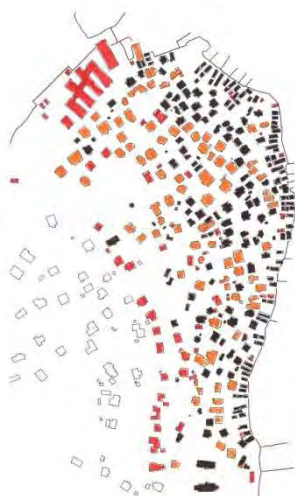
Detaljerade inventeringar genomfördes i:

- Grundsund av bebyggelsen på Ösö – den västra delen av det gamla samhället
- Stockevik av hela samhället invid hamnen
- Fiskebäckskil – Östersidan av gångvägnätet och Kaptensgatan
- Malmön av delar av fiskar- och stenhuggarbebyggelsen
- Hunnebostrand – Ulebergshamn av delar av fiskar- och stenhuggarbebyggelsen
- Bovallstrand av stora delar av fiskar- och stenhuggarbebyggelsen
- Kalvö av hela samhället
- Fjällbacka av området längs Strandgatorna och butiksstråken
- Grebbestad av området utmed Grebbestadskilen och huvudgatorna
- Rossö av ett brett område kring sundet vid Rossöhamn
- Krokstrand av centrala delar av stenhuggarbebyggelsen

Grundsund

Fiskebäckskil

Östersidan

Stockevik

Ulebergshamn

Kalvö

Bohus-Malmön

Hunnebostrand

Grebbe stad

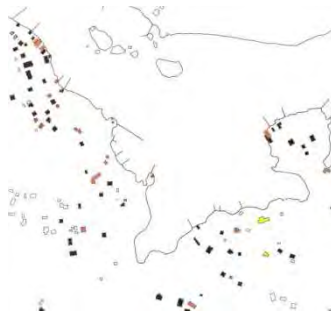
Bovallstrand

Fjällbacka

Rossö

Krokstrand

- ursprunglig karaktär
- anpassad förändring
- stor förändring

Inventeringskartor som visar förändringar i de olika kustorterna. Med ursprunglig karaktär betecknas byggnader som behållit sockel-, tak- och fasadmateriäl, storlek och huvuddrag. Med anpassad förändring betecknas byggnader som byggts till med traditionella materiäl, volymer och formspråk. Med stor förändring menas byggnader med otraditionella materiäl samt stora utbyggnader som förändrar byggnadens huvudform och skala.

Inventerade egenskaper

Valet av egenskaper som skulle inventeras gjordes dels för att kunna beskriva bebyggelsetraditionen i kustorterna dels för att kunna bedöma hur bebyggelsen förändrats. Inventeringarna genomfördes av byggnader inom vissa områden på land och utmed stränderna.

Bostadshus

Ursprung:	<i>1800-tal eller tidigare, 1900-tal, 2000-tal.</i> Vid den snabba inventering som genomfördes var det inte möjligt att exakt ange byggnadsår
Användning:	<i>Bostad, Uthus, Verksamhet (butik, hotell, restaurang mm)</i> Användnings sättet registrerades främst i de större orterna med olika former av kommersiell service utmed huvudgatorna.
Takmaterial:	<i>Tegel, betongpannor, plåt, papp, eternit, övrigt.</i> Takmaterial är en viktig karaktärsegenskap i kustorterna. Takformer registrerades via foton.
Fasadmaterial:	<i>Träpanel, eternit, plast, plåt, tegel, kalksandsten, övrigt</i> Fasadmaterialet är också en viktig karaktärsegenskap. På några platser har olika former av träpanel som locklist, förvandringspanel, slätspont, stående och liggande panel mm registrerats.
Fasadfärg:	<i>vit, pastell, gul, faluröd, övrig (blå, grön, brun, svart, grå)</i> Ljusa fasadfärger är typiska för kustbebyggelsen i Bohuslän.
Sockelmaterial:	<i>Sten (omålad, målad eller putsad), betongsten, puts, betong, övrigt.</i> Socklarnas utseende avgör oftast byggnadens ålder. Obearbetad natursten, huggen sten och olika former av betong berättar om tillkomsttiden. Socklarna behåller ofta sitt utseende vid ombyggnader.
Fönster:	<i>Sex- eller fyrdelade, tvålufts-, enlufts- eller perspektivfönster.</i> Fönstren är viktiga för byggnadernas utseende och kan ofta ange husens ålder.
Tillbyggnad:	<i>Liten = enstaka balkong, trapphus eller förstu, Stor = en rejäl utbyggnad eller flera små, Fler = flera utbyggnader åt olika håll</i> Tillbyggnader förekommer ofta. De flesta har anpassats till ortens bebyggelsekaraktär. Byggnader med verksamheter är ofta mer förändrade än bostäderna,
Förändring:	<i>"Ursprunglig" - mycket små förändringar, "Anpassad" - förändrad med bibehållen karaktär, Stor förändring - förvanskad eller starkt förändrad genom stora tillbyggnader som ändrar volymen, ändring av material mm.</i> Bedömningen av byggnadernas förändring är subjektiv men i tveksamma fall diskuterad av två personer.

Sjöbodar

Användning:	<i>Förråd/sjöbod, bostad, verksamhet.</i> De flesta sjöbodar används för sitt ursprungliga ändamål, men användning som bostäder förekommer på vissa platser och användning som sommarbutiker, restauranger mm på andra ställen.
Takmaterial:	<i>Tegel, betongpannor, eternit, plåt, papp, övrigt.</i> Takmaterialet är en viktig karaktärsegenskap.
Fasadmaterial:	<i>Träpanel, eternit, plåt, puts, tegel, övrigt.</i> Fasadmaterialet är oftast träpanel ibland har olika former noterats.
Fasadfärg:	<i>Faluröd, vit, gul, övrigt</i> Fasadfärgen är mycket karaktäristisk för hamnbebyggelsen.
Upplag:	<i>Travad sten, plintar, pålar, övrigt.</i> Sjöbodarna ligger oftast med någon del i vattnet. Uppläggnings sättet är ett viktigt miljöinslag.
Fönster:	<i>Sexdelade, tredelade, tvålufts och enlufts fönster.</i> Sjöbodarnas relativt små fönster är ett viktigt karaktärsdrag som förändras vid ändrad användning.
Dörrfärg:	<i>faluröd, gul, vit, övrig.</i> Färgen på dörrar eller portar är ett viktigt miljöinslag.
Läge:	<i>Vid vatten med egen brygga, vid gemensam gångväg till vatten, på land innanför kaj.</i> Sjöbodarnas läge beror på ortens storlek och eventuella utfyllnader.
Förändring:	<i>”Ursprunglig”, anpassad - förändrad med bibehållen karaktär, stor förändring - förvanskad eller starkt förändrad.</i> Bedömningen av byggnadernas förändring är subjektiv men i tveksamma fall diskuterad av två personer.

Kommentar

Det är viktigt att ha ett syfte med inventeringen. Om man vill ringa in hur platsens karaktär eller identitet förändras är kan detaljeringsgraden vara av betydelse. Handlar det om att studera hur olika typer av träpanel eller takmaterial används? Eller att färgsättningen har förändrats? Om inventeringarna ska utföras vid flera tillfällen måste de vara jämförbara. Inventeringar i flera orter vid ett tillfälle kan användas för att göra regionala jämförelser. Resultatet från en enstaka inventering kan utnyttjas som underlag för utformningsbestämmelser i detaljplaner eller områdesbestämmelser eller rekommendationer i en fördjupning av översiktsplanen för en ort. De ovanstående uppgifterna om förändringar är subjektiva med fackmässiga bedömningar, upprepade inventeringar kan ge ett mer objektiva resultat.

Allmänt tillgänglig mark mellan husen

Att kunna röra sig fritt mellan husen och hamnen är en karaktärsegenskap i de bohuslänska fiskelägena som ofta är hotad. Den kan försvinna då nya ägare tar över den gamla bebyggelsen.

Mark och väggar i den tillgängliga miljön beskrivs och markeras på kartan. Olika områden får en beteckning och beskrivs i ett anteckningsblock. De olika miljöerna fotograferas och fotovinklarna markeras på kartan.

Markbehandling:

Grus, gräs, stenhällar, otuktad natursten, utjämnad natursten, fältsten, smågatsten, storgatsten, asfalt, betong, trätrallar.

Variationsrikedomen i markbehandlingen av gångytorna är ett traditionellt karaktärsdrag, som tyvärr håller på att försvinna i kustorterna.

Inhägnader:

Låga spjälstaket, höga trästaket eller plank, trådstängsel, stenmurar, häckar eller buskar.

Avgränsningar av gångytorna är en sen 1900-talsföreteelse. Tidigare var all mark mellan husen allmänt tillgänglig.

Trappor:

Natursten, betong, trä.

Trappor är vanliga inslag i de kuperade kustorterna. De traditionella trapporna av sten eller betong ersätts nu av trätrappor.

Kajer:

Stenkistor, stenskoning, betong.

Gångvägarna leder oftast till stranden, där utfyllda kajer tillkom under 1900-talets första hälft.

Bryggor:

Trä, betong, vindskydd, gles avgränsning vid vattnet.

Bryggorna är en viktig del av hamnmiljön. De har efter 1980 ofta omvandlats från "fiskebryggor" till fritids- eller bostadsbryggor.

Kommentar

De inventerade uppgifterna har kompletterats med fotografier som på ett mer målande sätt beskriver miljöerna.

Uppgifter om inhägnader av privata tomter har också tagits fram i övriga orter som underlag för verbala beskrivningar av marken mellan husen. I några orter används övervägande spjälstaket med eller utan murar och i andra är häckar dominerande. I glesare bebyggelse begränsas de privata tomterna enbart av fritt växande buskar.

Skillnaderna kan oftast förklaras med olika ägandeförhållanden och planeringssituation. I de gamla fiskelägena där den bergiga marken sent delats in i privata tomter finns inte jord eller plats för häckar. I områden som från början utgjorts av privata tomter är häckar vanliga. Buskar finns däremot på platser där tomterna ligger glest i ett f d jordbrukslandskap.

Kartstudier

Som komplement till inventeringen av gångtytor i Fiskebäckskil genomfördes en kartstudie av bebyggelsens förändringar.

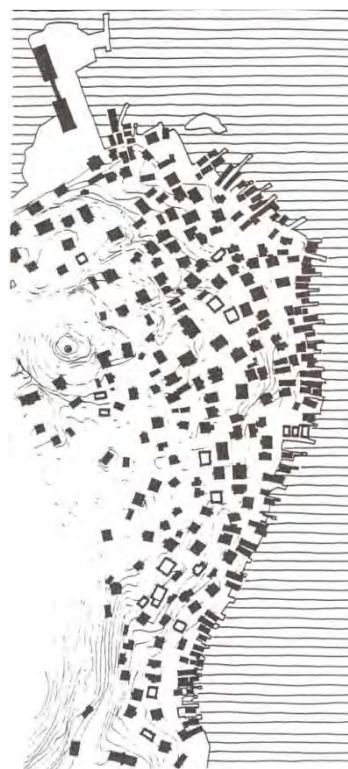
Byggnadernas bottenyta på inventeringskartor från 1971 i skala 1:1000 jämfördes med byggnadernas bottenyta på en grundkarta i skala 1:1000 från 2010.

Genom att studera om begränsningslinjerna överensstämde eller inte gjordes en bedömning av om byggnaden hade ursprunglig utbredning, var tillbyggd eller nybyggd, vilket redovisades på kartor för det 1971 inventerade områdena i Fiskebäckskil och på Östersidan. Vid ett återbesök kan osäkerheter rättas till liksom registreringar av eventuella påbyggnader som inte går att registrera med hjälp av kartstudier.

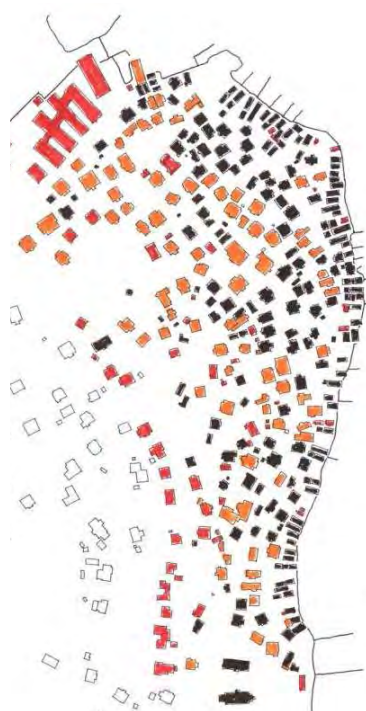
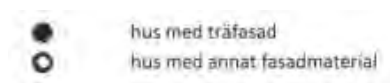
Metoden är relativt enkel och snabb att genomföra, men kräver naturligtvis tillgång till kartor i rätt skala och tidigare inventerade områden.

Kommentar

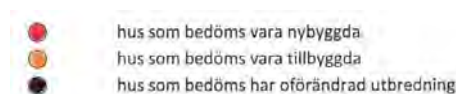
En annan metod är att jämföra byggnadernas utbredning på kartor i samma skala som ett ”skrivbordsprodukt” och senare kontrollera resultatet genom fältbesök och fotografering. Detta kan eventuellt tillämpas i projektets skede 2 i Västernorrland och Blekinge.

Fiskebäckskil 1971

Fiskebäckskil 2010

Fotografiska jämförelser

Den uppföljningsmetod som väckt störst intresse hos allmänheten i de orter som besökts är de fotografiska jämförelserna.

Med ett urval av fotografier från inventeringen på 1970-talet som grund har nya foton tagits om möjligt från exakt samma fotopunkt. Med stor tydlighet har förändringar av många olika slag registrerats på ett objektivt sätt.

Om möjligt har fotografiska jämförelser också genomförts med äldre fotografier från fotosamlingar som förvaltas av Bohusläns museum. Bilder har laddats ner via Västarvets bildsöktjänst.

Kommentar

De fotografiska jämförelserna är ”suveräna” som information. Personer med olika intressen och bakgrund ser olika detaljer i bilderna. Det behövs därför pedagogiska och vägledande bildtexter om ett visst budskap ska nå fram eller en särskild förändring ska uppmärksammas.

Med dagens digitalteknik finns stora möjligheter att förbättra bildernas kvalitet och fokus vilket underlättar den pedagogiska framställningen.

Kvarnberget Fiskebäckskil var öppet och kalt 1970.

Bebyggelsen är inbäddad i grönska 2010.

I Grundsund saknas sjöbodar både 1970 och 2010.

Bostadshusen har blivit vitare 2010.

Konservfabriken på Malmön finns kvar 1970.

Fritidshus och stora trädäck har tillkommit 2010.

Underlag för regional kustzonsplanering

Samverkansplaner för värdefulla kust- och havsområden

Naturvårdsverket har initierat och finansierat det nationella pilotprojektet ”Samverkansplaner för värdefulla kust- och havsområden”. Fem länsstyrelser deltar med var sitt regionalt projekt i områden som helt eller delvis klassificeras som marint skyddade områden enligt internationella havskonventioner. Länsstyrelserna är: Västernorrland, Stockholm, Östergötland, Blekingen och Västra Götaland. Projekten har pågått 2008-2010 och ska resultera i samverkansplaner för hållbart nyttjande, skydd och vård av områdena.

Syftet med projektet är att uppnå Sveriges internationella åtaganden gällande marina skyddade områden, utveckla ekosystemansatsen och bidra till att vi når nationella miljömål. Ekosystemansatsen kan beskrivas som ett arbetssätt för bevarande, hållbart nyttjande och rättvis fördelning av naturresurser.

Målet med projektet är att utveckla en ny förvaltningsform som inte behöver vara juridiskt bindande, men som ändå kan komplettera andra förvaltningsformer som ofta finns i större värdefulla kust- och havsområden.

Benämningen samverkansplan finns inte i lagstiftningen och har enbart tagits fram inom detta projekt. Samverkansplanerna ska:

- Tas fram i nära samarbete mellan länsstyrelserna och berörda målgrupper i projektområdet.
- Uppfylla internationella konventioners krav på förvaltningsplaner för marina skyddade områden.
- Använda Naturvårdsverkets vägledning om ekosystemansatsen som underlag och konceptuell idébank vid framtagandet av planerna.

Pilotprojekten i Västernorrland, Blekinge och Västra Götaland

Höga kusten

Höga Kusten i Västernorrland är det till ytan största området bland pilotprojekten. Där finns en nationalpark och ett flertal naturreservat, men de marina värdena saknar skydd. Området är mycket kuperat. Det är den mest höglänta kusträckan runt Östersjön. Landhöjningen är idag ca 8 mm per år och totalt har marken höjt sig 286 m sedan senaste istiden, vilket är ett världsrekord. Höga Kusten är utpekad som riksintresse för sina natur- och kulturvärden samt för sina värden för friluftsliv och yrkesfiske.

År 2000 togs Höga Kusten upp på UNESCO's världsarvslista för sina geologiska värden. Höga Kusten ingår också i det internationella nätverket av värdefulla marina områden i Östersjön, ett nätverk av så kallade Baltic Sea Protected Areas (BSPA) tack vare höga marina värden. I nätverket har samtliga länder kring Östersjön gått samman för att försöka göra någonting åt Östersjöns allt sämre miljö.

Länderna har åtagit sig att till 2010 se till att BSPA-områdena antingen har ett områdesskydd eller att de har en plan för marin förvaltning av området. För Höga Kusten ska en samhällsintegrerad samverkansplan för ett hållbart nyttjande och bevarande av området tas fram. Ett nytt arbetssätt baserat på dialog, diskussion och gemensamt beslutsfattande mellan länsstyrelse, kommuner, politiker och berörda aktörer i området ska prövas.

I en PM diskuteras olika förvaltningsformer enligt den svenska lagstiftningen.

Den marina förvaltningsplanen för BSPA-området kommer att omfatta den marina miljön och det som påverkar den, även verksamheter på land. Förvaltningsplanen tas därför fram genom ett tvärsektorielt arbete i medverkan med berörda kommuner och alla de aktörer som bor och verkar i området eller har aktiviteter som ställer anspråk på och påverkar den marina miljön. Den marina förvaltningsplanen skall beakta både bevarande- och utvecklingsaspekter för den marina miljön i BSPA-området Höga Kusten. Arbetssättet ligger nära de processer som tillämpas i översiktlig planering enligt PBL, Plan och bygglagen. Översiktsplanering enligt PBL är kommunernas ansvar.

Ett sätt att förankra den marina förvaltningsplanen och att ge den en viss juridisk betydelse för efterkommande ärendeprovningar kan vara att hantera de marina värdena inom BSPA-området som en del av riksintressena för Höga Kusten, både kap 3 och 4, och koppla den marina förvaltningsplanen till de instrument som finns i PBL och MB, främst kommunernas översiktsplaner och länsstyrelsens granskningsyttrande över översiktsplaner. I och med att BSPA-områdena är utpekade som värdefulla marina områden för hela Östersjön är det i det närmaste en självklarhet att de också är av riksintresse enligt MB. De flesta BSPA-områdena ligger dessutom i utpekade riksintresseområden.

För 4 kap områdena finns inte några särskilda värdebeskrivningar utöver de som gjordes redan under NRL-tiden. Det som gäller enligt MB är att de områden som nämns i lagtexten "...är, med hänsyn till de natur- och kulturvärden som finns i områdena, i sin helhet av riksintresse". För Höga Kusten-området skall dessutom "...turismens och friluftslivets, främst det rörliga friluftslivets, intressen särskilt beaktas vid bedömningen av tillåtligheten av exploateringsföretag eller andra ingrepp i miljö". Viktiga delar av "helhetsvärdena" enligt kap 4 finns beskrivna bl.a. för riksintresseområden enligt kap 3 MB som finns inom 4 kap-områdets gräns. Rimligen måste dessa natur- och kulturvärden anses vara en del av "helheten" enligt kap 4.

Samverkansplan för Blekinge Arkipelag

Biosfärkandidatområdet "Blekinge Arkipelag" omfattar bland annat Torhamnns skärgård som utpekades som BSPA-område redan 1994. Området hyser mycket höga natur- och kulturarvsvärden, med få, om ens några motsvarigheter på andra håll i världen. Kusten är smyckad med ett pärlband av öar med intressanta kulturmiljöer och biologiska samt geologiska värden, både över och under havsytan.

Samverkansplanen för Blekinge Arkipelag har skickats ut på remiss. Bland strategi och åtgärdsförslagen finns bland annat strategi 1:

"Framtagande av en integrerad och hållbar bebyggelseplanering: En integrerad och hållbar kustzonplanering för att uppnå en utveckling som tar hänsyn både till natur- och kulturvärden samtidigt som den inte hindrar en samhälls- och ekonomisk utveckling – utan snarare gör den långsiktigt hållbar."

Bland åtgärdsförslagen nämns att kunskapsunderlag bland annat behövs angående landskapsanalyser och kulturvärden, att samarbete ska ske mellan kommuner och andra myndigheter och att riksintressen ska säkerställas.

Pilotprojektet i Norra Bohuslän

I samarbete med fem kommuner i norra Bohuslän (Strömstad, Tanum, Sotenäs, Munkedal och Lysekil), berörda sektorer samt brukare och intressenter i området syftar projektet till att ta fram en regionalt samordnad ”*Samverkansplan för värdefulla kust- och havsområden*” för kust- och havsområdet i norra Bohuslän, ut till territorialvattengränsen.

Projektet ska vara en processtudie för regional marin förvaltning av havs- och kustområden med mycket höga natur- och kulturvärden. Avsikten är att samverkansplanen ska utgöra en integrerad del av och utvecklas tillsammans med den fysiska kustplanering som genomförs av de fem kommunerna inom ramen för samarbetsprojektet ”Tillväxt Bohuslän” (se sidan xx).

Projektets målsättning är att:

- *Stärka förutsättningarna för en långsiktigt hållbar marin planering med hänsyn till höga natur- och kulturvärden inom havsområdet i Norra Bohuslän*
- *Ta fram underlag för en gemensam strukturbild för kommunernas översiktsplanering av havsmiljön i hela Norra Bohuslän*
- *Ta fram en samverkansplan för marin förvaltning i nära samarbete med berörda sektorer, intressenter och aktörer inom pilotområdet och i samarbete med de andra nationella pilotprojekten*
- *Utgöra en vägledning för beslutsfattare på samtliga nivåer*

Ett viktigt mål är att utifrån en kunskapsbaserad förvaltning öka insikten hos samtliga berörda sektorer, intressenter och aktörer i området kring hur bevarande och utveckling kan gå hand i hand.

Förvaltningen måste vara öppen för förändringar och anpassas efter uppföljning och utvärdering för att bättre nå målen.

Att planera och tillvarata havets resurser på ett långsiktigt och hållbart sätt är en angelägenhet inte bara för kommuner och andra myndigheter utan också för skärgårdsbor, markägare, organisationer med flera. För att nå en långsiktig förvaltning är det viktigt att lyssna till alla berörda parter och ta tillvara de lokala kunskaper som finns om området.

Kustbebyggelseprojektet och pilotprojekten

I Västernorrland och Blekinge kommer det under skede 2 tas fram underlag för diskussioner om former för hållbar förvaltning av kulturhistoriskt värdefulla bebyggelseområden inom de berörda områdena.

I Västra Götaland har ett preliminärt bidrag från Kustbebyggelseprojektet integrerats i pilotprojektets slutrapport (se ”Reflexioner angående nybebyggelse i eller i anslutning till Bohusläns kustorter”).

Val av orter för regionala jämförelser

Syftet med den regionala delen av Kustbebyggelseprojektet är att möjliggöra jämförelser mellan förhållanden i olika orter i en kommun eller region och i olika delar av landet. Vid valet av orter bör olika kriterier beaktas. Här följer förslaget till urvalsfrågor med utgångspunkt i dagens situation.

Kriterier för val av orter

Orten i regionen

Ortens utveckling idag	Tillväxt, Stagnation, Tillbakagång
Ortens tillgänglighet	Med eller utan broförbindelse Med eller utan modern hamn Med eller utan regelbunden kollektivtrafik

Befolkningsstorlek Mindre än 500 pers.

500 – 1000 pers

Mer än 1000 pers

Befolkning Mer än 60% fritidsboende

60 – 40 % fritidsboende

Mindre än 40% fritidsboende

Nuvarande verksamheter

Fiske och sjöfart

Industri

Turism

Offentlig och privat service

Ortens fysiska miljö

Ortens utbredning (yta) Stor, medel, liten (i kommunen)

Bebyggelsens ålder före 1860, 1860-1910, 1910-1950

1950-1980, 1980-2010

Tidigare verksamheter

Fiske, Sjöfart, Industri, Turism

Hamnförhållanden

Hamn för moderna fiskebåtar

Hamn för kustnära/småskaligt fiske

Fraktfartshamn från tiden före 1950

Fraktfartshamn från tiden efter 1950

Planerings- och kunskapsläge

Öp-process

Pågående/avslutad

Riksintresseområde – kap 3 & 4

Detaljplaner eller områdesbestämmelser för orten

Kulturmiljöprogram

Tillgängligt material

Översiktligt: planer, fotografier etc

Detaljerat: planer, inventeringar mm

Statistik: befolkning, näringar mm

Övrigt: litteratur, broschyrer etc

Bebyggelsemiljön förändringar och kulturmiljövärden beror på många olika faktorer. För att kunna göra intressanta jämförelser bör variationen av orternas förutsättningar vara så stor som möjligt. Tillgången på underlagsmaterial och behovet av underlag i en pågående planeringsprocess påverka möjligheten att ta fram och använda resultat praktiskt.

Jämförelserna utgår från dagens situation. Möjligheten att ta vara på äldre bebyggelse beror till stor del på om orten växer, stagnerar eller går tillbaka. Miljön och möjligheterna att bedriva verksamheter påverkas starkt av tillgängligheten för motorfordon och större fartyg i form av broförbindelser och moderna hamnar. Möjligheterna att bo permanent är beroende av regelbunden kollektivtrafik.

Orters befolkningsstorlek och andelen fritidsboende påverkar utbudet av service samt miljöns karaktär sommar/vinter. Kraven att kunna bedriva olika verksamheter är viktiga faktorer för påverkan av miljön.

De historiska kriterier som är av betydelse är ortens utbredning och bebyggelsens ålder. En liten ort kan ha vuxit upp under en kort period medan det i större orter oftast finns olika årsringar. Tidigare verksamheter som präglar en ort sätter olika spår liksom förutsättningarna för verksamhet i olika typer av hamnar.

Kustbebyggelseprojektet syftar bland annat till att ta fram underlag för kommunernas översiktliga planering. Det är av intresse att välja ut orter med ”olika status”. Är de utpekade som riksintresseområden, upptagna i kulturmiljöprogram eller inte alls uppmärksammade?

Tillgången på material är en väsentlig faktor för att lyckas med projektet. Under skede 1 har ett grundmaterial varit tillgängligt i form av tidigare rapporter och fotografier. Det har uppdaterats med beskrivningar i översiktliga planer, detaljplaner och inventeringar samt uppgifter i statistik, litteratur, broschyrer etc.

Orter i Västernorrland och Blekinge

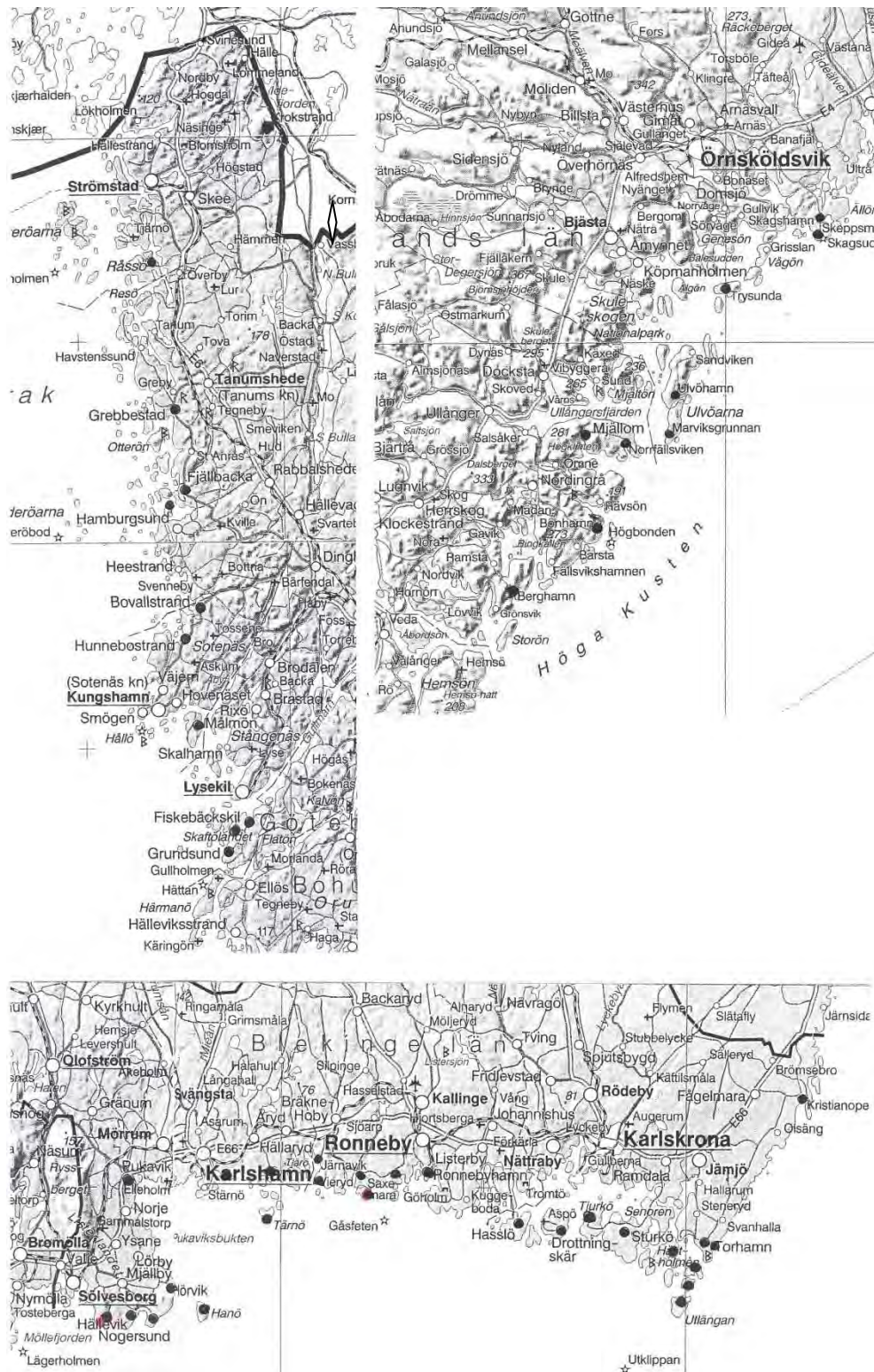
Urvalet av lämpliga studieobjekt har ännu inte genomförts för skede 2 i Västernorrland och Blekinge. Som diskussionsunderlag har material tagits fram om kustorter som varit eller är knutna till fiske i de två länen.

I Västernorrland har följande kustorter nämnts som möjliga för urval:

- I Kramfors kommun: Norrfällsviken, Bönhamn, Berghamn och Mjällom.
- I Örnsköldsviks kommun: Skagsudde/Skeppsmalen, Trysunda, Ulvöhamn och Marviksgrunnan.

I Blekinge har följande kustorter nämnts som möjliga för urval:

- I Sölvesborgs kommun: Västra Näs, Östra Torsö, Hällevik, Nogersund, Hörvik, Hanö och Krokås.
- I Karlshamns kommun: Pukavik, Karlshamn/Vägga, Tärnö, Matvik och Järnavik.
- I Ronneby kommun: Gyö, Bökevik, Saltkärna, Saxemara och Ronnebyhamn,
- I Karlskrona kommun: Hallarna och Garpahamnen på Hasslö, Aspö/Drottningsskär, Herrgården på Tjurkö, Ekenabben och Sanda på Sturkö, Torhamn, Sandhamn, Kristianopel, Östra Hästholmen, Långören, Ungskär och Stenhamn/Utlängan.

De studerade kustorterna i norra Bohuslän och de orter från vilka urval ska göras i Västernorrland och Blekinge

Val av orter i norra Bohuslän

Valet av orter genomfördes efter diskussioner mellan representanter för samtliga kommuner, länsstyrelsen och Bohusläns museum. Ambitionen var att studera förhållandena i orter med olika nutida utveckling, storlek och planeringssituation samt med varierande historisk bakgrund

Strömstads kommun

I Strömstads kommun - med stora öar och en kombination av jordbruk och fiske har Krokstrand - ett stenhuggarsamhälle och Rossö - ett jordbrukssamhälle med fiske som komplement studerats. Båda samhällena är riksintressen för kulturmiljövården och har väl bevarad äldre bebyggelse. Detaljplaner med bevarandebestämmelser saknas. Områdenas kulturvården hotas främst av igenväxning av tidigare stenbrott och odlade marker samt successiv förändring av bebyggelsen.

Tanums kommun

I Tanums kommun har Grebbestad - en serviceort och Fjällbacka - en attraktiv turistort samt Kalvö i Fjällbacka skärgård studerats. Grebbestad och Fjällbacka har utvecklats från rena fiskelägen till orter med sjöfart, handel och turism. Delar av orterna har bevarat äldre bebyggelse. I Grebbestad har ett nytt handelscentrum, en ny gästhamn och ett nytt fiskecentrum tillkommit vid hamnviken. I Fjällbacka servicen från hamnen. Hamnarna är sommartid fyllda av turister med fritidsbåtar och bilar. Kalvö representerar orter utan biltrafik och få permanentboende. I Fjällbacka av riksintresse för kulturmiljövården finns detaljplaner med bevarandebestämmelser. Kalvö ingår i ett område med landskapsbildskydd enligt miljöbalken.

Sotenäs kommun

I Sotenäs kommun har Bovallstrand, Ulebergshamn/Hunnebostrand och Bohus-Malmön studerats. De har varit fiskelägen och stenhuggarsamhällen med sjöfart och turism. Hunnebostrand är centralort i norra Sotenäs. Äldre delar av orterna är kulturhistoriskt värde enligt översiktsplanen, men detaljplaner med skyddsbestämmelser saknas. Bevarad äldre bebyggelse av olika karaktär är idag huvudsakligen fritidshus. Livsmedelsbutiker finns kvar vid hamnen i Bovallstrand och på Bohus-Malmön. I Hunnebostrand har centrum flyttat inåt land. Samtliga hamnar är nu försedda med många bryggor och båtplatser för fritidsbåtar.

Lysekils kommun

I Lysekils kommun är de studerade orterna Fiskebäckskil/Östersidan präglade av fiske, sjöfart, handel och turism, Stockevik som varit utskleppningshamn och turistort samt Grundsund som är ett genuint fiskeläge. För Fiskebäckskil/Östersidan som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården och Grundsund finns detaljplaner med bevarandebestämmelser för den äldsta bebyggelsen. Den är därför mycket väl bevarad. I Stockevik är bebyggelsen mer splittrad och detaljplan saknas för de äldre delarna. Kommersiell och samhällelig service finns inte kvar vintertid i de äldsta delarna där det nästan enbart finns delårsboende.

Kustzonsplanering och Landsbygdsutveckling i norra Bohuslän

Kustbebyggelseprojektet är en fristående fortsättning på detta projekt som populärt går under namnet "Kustzonsprojektet".

Projektet pågick under perioden 2007 – 2009. Kortsiktiga mål är bland annat att utveckla metoder för samverkan och dialoger mellan kommunerna och deras invånare samt att skapa gemensamma kunskapsunderlag. Långsiktiga mål är att bland annat skapa tillväxt utan att äventyra det kapital som är grunden för områdets attraktivitet genom att koppla samman utveckling och fysisk planering. I rapporten framhålls att attraktiviteten i norra Bohuslän baseras på naturen och landskapsbildningen, god tillgänglighet till natur och hav, kulturhistoriska värden samt levande kustsamhällen.

Förslag för kulturmiljöarbetet

För fortsatt utveckling föreslås fortsatt kulturmiljövårdssamarbete bland annat mellan kommunerna, länsstyrelsen och Västarvet, kommunala arbetsgrupper med företrädare för planeringssidan, kultursidan och Bohusläns museum, översyn av planer med kulturvärden samt inspirera nya målgrupper.

Som riktlinjer för samarbetet framhålls att kulturarvet samt kultur- och naturmiljöer inte innebär någon begränsning utan en tillgång. Det framgår att det kulturarvsmaterial som redan finns i kommunerna behöver tillgängliggöras och utvecklas. Det behövs dels en sammanhållen struktur och översikt som gäller alla fem kommunerna för att ta fram bättre planeringsunderlag, dels kulturmiljövårdsprogram med handlings- och åtgärdsplaner som är politiskt beslutade och som uppdateras varje år i varje kommun.

En målsättning är att öka kunskaperna speciellt inom bristområden som till exempel: jordbruks- skogs- och fjällområdenas kulturarv, utmarksbebyggelse, rid- och vandringsleder, vinterleder samt tidiga industrianläggningar inom branscher som sjöfart, fiske, sten, tegel, kvarnar m fl.

Samsynen mellan kulturmiljö- och naturvården behöver utvecklas liksom diskussioner om vad som är viktigt att bevara för framtiden. Hur ser hotbilden ut för nya kategorier av kulturmiljöer? Det framhålls att nya aktörer behöver engageras för att inspirera, sprida kunskap och vårda kulturarvet.

Förslag 1: Att varje kommun inrättar en arbetsgrupp med företrädare för planeringssidan, kultursidan och Bohusläns museum/Västarvet för regelbundna samtal om projekt, planarbete och omvärldsanalyser.

Förslag 2: Att företrädare för kommunerna och kultursektorn tillsammans bygger strategier för utbildning och kompetenshöjning i första hand riktad till personalgrupper som handlägger ärenden i den fysiska miljön. Här bör också ingå bildande av dialoggrupper för samråd och lärande där så passar.

Tillväxt Bohuslän och Kustbebyggelseprojektet

Kustbebyggelseprojektet är fortsättning på projektet enligt förslag 1. Företrädare för kultur och planering i fyra kommuner har samverkat med länsstyrelsen och Västarvet kring problematiken i ett urval av kustorter.

Nuläget

Under perioden 1975-2005 har antalet helårsbostäder ökat med 32% och befolkningen med endast 6%. Strategier ska tas fram för ökat helårsboende bland annat genom ökat samarbete med översiktlig planering.

Norra Bohuslän är den i särklass mest populära kuststräckan för båtturism i hela landet. Beläggningen är mycket ojämn. I juli är nästan alla gästhamnar överbelagda. Kommuner ska till exempel verka för en jämnare beläggning i gästhamnarna, skapa nya platser i befintliga hamnar eller redan påverkade områden, utöka antalet uppläggningsplatser, ramper och parkeringsplatser för bilar. Det finns också behov av utökade platser för husbilsuppställning, campingboende samt förutsättningar för stuguthyrning och sk Homebyten.

Området delas in i fem delstrukturer: Öppet hav, Skärgården, Kustnära områden, Inland, Infrastruktur och Regionala servicecentra. För varje delområde gjordes olika överenskommelser. Här redovisas de som har betydelse för Kustbebyggelseprojektet

Skärgården

- att skärgården utgör basen för våra unika natur- och kulturvärden även i ett nationellt perspektiv
- att en levande skärgård utgör en av de viktigaste förutsättningarna för vår attraktionskraft
- att allmänheten ska ha tillträde till kustzonen

Kustnära områden

- att vattenkontakten utgör en av de viktigaste förutsättningarna för besöksnäringen, havsanknutna yrkesverksamheter inkl sjöfart och ett attraktivt boende och därför ska allmänhetens tillträde till strandzonen säkerställas
- att vi ska stärka de lokala centra som utgör viktiga noder för samhällsservice
- att inte belasta kustnära områden med nya verksamheter och anläggningar som med fördel kan lokaliseras till inlandet
- att tydliggöra, sprida kunskap om och bevara och utveckla natur- och kulturvärden som de kustnära områdena hyser

Infrastruktur

- lokalisera ny bebyggelse som stöder ny och befintlig kollektivtrafik
- utveckla möjligheterna till sjöfart och båtliv

Inland

- att utveckla boendemiljöer, verksamhetsmiljöer och besöksnäringen i inlandet
- att inlandet rymmer höga natur- och kulturvärden som ska värnas och utvecklas för friluftsliv och besöksnäring

Samverkan

- att vi genom samverkan inom och mellan våra kommuner kan utveckla effektivare och starkare organisationer

Karaktärsegenskaper i kustorterna i norra Bohuslän

Inom Kustbebyggelseprojektet har bebyggelseinventeringar genomförts i kustorterna (Se Miljömålsuppföljning sid 40). Avsikten har dels varit att utveckla metoder för framtida uppföljning, dels att fånga karaktärsdrag i bebyggelsen på respektive ort och längs kusten.

Resultatet kan ligga till grund för kommunal planering men också för regionala ställningstaganden. Resultaten för varje ort redovisas i tabellform i respektive ortspresentation. Olika sammanställningar finns under rubriken ”Gemensamma karaktärsegenskaper”.

Gemensamma karaktärsegenskaper

Olika stildrag har växlat i kustorterna. Det är meningsfullt att bevara en byggnads ursprungliga utseende, om den inte utsatts för genomgripande förändringar. Om mindre tillägg har kommit vid olika tidpunkter kan det ibland vara av värde att spara de olika tillskotten som då beskriver husets utvecklingshistoria. Om det ursprungliga är utplånat genom olika förändringsåtgärder är det lämpligast att hitta en så enkel ny utformning som möjligt med hjälp av traditionella material färger och former.

Med hjälp av inventeringsresultaten och de många fotografier som togs under fältbesöken kan betydelsefulla generella karaktärsdrag identifieras. Vid mer detaljerade studier av de sammanställda siffrorna kan man också se ortsspecifika avvikelser.

Bostadshusens karaktärsdrag

Bostadshusen i kustområdena är i allmänhet olika, men det finns gemensamma karaktärsdrag.

- De har sadeltak med matta tegelröda pannor.
- De har socklar av fältsten, huggen sten eller putsad betong (1940-tal). En del grunder målas svarta.
- De har ljusa oftast vita träfasader med stående locklistpanel med profilhyvlade läkt.
- De har rektangulära fönster med stående proportioner. Fönstren har vanligen två, fyra eller sex rutor och är delade i två lufter och sidohängda.
- Snickeridetaljer, fönster och dörrar målas ofta i avvikande färg.
- De har enkla entrédörrar med eller utan överljus.
- De mindre husen har tillbyggnader i form av förstugor och snedtäckor.
- De större skepparhusen har frontespiser och glasverandor.
- Glasverandor från sekelskiftet 1900 har dörrar med vackert spröjsade fönster.

Ort	Fasadmaterial						Inventerade hus
	trä	locklistp.	slätp.	förv.p.	Övr. pan.	Övrigt	
Krokstrand	92	34	43	10	5	6	99
Rossö	76	59	8	4	5	3	77
Grebbestad	93	-	-	-	-	16	104
Fjällbacka	95	-	-	-	-	5	103
Kalvö	38	28	6	-	4	-	39
Bovallstrand	160	-	-	-	-	28	190
Hunnebostrand	224	-	-	-	-	75	297
Ulebergshamn	80	-	-	-	-	8	99
Stockevik	56	43	3	9	1	9	66
Grundsund	145	122	3	4	16	22	166
Summering	1059	286	63	27	31	172	1240

Tabell 1 Sammanställning av inventeringsresultat för fasadmaterial på bostadshus 2010

Ombyggt dubbelhus

Nybyggt vitt bostadshus

Nybyggt grått bostadshus

Ort	Fasadfärg					Inventerade hus
	Vit	Gul	pastell	faluröd	övrigt	
Krokstrand	35	20	11	18	8	99
Rossö	45	2	9	17	3	77
Grebbestad	42	25	16	13	9	104
Fjällbacka	56	19	14	6	5	103
Kalvö	17	1	7	8	7	39
Bovallstrand	105	23	29	8	12	190
Hunnebostrand	77	19	44	11	2	159
Ulebergshamn	-	-	-	-	-	99
Stockevik	38	2	5	9	10	66
Grundsund	116	19	8	4	3	166
Summering	454	111	99	83	57	1240

Tabell 2 Sammanställning av inventeringsresultat för fasadfärger på bostadshus 2010

Ort	Takmaterial			Inventerade hus	Sockelmaterial		
	tegel	betongp.	övrigt		sten	puts	Övrigt
Krokstrand	41	32	17	99	71	11	3
Rossö	40	25	8	77	34	4	25
Grebbestad	40	42	20	104	-	-	-
Fjällbacka	73	15	3	103	-	-	-
Kalvö	20	3	15	39	24	3	8
Bovallstrand	67	45	6	190	-	-	-
Hunnebostrand	62	72	16	159	-	-	-
Ulebergshamn	-	-	-	99	-	-	-
Stockevik	31	23	9	66	28	9	27
Grundsund	126	31	6	166	91	73	18
Summering	500	288	100	1003	248	100	81

Tabell 3 Sammanställning av inventeringsresultat för tak och socklar på bostadshus 2010

Ombyggt bostadshus

Nybyggda vita bostadshus

Nybyggda grå bostadshus

Ort	Karakär			Tillbyggnad			Förändring			Inventerade hus
	1800-tal	1900-tal	2000-tal	liten	fler	stor	urspr.	anpass.	Stor	
Krokstrand	-	-	-	11	13	17	43	31	24	99
Rossö	24	46	7	9	3	5	51	20	5	77
Grebbestad	55	25	22	6	31	7	50	38	16	104
Fjällbacka	51	50	1	10	23	9	45	30	25	103
Kalvö	22	15	2	-	-	-	32	7	1	39
Bovallstrand	133	51	4	44	52	31	52	91	47	190
Hunnebostrand	155	71	7	87	132	20	47	131	108	297
Ulebergshamn	52	18	18	11	22	6	41	35	12	99
Bohus-Malmön	89	35	-	-	-	-	47	26	53	126
Stockevik	29	21	14	23	21	14	24	24	17	66
Grundsund	-	-	-	41	80	24	33	94	39	166
Summering	610	332	75	242	377	133	465	527	347	1366

Tabell 4 Sammanställning av inventeringsresultat för tidskarakär, tillbyggnader och förändringar av bostadshus 2010.

Karaktärsdrag för sjöbodar och magasin

Olikfärgade magasin.

En enkel rad med bodar.

Flerdubbla sjöbodrader.

Sjöbodarna är individuellt utformade, men de har många gemensamma karaktärsdrag.

- De har sadeltak täckta med rött lertegel, röda betongpannor, korrugerad plåt eller eternit.
- De har oftast utkragande tak för att skydda hängande stegar, åror eller riggdetaljer.
- De har faluröda träfasader med förvandringspanel eller locklistpanel. Enstaka timrade och omålade bodar förekommer.
- De är upplagda på land och i vattnet på stenkistor, travade stenar, trästolpar, rostig räls mm.
- De har stora portar mot vattnet. De har också oftast en gångdörr mot land.
- De har små fönster som ljusinsläpp.
- De är luftigt konstruerade.
- De saknar vatten och avlopp samt ofta el.
- De kan ha en täckt gång längs ena långsidan eller ett täckt utrymme på gaveln mot vattnet.
- De har brygga med plats för redskap och förtöjningsplats för båt vid vattnet
- I större samhällen där utfyllnader skett ligger grupper av sjöbodar på land invid gångvägar ut till en gemensam brygga.

Ort	Omgivning			Upplagsmaterial			Inventerade hus
	brygga	Mark	kaj	sten	plintar	mark	
Rossö	17	-	-	10	10	-	20
Fjällbacka	42	2	5	-	-	-	49
Kalvö	-	-	-	8	6	-	13
Bovallstrand	48	40	3	-	-	-	90
Hunnebostrand	25	23	9	-	-	-	50
Grundsund	52	29	5	28	73	37	89
Summering	184	94	22	46	89	37	311

Tabell 5 Sammanställning av inventeringsresultat för omgivning och läge för sjöbodar 2010

Ort	Fasadmaterial						Fasadfärg				Inventerade hus
	trä	Lockl	slätp	förv	tim	övr	Vit	gul	falu-röd	övr	
Rossö	20	14	-	-	4	2	-	-	18	2	20
Fjällbacka	49	-	-	-	-	-	2	3	39	-	49
Kalvö	13	8	3	2	-	-	-	-	11	2	13
Bovallstrand	89	-	-	-	-	1	3	-	85	2	90
Hunnebostrand	46	-	-	-	-	4	5	2	41	2	50
Grundsund	86	49	21	12	8	2	17	13	50	4	89
Summering	303	71	24	18	10	7	27	18	244	12	311

Tabell 5 Sammanställning av inventeringsresultat för fasader på sjöbodan 2010

Bostäder i äldre sjöbodan.

Bostäder i nybyggda bodan.

En sjöbod för fiskeredskap.

Ort	Takmaterial			Inventerade hus	Förändring		
	tegel		betongp		urspr	anpassad	Stor
Rossö	13	3	4	20	12	8	-
Fjällbacka	34	10	4	49	14	23	6
Kalvö	12	-	1	13	10	3	-
Bovallstrand	35	23	28	90	53	31	6
Hunnebostrand	12	21	13	50	27	19	4
Grundsund	55	9	21	89	29	58	-
Summering	161	66	71	311	145	142	16

Tabell 6 Sammanställning av inventeringsresultat för tak och förändringar av sjöbodan 2010

Karaktärssegenskaper i olika orter

I Strömstad har inventeringar genomförts i delar av riksintresseområdena i Krokstrand och på Rossö.

Krokstrand

Inventeringen av totalt 99 bostadshus utfördes i den del av samhället som vuxit upp med stenindustrin.

De flesta husen har träfasad. Endast sex har annat fasadmateriäl. Nästan hälften har slätpanel och drygt en tredjedel locklistpanel. Drygt en tredjedel är vitmålad och en tredjedel gula eller pastellfärgade. Socklarna är övervägande av huggen sten och taken täckta av tegel eller betongpannor. Fönstren var ursprungligen spröjsade men många har nu ersatts av tvåluftsfönster.

I Krokstrand ligger husen förhållandevis glest. Tomterna avgränsas vanligen av buskar. I kuperad terräng förekommer också murar, spjälstaket och trådstängsel.

Bostadsbebyggelsen är delvis mycket väl bevarad och delvis starkt förändrad med många variationer i detaljutformningen. Typiskt för Krokstrand är att fasader med den ursprungliga profilerade träpanelen bevarats på knappt hälften på de inventerade byggnaderna. Det saknas detaljplan eller områdesbestämmelser för området. Relativt omfattande ombyggnader och detaljförändringar har därför skett.

Arbetarbarack med solfångare.

Arbetarbarack med tillbyggda balkonger.

Välbevarat mindre bostadshus.

Rossö

På Rossö inventerades totalt 77 bostadshus och uthus i området närmast Rossösundet.

De flesta husen har träfasad och mer än tre fjärdedelar locklistpanel. Nästan två tredjedelar är vitmålad och en femtedel faluröda. Socklarna är av huggen sten eller betong. Taken är täckta av lertegel eller betongpannor. Fönstren är spröjsade eller delade i två lugter. Sex tiondelar av de inventerade husen bedömdes vara från 1900-talet, vilket är ovanligt, och hälften så många från 1800-talet.

Även på Rossö ligger husen förhållandevis glest. Fritt växande häckar är därför vanliga som tomtavgränsning även om spjälstaket förekommer.

Bostadsbebyggelsen är ovanligt väl bevarad men med mycket varierande ursprung och många variationer i detaljutformningen. Speciella "Rossöhus" är de så kallade fyrfrontshusen med vit locklistpanel, gröna snickeridetaljer, tegeltak, stensockel och ett framträdande

läge i närheten av Rossösundet. Många av de äldre byggnaderna förvaltas ännu av släktingar till dem som byggde husen, men det saknas detaljplan eller områdesbestämmelser för den äldre bebyggelsen vilket medför att relativt omfattande ombyggnader och detaljförändringar kan ske.

Sjöbodnar och magasin, varav 20 inventerades, domineras av tegeltak och faluröd locklistpanel. De flesta ligger invid bryggor och är upplagda på travad sten eller plintar. De nyligen uppförda sjöbodarna har traditionell utformning och mestadels traditionellt läge invid en liten brygga.

Ett av de stora fyrfrontshusen vid Rossösundet.

Ett av dubbelhusen i odlingslandskapet.

Magasin och sjöbodnar vid Rossösundet.

I Tanums kommun inventerades områden utmed stränderna och huvudgatorna i Grebbestad och riksintresset Fjällbacka samt hela bebyggelsen på Kalvö i Fjällbacka skärgård.

Grebbestad

Totalt inventerades 104 hus med olika användningssätt. Mer än två tredjedelar av husen används som bostäder och en tredjedel som butiker – ofta i kombination. Restauranger eller caféer finns i en tiondel av husen.

Drygt hälften av husen bedöms härstamma från 1800-talet och ca en fjärdedel från 1900-talet respektive 2000-talet. Majoriteten av husen har träfasader – även de som är byggda efter 2000. Två femtedelar är vitmålade, en fjärdedel gula och cirka en åttondel pastellfärgade eller faluröda. Spröjsade eller tvåluftsfönster finns på ungefär två tredjedelar av husen. Taken är till övervägande delen täckta av lertegel eller röda betongpannor. Byggnader som utsatts för stora förändringar redan före 1980 är främst de gamla butikshusen utmed Nedre Långgatan som löper parallellt med stranden.

Den inventerade bebyggelsen är relativt enhetlig men med många variationer i utformningen av detaljer och i skalan. De nya byggnaderna kring Hamnplan och vid Grebbestadsbryggan har en annorlunda skala än den äldre bebyggelsen, men med en utformning som anknyter till traditionen längs kusten – även om hantverkskvaliteten hos de äldre husen saknas. Även färgsättningen av de nya byggnaderna har en anknytning till traditionen vid kusten, men andelen gula och pastellfärgade hus är hög.

Små bostadshus i Gamla Grebbestad.

Större butikshus längs Nedre Långgatan.

Bostads- och butikshus vid nya Hamnplan.

Fjällbacka

Inventeringen har till största delen utförts i den äldsta delen av samhället. Totalt inventerades 103 hus med bostäder och verksamheter. Lokaler som butiker, restauranger, kiosk, hotell, hamnservice mm inryms i knappt en fjärdedel av husen.

Närmare hälften bedömdes härstamma från 1800-talet och lika många från 1900-talet och endast ett från 2000-talet. Majoriteten av husen har träfasader med locklistpanel. Mer än hälften är vitmålade och en fjärdedel gula eller pastellfärgade. Spröjsade eller tvåluftsfönster finns på ungefär två tredjedelar av husen. Taken är till två tredjedelar tegeltäckta. I Fjällbacka ligger husen tätt. De små tomterna inhägnas vanligen av vita spjälstaket.

Den inventerade bostadsbebyggelsen är således relativt enhetlig men med många variationer i detaljutformningen. Merparten är sedan länge fritidshus, vilket medför att omfattande ombyggnader är jämförelsevis ovanliga. Speciellt för Fjällbacka är att de gamla butiksbyggnaderna längs den centrala affärsgatan Galärbacken byggts om på ett anpassat sätt. Nästan samtliga bostadshus som byggdes utmed Södra Hamngatan efter branden på 1920-talet har behållit sin karaktär och insprängt i bebyggelsen finns mycket gamla och små hus. Detaljplaner som reglerar byggnadernas utseende saknas för merparten av bebyggelsen, vilket medför att många små förändringar skett.

I Fjällbacka inventerades också totalt 49 sjöbodas, magasin och övrig hamnbebyggelse. Knappt två tredjedelar används som bostäder. Mer än två tredjedelar av byggnaderna har tegeltak. Samtliga har träfasader. De är övervägande faluröda men enstaka gula och vita byggnader förekommer. De ligger på traditionellt sätt vid egen brygga. Förändringar till bostäder är vanliga i Fjällbacka, men de som har genomförts medför sällan en stor förändring av utseendet. Om sjöboden blivit bostad har utrymmet mellan dem och bryggan framför oftast skärmats av från insyn. Ett fåtal byggnader nära den gamla ångbåtsbryggan används som hotell, restaurang och sommarbutiker och har därför byggts om ordentligt. Trots variationerna har den äldre bodbebyggelsen en sammanhållen karaktär.

Små tätt liggande fiskarhus söder om hamnen.

Magasin och butiker vid Ingrid Bergmans plats.

Faluröda sjöbodas ombyggda till bostäder.

Kalvö

På Kalvö inventerades totalt 39 bostadshus och uthus.

Drygt hälften av husen bedöms härstamma från 1800-talet, drygt en tredjedel från 1900-talet och endast 2 från 2000-talet. Samtliga hus har träfasad och de flesta locklistpanel. Knappt hälften är vitmålade och resten pastellfärgade eller faluröda. Spröjsade eller tvåluftsfönster dominerar liksom stensocklar och tegeltak.

Husen ligger relativt tätt i en sluttning ned mot stranden. Tomterna avgränsas av murar, spjälstaket och buskar.

Bebyggelsen är ovanligt enhetlig både ålders- och utseendemässigt även om detaljutformningen varierar. Husen förvaltas ännu till största delen av släktingar till dem som

byggt dem. Detaljplan eller områdesbestämmelser saknas, vilket medför att förändringar kan inträffa vid ägobyten.

Totalt tretton sjöbodas inventerades. De har lertegeltak, faluröd eller omålad träpanel och är upplagda på travad sten eller plintar. Tre är nybyggda på traditionellt sätt. De övriga är väl underhållna. De flesta ligger i en grupp innanför sandbanken på den norra udden och bildar en enhetlig mycket karaktäristisk miljö. På Kalvö gäller landskapsbildsskydd vilket medför att sjöbodbebyggelsen inte får ändras utan länsstyrelsens tillstånd.

Ett av de små dubbelhusen ovanför stranden.

Ett gammalt uthus invid den f d odlingsmarken.

Den väl samlade klungan med faluröda sjöbodas.

I Sotenäs kommun har inventeringar utförts i delar av samhällena Bovallstrand, Ulebergshamn, Hunnebostrand och Bohus-Malmön. Inget av dem är av riksintresse för kulturmiljön.

Bovallstrand

Inventeringen har utförts i den äldsta delen av samhället. Totalt inventerades 190 bostadshus.

Knappt tre fjärdedelar av husen bedömdes härstamma från 1800-talet, drygt en fjärdedel från 1900-talet och endast fyra från 2000-talet. Ca två tredjedelar av bostadshusen är traditionella dubbelhus i en, en och en halv eller två våningar. Fler än åtta av tio hus har träfasad. Mer än hälften är vitmålade, men gula och ljusgrå hus är också vanliga. Drygt en tredjedel av taken är täckta av tegel och knappt en fjärdedel av betongpannor. Drygt en tredjedel av husen har spröjsade fönster och två femtedelar har fönster med två lufter. Bebyggelsen är sedan gammalt indelad i tomter som avgränsas av murar, spjälstaket, trådstängsel eller häckar. Bostadsbebyggelsen består till största delen av dubbelhus i olika storlekar. Huvudkaraktären är väl bevarad men med många variationer i detaljutformningen. Detaljplaner med utformningsbestämmelser saknas i området. Små successiva förändringar kan därför genomföras.

I Bovallstrand studerades även hamnbebyggelsen. Totalt inventerades 90 sjöbodas och verksamhetslokaler. Hälften av byggnaderna används som förråd, en tredjedel är bostäder och drygt en sjättedel caféer, restauranger, butiker och servicelokaler för hamnen. Karaktäristiska drag är tak av tegel, betongpannor eller plåt, faluröd träpanel och ett läge vid brygga eller på land. Stora förändringar som ombyggnader så att boende är möjligt är vanliga i Bovallstrand, men de som genomförts har endast i få fall förändrad huvudkaraktären. Den äldre sjöbodraden i Bovallstrand är därför mycket enhetlig. Nyare tillskott och ombyggnader av tidigare magasin har däremot en annorlunda karaktär vilket även innefattar marken och bryggorna kring dem.

En samlad grupp med likstora dubbelhus.

Ett av de större fyrfrontshusen nära hamnen.

En av de tidigt ombyggda sjöbodarna.

Ulebergshamn

I Ulebergshamn studerades ett litet område nära hamnen. Totalt inventerades 88 hus varav 47 bostäder, 6 verksamhetslokaler, 4 uthus, och 31 sjöbodrar.

Knappt två tredjedelar av husen bedöms ha 1800-talskaraktär och en femtedel 1900-tals respektive 2000-talskaraktär. Den inventerade bebyggelsen i Ulebergshamn har ett gemensamt karaktärsdrag. Byggnaderna har, trots olika förändringar, behållit eller fått tillbaka trä som fasadmateriäl. Detta gäller även senare tillkommen bebyggelse. Bostäderna ligger på tomter inhägnade av murar, spjälstaket, trådstängsel eller häckar. Två tredjedelar av sjöbodarna och magasinerna ligger vid en brygga. Nya bodlängor ligger däremot uppe på stranden innanför moderna pontonbryggor. Detaljplaner med utformningsbestämmelser saknas, vilket gör att små förändringar successivt kan påverka bebyggelsens karaktär i den äldsta delen av Ulebergshamn.

Ett stort dubbelhus med hög källarvåning.

En grupp små enkla dubbelhus.

Faluröda och ockragula magasin och sjöbodrar.

Hunnebostrand

Inventeringen har främst utförts i den äldsta delen av samhället men även inom ett område från 1900-talet. Totalt inventerades 296 hus med bostäder och lokaler.

Drygt hälften av de inventerade husen bedöms härstamma från 1800-talet och knappt en fjärdedel från 1900-talet. Sju bedömdes vara byggda på 2000-talet. Tre fjärdedelar av husen har träfasader och en femtedel av fasaderna är klädda med eternit, plast eller plåt. Två femtedelar av fönstren är antingen spröjsade eller delade i två lufter.

För en mindre del av området genomfördes en noggrannare inventering. Av denna framgår att karaktäristiska drag är lertegel- eller betongtak, vita, gula eller pastellfärgade träfasader, spröjsade eller två-lufts-fönster, ett flertal tillbyggnader och anpassade eller stora bebyggelseförändringar.

Bebyggelsen i Hunnebostrand är sedan länge indelad i tomter som avgränsas av murar, spjälstaket eller trådstängsel.

Bostadsbebyggelsen varierar inom olika områden. Centrala Hunnebostrand har länge varit ett levande samhälle. Andelen fritidshus i den äldsta delen har ökat framförallt efter

1980. I områden med bostadshus och verksamhetslokaler från 1900-talet har byggnaderna successivt förändrats. Detaljplaner med detaljerade utformningsbestämmelser saknas vilket gör att större förändringar är möjliga på större tomter än i den täta bebyggelsen.

Även hamnbebyggelsen studerades i Hunnebostrand. Totalt inventerades 50 byggnader. Drygt hälften användes som förråd eller garage. Caféer, restauranger och bostäder förekommer i nybyggnader utmed stranden. Två femtedelar av taken är klädda med betongpannor och en fjärdedel med tegel. Nästan alla har faluröda träfasader men några hus är vita, gula eller ljusgrå. Hälften av byggnaderna ligger i anslutning till en brygga och något färre på fast mark, vilket är ett karaktärsdrag i Hunnebostrand. Stora förändringar som ombyggnader med nya material och så att boende är möjligt är sällsynta i Hunnebostrand, men de som genomförts är genomgripande. Den äldre sjöbodbebyggelsen på i Hunnebostrand är mycket enhetlig men nyare tillskott har en annorlunda karaktär.

Raden med små dubbelhus längs Södra Strandgatan.

Stenhuggarbostäder från början av 1900-talet.

En sjöbod som används av en gammal fiskare.

Bohus-Malmön

På Bohus-Malmön genomfördes en förenklad inventering av 126 bostadshus i delar av det centrala samhället.

Drygt två tredjedelar av husen har 1800-talskaraktär och resten 1900-talskaraktär. Tomterna i den äldsta delen av samhället är mycket små och inhägnade av låga murar, spjälstaket eller trådstängsel. I områdena med stenhuggarbebyggelse nära kyrkan är tomterna större och inhägnade av murar och höga häckar, vilket ger området en speciell karaktär. Bostadsbebyggelsen i den centrala delen av Bohus-Malmön har förändrats mycket. Den mest välbevarade bebyggelsen ligger inom ett område med en stadsplan av bevarandekaraktär från 1960. För kvarteren med senare bostadsbyggelse från 1900-talet är bestämmelserna vidare, vilket medför större friheter för förändringar.

Ett av kvarteren med mindre stenhuggarbostäder.

En välbevarad större f d stenhuggarbarack.

En grupp med kvarvarande sjöbodar i hamnen.

I Lysekils kommun har inventeringar av byggnader genomförts i Stockevik och den västra delen av gamla Grundsund. I Fiskebäckskil har delar av det allmänt tillgängliga gångvägnätet inventerats.

Stockevik

I Stockevik inventerades totalt 65 hus i området kring hamnviken. Sjöbodar saknas men där finns två verkstadslokaler och ett café.

Bostadsbebyggelsen är mycket varierad. Knappt hälften av husen bedöms ha 1800-talskaraktär, en tredjedel 1900-talskaraktär och en femtedel 2000-talskaraktär. Knappt hälften av taken är klädda med tegel och drygt en tredjedel med betongpannor. Två tredjedelar av husen har locklistpanel. Drygt hälften av dem är vita, men andelen fasader i avvikande färg är ovanligt hög. De äldre husen har stensocklar och de yngre har socklar av ruts och betong. Fönstren är spröjsade eller delade i två lufter. Många hus har förändrats genom ett flertal tillbyggnader.

Bebyggelsen i Stockevik ligger förhållandevis glest. Tomterna inhägnas av spjälstaket och häckar.

Förändringarna är relativt många och stora vilket kan bero på att det saknas reglerande detaljplanebestämmelser för den äldre bebyggelsen i samhället.

Det dominerande ombyggnad från pensionatet.

Ett av de tidstypiska husen från 1920-talet.

En av de få sjöbodarna nära hamninloppet.

Grundsund

I Grundsund studerades bebyggelsen på Ösö. Totalt inventerades 166 hus varav tre innehöll verksamheter.

Tre fjärdedelar av taken är klädda med lertegel och knappt en femtedel med betongpannor. Drygt hälften av socklarna är av sten och två femtedelar är putsade. Av fasaderna är knappt tre fjärdedelar klädda med locklistpanel. Mindre än en åttondel har annat fasadmateriäl än trä. Mer än två tredjedelar av husen är vitmålade. Spröjsade eller tvåluftsfönster finns på mer än fyra femtedelar av husen. Små och flera tillbyggnader har genomförts på nästan två tredjedelar av husen.

De flesta byggnaderna i det inventerade området ligger mycket tätt på små tomter. Inhägnader i form av trästaket har blivit vanliga sedan marken delats in i privata tomter. I de glesare områdena finns trådstängsel och häckar. Den inventerade bostadsbebyggelsen är både mycket enhetlig och mycket varierad. Detta kan vara ett resultat av att det sedan 1983 finns en detaljplan som styr förändringar av den äldsta bebyggelsen. De flesta byggnaderna från 1900-talet berörs inte, vilket gör att den delen av samhällets bebyggelse tradition förändras mer.

I Grundsund genomfördes också en inventering av totalt 89 sjöbodar och uthus på land. Fyra femtedelar används som förråd eller garage och resten som verkstäder eller butiker. Knappt två tredjedelar av taken är täckta av tegel. Fasaderna är övervägande av trä. Mer än hälften har locklistpanel och åtta är timrade. Fönstren har olika karaktär och storlek men mer än hälften av dörrarna är vita.

Sjöbodarna är vanligen upplagda på betongplintar eller travad sten i anslutning till kaj eller brygga men två femtedelar står nu på land på utfylld mark.

Stora ombyggnader så att boende blir möjligt är sällsynta i Grundsund. Bodbebyggelsen är därför enhetlig men ändå varierad. Detta kan vara ett resultat av att de flesta står på mark som ägs av Hvitfeldtska stipendieinrättningen och att det sedan 2008 finns en sjöbod-policy i kommunen.

En grupp för Grundsund karaktäristiska enkelhus.

Större fiskarhus i utkanten på gamla Grundsund.

Sjöbodar längs den gamla strandlinjen.

Fiskebäckskil - Östersidan

I Fiskebäckskil inventerades markbehandlingen på allmänt tillgängliga gångvägar.

Markbehandlingen varierar utmed en och samma gångväg. Ungefär två tredjedelar av de allmänt tillgängliga ytorna är gräsbevuxna och en tredjedel täckta med grus, asfalt eller berghällar. Stensättning med fältsten, stor- eller smågatsten förekommer på knappt hälften av vägarna. Betong används allt oftare för att utjämna de traditionellt ojämna ytorna täckta av ojämn fältsten. Trappor förekommer på flera vägar i den branta terrängen. Sten eller betong är lika vanliga som byggnadsmaterial. Endast en trätrappa förekom i inventeringen. Gångvägarna i Fiskebäckskil ingår vanligen i ett servitut för samfällad mark. Samtliga x-områden i den gällande detaljplanen är inte skyddade genom servitut. Bryggorna ligger utanför servitutet.

Branta trappor och asfalterad parkeringsplats.

Den gatstensbelagda Kapstensgatan.

Bryggor och kajplaner utmed stranden.

Kulturvärden och upplevelsevärden i kustorterna

I ortspresentationerna har de vetenskapliga och upplevelsemässiga värdena som är viktiga för ortens attraktivitet vägts samman. Här sammanfattas gemensamma karaktärsvärden baserade på de bedömningar som gjorts för varje ort.

Kulturarvet utgörs av vad tidigare generationer har skapat och hur vi i dag uppfattar, tolkar och för det vidare.

Överallt finns spåren av det förflutna. Kulturmiljön är i princip hela den miljö som har formats av oss människor genom tiderna. Det kan vara alltifrån en enskild plats eller byggnad till hela landskap.

Kulturarv är ett vidare begrepp än kulturmiljö. Det innefattar inte bara föremål, byggnader och fornlämningar utan också berättelser, traditioner och andra immateriella värden som vi övertar från tidigare generationer.

Kulturarv inte är statiskt utan något som ständigt förändras och omformuleras. Varje tid bildar sig en egen uppfattning om vad som är kulturarv och vad det betyder.

Med kulturmiljö menas den av människan påverkade fysiska miljön som vittnar om historiska och geografiska sammanhang. Det kan gälla alltifrån enskilda objekt till stora landskapsavsnitt. Kulturmiljön är en viktig del av kulturarvet.

Det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av byggnader och bebyggelsemiljöer samt platser och landskap med särskilda värden omfattar all byggd fysisk miljö, nyuppförd som befintlig, i stadsbygd såväl som landsbygd.

Kulturmiljön har förutom traditionella historievetenskapliga värden också sociala och ekonomiska, eller upplevelsemässiga och bruksmässiga värden. Dessa värden kan vara en tillgång inte bara för boende och företagare idag, utan även för framtiden om värdena förankras och accepteras. Om kulturmiljön ses som ett särintresse av vetenskaplig betydelse för kulturmiljövårdens egna experter, är det en risk att den enbart betraktas som ett hinder för förändring och utveckling. Med en bredare syn på kulturmiljöns värden kan kulturmiljön utnyttjas som en tillgång för människor och samhälle samt som en av de grundläggande utgångspunkterna för olika planerade förändringar.

Texter hämtade från Riksantikvarieämbetets hemsida.

Värderingsgrunder

En värdering av bebyggelsemiljön kan ske utifrån möjligheterna att förstå och avläsa den historiska utvecklingen vilket hänger samman med vilka kunskapsvärden eller vetenskapliga värden som finns. Värderingen kan också baseras på de möjligheter till upplevelser som miljön erbjuder. Bebyggelsemiljön har också stor betydelse för dem som använder eller brukar den som boende eller näringsidkare.

- Kunskapsvärdena handlar om möjligheten att avläsa historien med hjälp av tydliga spår från tiden före 1860, 1860-1910, 1910-1950, 1950-1980.
- Upplevelsevärdena är de komponenter i miljön som uppskattas av heltids- och deltidsboende, näringsidkare och besökare.
- Bruksvärden handlar om att samhället ska kunna leva vidare och hur man praktiskt, ekonomiskt och socialt ska kunna bruka eller använda miljön i de äldsta delarna av samhällena.

För boende är det värdefullt att känna trygghet och kontinuitet i sin hemmiljö, kunna använda bostadshus och sjöbodar på traditionellt sätt och att samhällets service-nivå upprätthålls.

För näringsidkare i samhällena är det värdefullt att förutsättningarna för olika verksamheter, turism och friluftsliv förstärks.

Gemensamma kulturvärden och upplevelsevärden i norra Bohuslän

Längs kusten i norra Bohuslän är naturlandskapet med kala vindpinade berg och sprickdalar med rik vegetation, öar och skär, inträngande vikar, smala sund och öppna vatten samt den traditionella äldre bebyggelsen i form av täta samhällen eller ensamliggande gårdar i skyddade lägen en viktig resurs för utveckling av turism och friluftsliv.

Efter en genomgång av resultatet från fältstudierna under sommaren 2010 och de kulturhistoriska analyserna utkristalliseras några faktorer av betydelse för att uppleva kustområdets identitet och särprägel.

Kontrasten

- mellan obebyggda berg och tät bebyggelse samt mellan obebyggda kuststräckor och hamnar i skyddade vikar och sund

Sambandet

- mellan sjöbodar, bryggor och bostäder i tidigare fiskelägen, mellan magasin, bryggor, kajer och bostadshus vid "strandgator" i tidigare sjöfarts-, handels- och sommargäst-samhällen, mellan utlastningskajer, upplagsplatser, bostadshus, samhällsservice och stenbrott i tidigare stenhuggarsamhällen samt mellan jordbruksbebyggelse, odlingsmarker och strandplatser på platser med skärgårdsjordbruk.

Täta bebyggelsemiljöer

- med oregelbundet placerade enkel- och dubbelhus från tiden före 1860, större dubbelhus placerade på regelbundna tomter från tiden kring 1900 samt bostadshus från början av 1900-talet placerade på trädgårdstomter från tidigt 1900-tal.

Hamnmiljöer

- med rader eller grupper av sjöbodar med utstickande bryggor, med större magasin eller fabriksbyggnader invid utfyllda kajer och kajplaner.

Framträdande karaktärsbyggnader

- med särskilda samhällsfunktioner som kyrkor, kvarnar, skolor, Folkets hus, hotell, badhus och industribyggnader.

Kulturvärden och upplevelsevärden i olika orter

I ortspresentationerna har de kunskapsvärden som baseras på vilka spår som har betydelse för att förstå platsens historiska identitet och de upplevelsevärden som är viktiga för platsens attraktivitet vägts samman. Här redovisas egenskaper som är viktiga för historisk förståelse och upplevelser i varje ort.

Krokstrand

I Krokstrand är spåren i landskapet från stenhuggeriepoken unika och viktiga för upplevelsen. De består av:

Sambanden i landskapet mellan bergen med stenbrotten, hamnen och hamnplanen, samhällsbyggnader och bostäder samt odlade marker.

De stora stenbrotten och skrotstenslämningarna. De kvarvarande hamnanläggningarna och den öppna hamnplanen vid Idefjorden. De kvarvarande öppna markerna i dalgången utmed Kroksbäcken.

Byggnader som t ex Folkets hus, skolbyggnader, missionshus, kapellet, kyrkogården, konsumbyggnaden och Idefjordsvallen som haft viktiga funktioner i stenhuggarsamhället. Tidstypiska bolagsbyggda arbetarbaracker samt enkel- och dubbelhus med typiska "Krokstrandsdrag" byggda av stenhuggarfamiljer. Stendetaljer som t ex murar, trappor, grindstolpar, vägbeläggning, stenpollare och kajer.

De kvarvarande gårdslägena och de öppna markerna vid Kroken och Björneröd.

Området invid Kroksbäcken i Krokstrand.

Bebyggelse vid Rossösundet på Rossö.

Rossö

På Rossö är spåren i landskapet av skärgårdsjordbruket samt hummerhandeln betydelsefulla för upplevelsen. De består av:

Sambanden mellan jordbruks- och strandbebyggelse, odlingsmarker och vägar i det stora landskapsrummet söder om Rossösundet.

Bebyggelselägen, odlingsmarker och vägsträckningar samt äldre bostadshus, uthus och sjöbodlängan vid Långöbryggan från tiden före hummerhandeln.

Magasin och sjöbodar utmed sundet och de stora köpmanshusen med omgivande trädgårdar vid Långesand, Karnäs och Killingholmen från hummerhandelns storhetstid.

Pensionatsbyggnaden vid Höjden och butiksbyggnaden vid Rossöhamn från sommargästepoken på 1930-talet.

Grebbestad

I Grebbestad är spåren i landskapet av sjöfart, handel, industri, turism och samhällsservice viktiga för upplevelsen. De består av:

Kontrasten mellan omgivande obebyggda berg och naturområden i utkanten av och väster om Grebbestadskilen samt tät bebyggelse med kyrkan i fonden i dalgången innanför.

Skillnaden i kulturhistorisk karaktär mellan den fiskelägesliknande småstadsmiljön på sluttningen norr om Stöberget, den äldre butiks- och bostadsmiljön längs den slingrande Nedre Långgatan, den öppna platsen med gammal och ny bebyggelse vid Torget invid hamnen, det helt nya centrumområdet vid Hamnplan, trädgårdskvarteren utanför Övre Långgatan samt de olika byggnaderna på Folkhögskolans område.

Olika delar i hamnmiljön i form av kajer och bryggor, T-bryggan, gamla uthus och magasin, f d konserverfabriken, f d brandstationen samt nya Fiskecentrum, Grebbestadsbryggan och Vadskär.

Den täta äldre bebyggelsen med intilliggande nya områden i Grebbestad.

En del av det oregelbundna äldre området och sjöbodraden i norra Fjällbacka.

Fjällbacka

I Fjällbacka är spåren i landskapet av fiske, konservindustri, handel och sjöfart samt turism av betydelse för upplevelsen. De består av:

Kontrasten mellan de omgivande obebyggda höga bergen, det dominerande kyrktornet, den täta ljusa bostadsbebyggelsen och den faluröda bodraden utmed stranden.

Bebyggelseområden med bevarad oregelbunden och tidstypisk karaktär i Mörhult, Backen, Håkebacken och på Oxnäs samt tidstypisk bebyggelsen från början av 1900-talet i Källvik samt längs Södra Hamngatan och söderut.

Kommunikationsstråken Norra och Södra Hamngatan samt Galärbacken och Allévägen med omgivande butiks- och servicebyggnader samt det nytilkomna Ingrid Bergmans torg.

Olika hamnmiljöer med industriebebyggelse vid Richters och Stora kajen, Fiskhamnsbryggan samt bebyggelsen och kajerna på Badholmen.

Kalvö

På Kalvö är spåren i landskapet från fiskeperioden i slutet av 1800-talet och skärgårdsjordbruket av betydelse för upplevelsen. De består av:

Kontrasten mellan kringliggande obebyggda berg och stränder och tät bebyggelse.

Den karaktäristiska bostadsbebyggelsen på öns norra sluttning med små dubbelhus med väl bevarad karaktär samt kringliggande trädgårdar, murar och staket och delvis stensatta gångstigar.

De öppna odlings- och betesmarkerna med kvarvarande vägar, murar och små uthus.

Hamnen innanför sandbanken med den täta gruppen sjöbodrar och bryggor med tidstypisk karaktär och de ensamliggande bodarna i väster och öster.

De karaktäristiska små dubbelhusen på den norra sluttningen på Kalvö.

Faluröda sjöbodrar och bakomliggande ljus bostadsbebyggelse i Bovallstrand.

Bovallstrand

I Bovallstrand är spåren i landskapet av fiske, sjöfart, turism och stenhuggeri av betydelse för upplevelsen. De består av:

Kontrasten mellan omgivande obebyggda berg och resterna av stenbrott på Stora Korpåberget samt tät bebyggelse.

Det väl samlade äldre samhället med oregelbunden bostadsbebyggelse från tiden före 1860 på sluttningarna väster och öster om nuvarande torget, tidstypisk bostadsbebyggelse från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet i kvarter med mer regelbundna trädgårdstomter med olika spår från stenhuggerperioden.

Den utfyllda planen som fungerar som samhällets torg och mötesplats.

Hamnen med bodar och bryggor på båda sidor om huvudbryggan samt badanläggningen på Badholmen och den före detta badrestaurangen.

Ulebergshamn

I Ulebergshamn är spåren i landskapet av fiske, sjöfart och stenhuggeri av betydelse för upplevelser. De består av

Kontrasten mellan obebyggda berg och gruppen med äldre bostadshus ovanför hamnen och utmed landsvägen.

Glest placerade enstaka låga enkelstugor och tidstypiska dubbelhus från olika tider med omgivande trädgårdar på sluttningen ovanför hamnen och längs landsvägen.

Rester från stenhuggartiden i form av stenbrotsrester, stendetaljer längs gator, i trädgårdar och på kajer.

Hamnmiljön med äldre sjöbodrar, magasin, bryggor, stensatt kaj och den f d upplägningsplatsen vid vikens mynning.

Kontrasten mellan obebyggda berg och klungor av äldre hus i Ulebergshamn.

Stark kontrast mellan ljus bostadsbebyggelse och höga berg i Hunnebostrand.

Hunnebostrand

I Hunnebostrand är spåren i landskapet av fiske, stenhuggeri, handel och samhällsservice betydelsefulla för upplevelsen. De består av:

Kontrasten mellan de omgivande och obebyggda Söndre och Nordre Hoge Berg och den småskaliga bostadsbebyggelsen med tidstypiska karaktärsdrag från olika tider samt mellan smala bostadsgator och gränder och Strandgatan längs stranden.

Den täta bostadsbebyggelsen med enstaka låga enkelstugor och små dubbelhus med uthus från 1800-talet nedanför Söndre Hoge Berg samt innanför Sörstrand och Norstrand, bostadshus med tidstypiskt utseende från början av 1900-talet i dalgången öster om Nordre och Söndre Hoge Berg samt byggnader som speglar samhällets betydelse som serviceort.

Hamnmiljön med täta rader och grupper av faluröda sjöbodrar med framförliggande bryggor samt kajer och kajplaner från stenhuggartiden.

Kvarvarande rester av stenbrott.

Bohus-Malmön

På Bohus-Malmön är spåren i landskapet av fiske och stenhuggeri betydelsefulla för upplevelsen. De består av:

Kontrasterna mellan bergen med stenbrottsrester, hamnområdena och de två äldsta och tidstypiska bebyggelseområdena för fiskare respektive stenhuggare.

Strukturen i den äldsta delen av samhället, med tätt liggande och oregelbundet placerade små dubbelhus, små tomter och smala gångvägar. Karaktären i kvarteren enligt 1898 års plan med tidstypiska stenhuggarbostäder från första delen av 1900-talet på inhägnade trädgårdstomter norr och väster om kyrkan. Kvarvarande större flerfamiljshus, Konsum och Folkets park från stenhuggartiden.

Den gamla hamnen med sjöbodar, stensatta kajer och bryggor, genomfartsgata och öppna markområden samt f d fiskehamnen med kajer och bodrader.

Bostadshus, stenmurar och rester av stenhuggeri vid Draget och övriga kvarvarande rester av stenbrott.

Kontrasten mellan tät ljus bebyggelse och berg med stenbrott på Bohus-Malmön.

En tät sjöbodrad och ett gytter av ljusa bostadshus i Fiskebäckskil.

Fiskebäckskil – Östersidan

I Fiskebäckskil – Östersidan är spåren i landskapet av fiske, sjöfart, handel, turism och industri betydelsefulla för upplevelsen. De består av:

Kontrasten mellan omgivande obebyggda berg, den djupt inträngande hamnviken, faluröda sjöbodrader och bryggor samt grupper av olikstora ljusa bostadshus med tegelröda tak

Bebyggelsestrukturen i de äldsta delarna av samhället med tätt liggande och oregelbundet placerade enkelhus, mindre och större dubbelhus och skepparhus från 1800-talet, villor från tidigt 1900-tal, spår av olika serviceinrättningar och butiker samt domanterna Kvarnen och Carl Wilhelmsons villa.

Vägnätet med den stensatta Kaptensgatan med omgivande trappor, murar och terrasser och smala gångvägar mellan hamnen och bostadshusen i båda samhällena.

Hamnmiljön med sjöbodar och större magasin med bryggor utmed den gamla strandlinjen, ångbåtsbryggan och varvsverksamheten i Fiskebäckskil samt färjeläget och spåren av konserverindustrin på Östersidan.

Stockevik

I Stockevik är spåren i landskapet av skärgårdsjordbruk, varvs- och snickeriverksamhet, sjöfart, fiske och turism av betydelse för upplevelsen. De består av:

Kontrasten mellan obebyggda kala berg, en skyddad hamnvik och kringliggande bostadsbebyggelse.

Den oregelbundet belägna äldre bebyggelsen med tidstypisk karaktär på berget norr om hamnen och på sluttningarna på båda sidor dalgången samt skillnaden mellan oregelbundna tomter i kuperad terräng och regelbundna tomter på plan mark.

Hamnen vid farleden längs kusten och landsvägen samt de två stenbryggorna.

De öppna odlingsmarkerna strax utanför samhället med bevarade stenmurar.

Ljusa bostadshus och en obruten bergskant är karaktärsdrag i Stockevik.

En öppen hamnbassäng omgiven av tät fiskarbebyggelse karaktäriserar Grundsund.

Grundsund

I Grundsund är spåren i landskapet av fisket av betydelse för upplevelsen. De består av:

Kontrasten mellan bakomliggande obebyggda höjdparter, hamnrummet med den öppna vattenspegeln och kanalen mellan Ösö och Skaftö, omgivande färgrika sjöbodnader längs den gamla strandlinjen och gyttret av ljusa bostadshus med tegelröda tak.

Täta bebyggelsemiljöer med oregelbundet eller regelbundet placerade bostadshus från olika tider med bevarad och varierande tidstypisk karaktär, inhägnader och ursprungliga gångvägar med varierande markbeläggning.

Hamnmiljön med sjöbodnar, magasin och industribyggnader från olika tider med enkel karaktär och användning som förråd eller arbetsplatser. Friliggande bryggor och utfyllda kajplaner samt kvarvarande samfälliga strandplatser.

Påverkansfaktorer och sårbarhet i kustorterna

Gemensamma påverkansfaktorer

De uppräknade värdena är känsliga eller sårbara för olika typer av förändringar. Det kan handla om nyexploatering, utplåning eller omvandling och ändring av användning eller ägandeförhållanden. I Ortsbeskrivningarna har en bedömning gjorts av vad som kan påverka de samlade värdena negativt.

Nyexploatering

Nyexploatering av tidigare obebyggda områden på bergen eller utmed stränderna invid de gamla samhällena medför att den för kusten tydliga kontrasten mellan karga och vindpinade bergsområden och tät bebyggelse i skyddade dalgångar försvinner eller att avgränsade traditionella hamnområden i skyddade vikar breder ut så att gränserna suddas ut.

Utplåning

Utplåning som orsakas av förfall eller rivning av byggnader eller anläggningar medför att värdena försvinner helt. Detta kan förhindras med hjälp av regler och bestämmelser i plan- och bygglagen eller lagen om kulturminnen samt olika former av bidrag.

Omvandling

Omvandling kan ske långsamt genom att flera små ändringar görs successivt under en lång tid eller plötslig genom att en genomgripande ombyggnad kommer till stånd. Omvandlingar som har stor påverkan på samhällets karaktär kan regleras av bestämmelser eller rekommendationer enligt plan- och bygglagen.

Ändrad användning

Ändrad användning sker till exempel genom att en verksamhet läggs ner och ersätts av boende eller annan verksamhet. Detta påverkar trafiken och livet i samhället både på land och till sjöss. Fiskebåtar och redskap har i allt större utsträckning ersatts av fritidsbåtar och fritidsutrustning. Ändrad användning av byggnader kräver olika former av tillstånd liksom utnyttjande av stränder och vatten för bryggor och tilläggsplatser för andra båtar.

Ändrade ägandeförhållanden

Ändrade ägandeförhållanden medför oftast att bostadshus och tomtmark, sjöbodar och bryggor successivt eller snabbt genomgår en ”standardhöjning”. Försök att undvika försäljning av bostadshus till personer bosatta på annan ort har pågått under lång tid men misslyckats. Försäljning av sjöbodar har reglerats genom kommunernas sjöbodpolicies. För att styra alltför genomgripande omvandlingar krävs därför information om ortens bebyggelsekaraktär och regler enligt plan- och bygglagen.

God förvaltning

En god förvaltning av miljöns kulturvärden innebär att värdefulla egenskaper hos byggnader, anläggningar och trädgårdar, hamnar och vägar, stenbrott, odlingsmarker och naturområden tas till vara och utvecklas som en resurs för framtiden. Tillgång till kulturmiljöbeskrivningar, handböcker samt byggtknisk och antikvarisk

rådgivning förmedlad av byggnadsnämnder och museer ger ökade möjligheter att nå en god förvaltning.

Påverkan i olika orter

I de olika orterna påverkas de samlade värdena på olika sätt negativt eller positivt. Här redovisas vad som gör värdena sårbara. I kommande avsnitt diskuteras hur värdena kan förvaltas och tas tillvara.

De samlade värdena i Krokstrand påverkas negativt om:

- Sambanden i landskapet mellan bergen, hamnen, samhällsbyggnader och bostäder samt odlade marker blir ännu otydligare.
- Stenbrott, kvarvarande skrotstenslämningar och hamnanläggningar samt öppna marker i dalgången utmed Kroksbäcken utplånas, förslummas eller växer igen.
- Byggnader som haft viktiga funktioner i stenhuggarsamhället, tidstypiska bolagsbyggda arbetarbaracker samt enkel- och dubbelhus med typiska "Krokstrandsdrag" byggda av stenhuggarfamiljer samt stendetaljer som t ex murar, trappor, grindstolpar, vägbeläggning, stenpollare och kajer utplånas, förfaller eller förvanskas.
- Gårdslägen och öppna marker vid Kroken och Björneröd överges och växer igen.

Igenväxning hotar i Krokstrand.

Nybebyggelse hotar På Rossö.

De samlade värdena på Rossö påverkas negativt om:

- Sambanden mellan jordbruks- och strandbebyggelse, odlingsmarker och vägar i det stora landskapsrummet söder om Rossösundet blir otydliga genom igenväxning eller ny bebyggelse.
- Bebyggelselägen, odlingsmarker och vägsträckningar samt äldre bostadshus, uthus och sjöbodlängan vid Långöbryggan från tiden före hummerhandeln, magasin och sjöbodar utmed sundet och de stora köpmanshusen med omgivande trädgårdar vid Långesand och Killingholmen från hummerhandelns storhetstid samt pensionatsbyggnaden vid Höjden och butiksbyggnaden vid Rossöhamn från sommargästepoken på 1930-talet utplånas, förfaller eller förvanskas.

De samlade värdena i Grebbestad påverkas negativt om:

- Kontrasten mellan de omgivande obebyggda bergen och naturområdena i utkanten av och väster om Grebbestadskilen samt den täta bebyggelsen försvinner till följd av nyexploatering väster om viken och på Stöberget.
- Skillnaden i kulturhistorisk karaktär mellan olika bebyggelseområden som småstadsmiljön i gamla Grebbestad, butiks- och bostadsmiljön längs Nedre Långgatan, den öppna platsen vid Torget, centrumområdet vid Hamnplan, trädgårdskvarteren utanför Övre Långgatan samt Folkhögskolan försvinner genom okänslig rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning och om genomfartstrafiken på Nedre Långgatan tillåts öka.
- Olika delar i hamnmiljön i form av kajer och bryggor, T-bryggan, gamla uthus och magasin, f d konserverfabriken, f d brandstationen samt nya Fiskecentrum, Grebbestadsbryggan och Vadskär förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning.

Miljön på Nedre Långgatan i Grebbestad hotas av rivningar för att klara biltrafiken.

Ökande biltrafik kan också vara ett problem på Norra hamngatan i Fjällbacka.

De samlade värdena i Fjällbacka påverkas negativt om:

- Kontrasten mellan de omgivande obebyggda höga bergen, det dominerande kyrktornet, den vita f d badrestaurangen, den täta ljusa bostadsbebyggelsen och den faluröda bodraden utmed stranden försvinner till följd av okänslig nyexploatering.
- Bebyggelseområden med bevarad oregelbunden och tidstypisk fiskelägeskaraktär samt tidstypisk bebyggelsen från början av 1900-talet i Källvik samt längs Södra Hamngatan och söderut förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning.
- Kommunikationsstråken Norra och Södra Hamngatan samt Galärbacken och Allévägen med omgivande butiks- och servicebyggnader samt det nytillkomna Ingrid Bergmans torg förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig rivning och nyexploatering, förvanskning eller påträngande genomfartstrafik.
- Olika hamnmiljöer med industribebyggelse vid Richters och Stora kajen, Fiskhamnsbryggan samt bebyggelsen och kajerna på Badholmen förlorar sina karaktärsdrag genom rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning .

De samlade värdena på Kalvö påverkas negativt om:

- Bostadsbebyggelsen på öns norra sluttning med små dubbelhus med väl bevarad karaktär samt kringliggande trädgårdar, murar och staket och delvis stensatta gångstigar utplånas, förfaller eller förvanskas.
- De öppna odlings- och betesmarkerna med kvarvarande vägar och murar växer igen och de små uthusen förfaller.
- Hamnen innanför sandbanken med den täta gruppen sjöbodar och bryggor med tidstypisk karaktär och de ensamliggande bodarna i väster och öster ändrar användning, överges eller förfaller .
- Kringliggande obebyggda berg och stränder exploateras

Miljön på Kalvö kan hotas av nyexploatering och igenväxning av öppna marker.

Karaktären i Bovallstrand förändras negativt om kringliggande berg bebyggs.

De samlade värdena i Bovallstrand påverkas negativt om:

- Det väl samlade äldre samhället med oregelbunden bostadsbebyggelse på sluttningarna väster och öster om nuvarande torget samt tidstypisk bostadsbebyggelse i kvarter med mer regelbundna trädgårdstomter med olika spår från stenhuggarperioden förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning.
- Den utfyllda planen som fungerar som samhällets torg och mötesplats bebyggs.
- Hamnen med bodar och bryggor på båda sidor om huvudbryggan samt badanläggningen på Badholmen och den före detta badrestaurangen förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning.
- De omgivande obebyggda bergen exploateras och de kvarvarande skrotstensresterna av på Stora Korpåsberget tas bort.

De samlade värdena i Ulebergshamn påverkas negativt om:

- Kontrasten mellan obebyggda berg och gruppen med äldre bostadshus ovanför hamnen och utmed landsvägen försvinner genom dominerande och tät nyexploatering.
- Enstaka låga enkelstugor och tidstypiska dubbelhus från olika tider med omgivande trädgårdar på sluttningen ovanför hamnen och längs landsvägen rivs, förfaller eller förvanskas.
- Rester från stenhuggartiden i form av stenbrotsrester, stendetaljer längs gator, i trädgårdar och på kajer försvinner eller förfaller.
- Hamnmiljön med äldre sjöbodar, magasin, bryggor, stensatt kaj och den f d uppläggningsplatsen vid vikens mynning förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning.

Hamnmiljön i Ulebergshamn hotas om de gamla magasinerna ändrar karaktär.

Karaktären i hamnmiljön i Hunnebostrand hotas om sjöbodarna blir bostäder.

De samlade värdena i Hunnebostrand påverkas negativt om:

- Kontrasten mellan de omgivande och obebyggda bergen och den småskaliga bostadsbebyggelsen med tidstypiska karaktärsdrag från olika tider försvinner genom okänslig nyexploatering.
- Låga enkelstugor och små dubbelhus, bostadshus med tidstypiskt utseende samt hotellbyggnader och servicebyggnader av olika slag rivs, förfaller eller förvanskas.
- Den täta raden och grupperna av faluröda sjöbodar med framförliggande bryggor utmed hamnen samt kajer och kajplaner från stenhuggartiden förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning.
- Kontrasten mellan smala bostadsgator och gränder och Strandgatan längs stranden försvinner genom breddning, ändrad markbeläggning och ändrad trafikföring sommartid.
- Kvarvarande rester av stenbrott utplånas.

De samlade värdena på Bohus-Malmön påverkas negativt om:

- Kontrasterna mellan de två äldsta och tidstypiska bebyggelsemiljöerna för fiskare respektive stenhuggare samt hamnen och bergen med stenbrottsrester försvinner genom okänslig nyexploatering.
- Strukturen i den äldsta delen av samhället med små dubbelhus, små tomter och smala gångvägar, karaktären i kvarteren med tidstypiska stenhuggarbostäder på inhägnade trädgårdstomter norr och väster om kyrkan samt kvarvarande större flerfamiljshus, Konsum och verksamheten i det nya Folkets hus med park från stenhuggartiden rivs, förfaller eller förvanskas.
- Sjöbodrar, stensatta kajer och bryggor samt genomfartsgatan och öppna markområden vid hamnen förlorar sina karaktärsdrag genom ytterligare okänslig rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning.
- Bostadshus, stenmurar och rester av stenhuggeri vid Draget och övriga kvarvarande rester av stenbrott förlorar sina karaktärsdrag genom rivning, förfall eller förvanskning.

Hamnmiljön på Bohus-Malmön.

Kaptensgatan i Fiskebäckskil.

De samlade värdena i Fiskebäckskil - Östersidan påverkas negativt om:

- Den överordnade strukturen med faluröda sjöbodrar och bryggor samt grupper av olikstora ljusa bostadshus med tegelröda tak omgivna av obebyggda berg kring den djupt inträngande hamnviken försvinner genom dominerande nyexploatering.
- Bebyggelsestrukturen i de äldsta delarna av samhället med tätt liggande och oregelbundet placerade enkelhus, mindre och större dubbelhus, skepparhus och 1900-talshus, spår av olika serviceinrättningar och butiker samt domanterna Kvarnen och Carl Wilhelmsons villa förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning.
- Den stensatta Kaptensgatan med omgivande trappor, murar och terrasser och nätet av gångvägar mellan hamnen och bostadshusen i båda samhällena får ändrad karaktär genom breddning, ändrad markbeläggning och ändrad trafikföring.
- Äldre sjöbodrar och större magasin med bryggor utmed den gamla strandlinjen, ångbåtsbryggan och varvsverksamheten i Fiskebäckskil samt färjeläget och spåren av konservesindustrin på Östersidan förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning.

De samlade värdena i Stockevik påverkas negativt om:

- Huvudstrukturen med ljus bostadsbebyggelse underordnad kala berg kring en skyddad hamnvik försvinner genom okänslig nyexploatering.
- Hamnen invid farleden längs kusten och landsvägen samt de två stenbryggorna förfaller och inte längre används.
- Den oregelbundet belägna äldre bebyggelsen med tidstypisk karaktär på berget norr om hamnen och på sluttningarna på båda sidor dalgången samt skillnaden mellan oregelbundna tomter i kuperad terräng och regelbundna tomter på plan mark förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig rivning och nyexploatering, förfall eller förvanskning.
- De öppna odlingsmarkerna strax utanför samhället med bevarade stenmurar bebyggs eller växer igen.

Miljön kring hamnviken i Stockevik hotas främst av omfattande nyexploatering.

Huvudkaraktären i Grundsund hotas bland annat av storskaliga ombyggnader.

De samlade värdena i Grundsund påverkas negativt om:

- Hamnrummet med den öppna vattenspegeln och kanalen mellan Ösö och Skaftö, omgivande färgrika sjöbodradar längs den gamla strandlinjen och gyttret av ljusa bostadshus med tegelröda tak samt bakomliggande obebbyggda höjdparter förlorar sin karaktär genom okänslig nyexploatering.
- Sjöbodrar, magasin och industribyggnader från olika tider med enkel karaktär och användning som förråd eller arbetsplatser, friliggande bryggor och utfyllda kajplaner samt kvarvarande samfälliga strandplatser förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig nyexploatering, förfall eller förvanskning.
- Täta bebyggelsemiljöer med oregelbundet eller regelbundet placerade bostadshus från olika tider med bevarad och varierande tidstypisk karaktär, inhägnader och ursprungliga gångvägar med varierande markbeläggning förlorar sina karaktärsdrag genom okänslig nyexploatering, förfall eller förvanskning samt ändrad markbeläggning.

Behovet av hållbar förvaltning av kustorternas bebyggelse

En diskussion om samverkansmöjligheter inom Kustzonsprojektet.

Gemensamma behov

Befintliga bebyggelseområden och hamnmiljöer i kustorterna har stora värden både kulturhistoriskt och upplevelsemässigt men också som attraktiva mötesplatser för boende, näringsidkare och besökare. Det är ett arv som måste förvaltas på ett medvetet och smart sätt.

För att juridiskt säkerställa utseende och användning av befintlig bebyggelse och mark krävs detaljplaner eller områdesbestämmelser enligt plan och bygglagen. Planprocesserna kräver godkännande av berörda fastighetsägare vilket är resurs- och tidskrävande. Preciserade utformningsbestämmelser kan snabbt bli föråldrade. Utökad bygglovplikt, pedagogiskt utformade riktlinjer för utformning av förändringar eller krav på antikvarisk medverkan vid bygglov kan vara en långsiktigt mer gångbar väg. Tidig och tillgänglig information om vad som gäller är en nyckel till framgång.

En annan och mindre krävande, men icke bindande väg, är att utforma råd och riktlinjer för förändring och nybyggnad i de olika orterna och anta dem som en del av en fördjupad översiktsplan. Rekommendationerna bör utgå från karaktärsdragen på varje plats och inte enbart behandla de mest kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna utan även ta ställning till hur ”vardagliga byggnader” bör hanteras för att passa in i en värdefull miljö.

För att rekommendationerna ska bli framgångsrika bör varje fastighetsägare få tillgång till dem. De kan läggas på kommunens hemsida och kompletteras med informationsblad som skickas hem i brevlådan.

I flera av de inventerade samhällena har nya bostadsområden tillkommit utanför de gamla samhällena. För att ta vara på den unika och karaktäristiska miljön längs Bohuskusten med obebyggda kala berg och täta samhällen med ljus bostadsbebyggelse och faluröd hamnbebyggelse krävs både kunskaper om traditionellt byggande och respekt för naturens inramning.

I de inventerade samhällena Krokstrand och Rossö är öppna samband i landskapet viktiga. Möjligheterna att påverka markägare och att utnyttja olika former av juridiska och ekonomiska styrmedel för landskapsvård bör undersökas.

Förslag

Samverkan bör ske mellan olika kommuner och länsstyrelsen, museer och lokala föreningar om hur regionens karaktärsvärden kan tillvaratas och utvecklas på ett hållbart sätt. Frågor som är aktuella är:

- Hur kustorternas karaktär och kulturvärden kan ”säkerställas” i fördjupningar av översiktsplanen.
- Hur juridiska bestämmelser kan utformas för att säkerställa karaktärsdragen.
- Hur råd och riktlinjer för om- och tillbyggnader samt förvaltning av äldre bebyggelse kan se ut för bebyggelse från 1900-talet och ”vardagsmiljöer”.
- Hur information effektivt kan spridas till fastighetsägare.

- Hur ny bebyggelse kan utformas för att ta vara på natur- och kulturvärden längs kusten.
- Hur igenväxning av landskapet kan förhindras.

Behov av hållbar förvaltning i varje ort

I ortspresentationerna finns rekommendationer för hur miljöns samlade värden bör hanteras för att kunna bevaras och utvecklas. Här redovisas förslagen kortfattat.

Krokstrand

Krokstrand är ett relativt glest samhälle. Delar är av riksintresse för kulturmiljön. Stora delar av området har sedan 1970-talet vuxit igen med tät skog, vilket gör att:

Om Krokstrand ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

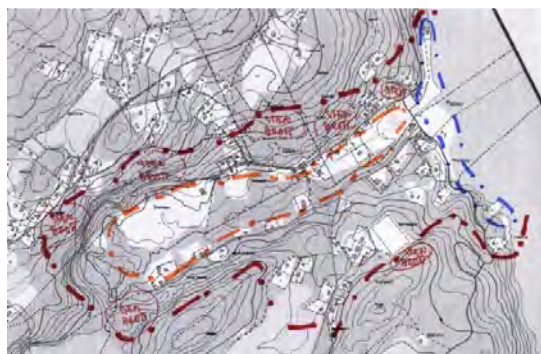
En rejäl satsning på att "öppna landskapet" i kärnområdet i Krokstrand skulle göra det möjligt att uppleva den unika historiska miljön och sambanden mellan de många stenbrotten, vägarna, byggnaderna och den odlade marken.

För att få fram ekonomiska resurser för en sådan kulturmiljösatsning bör flera vägar prövas. Miljöstöd, EU-medel, kulturmiljövårdsbidrag eller exploatering av mark utanför kärnområdet för att öka antalet invånare och eventuell få in nya verksamheter i Krokstrand.

Förbättrade tilläggsalternativ och ökad service i hamnen kan ge underlag för ett bättre utnyttjande av strandområdet och de verksamheter som finns i Folkets hus.

För att de unika särdrag som karaktäriserar bebyggelsen och vägarna inte ska försvinna bör byggnader och miljöer som enligt 3 kap 12§ PBL inte får förvanskas markerats vid en kommande uppdatering av fördjupningen av översiktsplanen.

Ett miljöprogram knuten till fördjupningen av översiktsplanen bör innehålla rekommendationer för om- och tillbyggnader av befintlig bebyggelse.

Förslag till avgränsning i Krokstrand.

Förslag till avgränsning på Rossö.

Rossö

Delar av ön är av riksintresse för kulturmiljön. De ”symbolbyggnader” som kan berätta hummerhandelns och jordbrukets historia ligger i ett landskap som tidigare var öppnare än idag.

Om Rossö ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

De betydelsebärande byggnaderna såväl bostäder som ekonomibygnader och sjöbodar bör tas om hand så att deras karaktär bevaras.

En första åtgärd kan vara att med utgångspunkt från byggnadsinventeringen som utförts av Bohusläns museum markera byggnader som enligt 3 kap 12§ PBL inte får förvanskas i den kommande fördjupningen av översiktsplanen. En andra åtgärd kan vara att rekommendationer för om- och tillbyggnader införs i ett miljöprogram knutet till fördjupningen av översiktsplanen.

De gamla vägarna bör hållas öppna och användas. Igenväxning och bebyggelse av tidigare odlings- och betesmarker bör förhindras. Sambanden mellan bryggorna vid Långesand, Killingholmen och Långöbryggan bör inte brytas av nya brygg eller hamnanläggningar. Överenskommelser om landskapsvård kan kanske ske genom landsbygdstöd eller andra EU-medel.

Med hänsyn till landskapsbilden och kulturhistoriska samband vid Rossösundet bör nyexploatering på tidigare odlingsmarker undvikas.

Grebbestad

Grebbestad är ett av de större samhällena som inventerats och den hamnmiljö som har förändrats mest under årens lopp. Enligt kulturminnesvårdsprogrammet ligger den kulturhistoriskt värdefulla miljön i huvudsak kring Övre och Nedre Långgatan.

Om Grebbestad ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

För området kring Övre och Nedre Långgatan gäller att särskild hänsyn ska tas till bebyggelsens karaktär och bevarandevärden när en detaljplan upprättas eller ändras inom den äldre bebyggelsekärnan.

För att kunna ta vara på och utveckla Grebbestads karaktärsdrag från olika tider bör ett kulturmiljö- och gestaltningsprogram upprättas för de centrala delarna i hela tätorten. Där bör framgå kommunen inställning till hur naturområden, byggnader, gatumiljöer och parker, kajer och bryggor kan gestaltas och förvaltas så att en trivsamt och attraktiv miljö med historiska rötter och moderna delar kan utvecklas. Programmet bör delas upp i delområden med utgångspunkt från olika karaktärsdrag.

Förslag till avgränsning i Grebbestad.

Förslag till avgränsning i Fjällbacka.

Fjällbacka

Fjällbacka är näst efter Grebbestad kommunens största kustsamhälle och en attraktiv turistort. De äldsta delarna är av riksintresse för kulturmiljön. Som en av de övergripande strategierna i den nyligen presenterade hamnskissen nämns nya detaljplaner för kulturmiljöbebyggelsen.

Om Fjällbacka ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

Det är ett omfattande arbetet att förnya detaljplanerna för områden med många fastighetsägare.

Ett första steg kan vara att med befintliga och pågående inventeringar som grund i kulturmiljö- och gestaltningsprogram markera vilka byggnader eller miljöer som enligt 3 kap 12§ PBL inte får försvannas. Detta kulturmiljö- och gestaltningsprogram bör ha en inriktning inte enbart på strikt bevarande utan även på utveckling och förstärkning av den bebyggelse och hamnmiljö som har stort värde för Fjällbacka som turistmål.

Ett sådant kulturmiljö- och gestaltningsprogram bör tillgängligt för alla berörda via kommunens hemsida.

Kalvö

På Kalvö finns ett litet samhälle som i huvudsak präglas av fiske och skärgårdsjordbruk. Enligt den genomförda inventeringen på Kalvö är bebyggelsen mycket väl bevarad och kan därför betraktas som en sammanhållen miljö enligt 3 kap 12§ PBL.

Hela Fjällbacka skärgård har stora kulturvärden. Området bör utpekats som riksintresse för kulturmiljön. Om Fjällbacka skärgård ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

För att juridiskt säkerställa att miljön på Kalvö får behålla sin karaktär även om fastigheterna säljs till nya ägare bör områdesbestämmelser med förhöjd lovplikt införas för att förhindra ovarsamma tillskott i form av ommålning, tillbyggnader, altaner, skärmtak och plank mm som idag är tillåtet utanför områden med detaljplan. Liknande områdesbestämmelser bör införas även på andra öar i skärgården.

Ett alternativ är att bebyggelseområden av stort kulturhistoriskt värde enligt 3 kap 12§ PBL markeras i översiktsplanen och kompletteras med tydligare riktlinjer för underhåll, ombyggnad och nybyggnad i skärgården.

En helt annan fråga är hur öarna på ett hållbart sätt kan göras mer tillgängliga för det båtburna friluftslivet i form av ordnade tilläggsplatser med olika former av service.

Bovallstrand

Bebyggelsen i gamla Bovallstrand är mycket väl samlad och karaktären är jämförelsevis väl bevarad.

Bebyggelsen i gamla Bovallstrand är mycket väl samlad och karaktären är jämförelsevis väl bevarad. Om samhället ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

För att bebyggelsens karaktärsdrag ska kunna tas till vara i Bovallstrand bör en bygnadsinventering bör genomföras inom den centrala delen av samhället.

I en fördjupning av översiktsplanen för tätorten bör markeras vilka enstaka byggnader eller sammanhängande miljöer som enligt PBL 3kap 12§ har stort kulturhistoriskt värde.

Rekommendationer för hur olika karaktärsdrag kan bevaras och utvecklas bör framgå av ett miljöprogram knutet till den fördjupade översiktsplanen.

Vid nyexploatering bör obebyggda höjdlägen och värdefulla stenbrottsområden undvikas.

Förslag avgränsning i Bovallstrand.

Förslag till avgränsning i Hunnebostrand - Ulebergshamn.

Hunnebostrand - Ulebergshamn

Miljön i de två samhällena Hunnebostrand och Ulebergshamn är mycket olika även om de finns vissa gemensamma karaktärsdrag. Båda orterna har präglats av fiske, sjöfart och stenhuggeri. Nybyggnadstrycket är stort i området.

Om Hunnebostrand-Ulebergshamn ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

För att värna om och ta tillvara följa särarten och karaktärsdragen i det bohuslänska landskapet bör tillkommande bebyggelse lokaliseras och utformas med stor hänsyn till hur det bergiga landskapet uppfattas från havet. Med hänsyn till landskapsbilden och kulturhistoriska värden bör avvägningen mellan bebyggda områden, kvarvarande stenbrott och naturliga berg böras med omsorg. Det är av stort värde att det finns en naturlig gräns mellan de två samhällena.

Om säregna karaktärsdrag inom den befintliga bebyggelsen ska kunna bevaras eller förstärkas bör inventeringar genomföras inte enbart för bebyggelseområden från 1800-talet utan även för områden från 1900-talets första hälft.

I en fördjupning av översiktsplanen för tätorten bör markeras vilka enstaka byggnader eller sammanhängande miljöer som enligt PBL 3kap 12§ har stort kulturhistoriskt värde.

Rekommendationer för hur olika karaktärsdrag kan bevaras och utvecklas bör framgå av ett miljöprogram knutet till den fördjupade översiktplanen.

För delområden med högt kulturhistoriskt värde bör detaljplaner med hänsynsbestämmelser tas fram.

För att skapa trafiksäkra och attraktiva vistelsemiljöer på gator och allmänna platser för boende och besökare bör någon form av trafikseparering genomföras längs Strandgatorna. Det en fördel om det föredömliga arbete som genomförts på det södra kajområdet i Hunnebostrand kan fortsätta längs övriga delar av stranden.

Bohus-Malmön

Bebyggelsemiljön på Bohus-Malmön präglas av fiske och stenhuggeri. I det omgivande landskapet finns ännu rester av stenbrytningen.

Om Bohus-Malmön ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

För att bebyggelsens karaktärsdrag ska kunna tas till vara på Bohus-Malmön bör byggnadsinventeringar bör genomföras inom områden som enligt gällande detaljplan betecknas som a och b samt i hamnområdet.

I en fördjupning av översiktsplanen för tätorten, Draget och Myren bör markeras vilka enstaka byggnader eller sammanhängande miljöer som enligt PBL 3kap 12§ har stort kulturhistoriskt värde. Rekommendationer för hur olika karaktärsdrag kan bevaras och utvecklas bör framgå av ett miljöprogram knutet till den fördjupade översiktplanen.

Vid nyexploatering bör obebyggda höjdlägen och värdefulla stenbrottsområden undvikas.

Förslag till avgränsning på Bohus-Malmö.

Förslag till avgränsning i Fiskebäckskil – Östersidan.

Fiskebäckskil – Östersidan

De äldsta delarna av Fiskebäckskil och Östersidan är mycket väl bevarade. De är utpekade som riksintresse för kulturmiljön. Detaljplaner med bevarandebestämmelser gäller för den äldsta bebyggelsen.

Om de gamla kustsamhällena ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

För att detta till fullo ska kunna uppnås bör gällande hänsynsbestämmelser samt råd och riktlinjer enligt gällande detaljplaner utvidgas till att omfatta de delar av området som innehåller tidstypisk bebyggelse från det tidiga 1900-talet.

Ett annat alternativ är ett miljöprogram för hela samhället med rekommendationer för hur ny- och ombyggnader kan ske för att tillvarata och utveckla samhällets karaktärsdrag.

Ett sådant miljöprogram bör vara en del av en fördjupning av översiktplanen och vara tillgängligt för befintliga och nytillkomna fastighetsägare som därmed kan informeras om de värden som gör Fiskebäckskil – Östersidan till ett av de mest välbevarade kustsamhällena längs Bohuskusten.

Stockevik

Stockevik ger utifrån havet ett enhetligt intryck, men på närmare håll är bilden splittrad eftersom bebyggelsen vuxit fram i olika perioder utan en styrande plan.

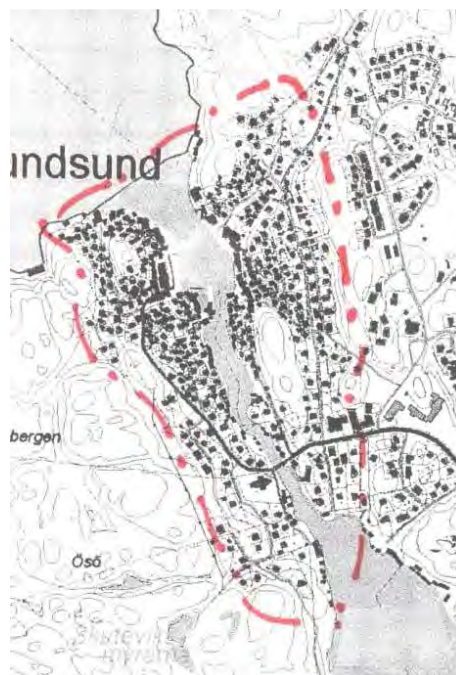
Om de återstående spåren av äldre tiders byggande, mark- och vattenanvändning ska bestå bör ett miljöprogram upprättas för hela samhället med rekommendationer för hur ny- och ombyggnader kan ske för att tillvarata och utveckla samhällets karaktärsdrag.

Ett sådant miljöprogram bör vara en del av en fördjupning av översiktplanen och vara tillgängligt för befintliga och nytillkomna fastighetsägare som därmed kan informeras om de kulturhistoriska värden som återstår i Stockevik.

För att tillvarata karaktärsdragen i det bohuslänska landskapet bör de omgivande bergen dominera landskapsbilden och terrängens höjdförhållanden behållas vid eventuell nyexploatering. Ny bebyggelse bör vara varierad men ändå sammanhållen i färg och materialval.

Förslag till avgränsning i Stockevik.

Förslag till avgränsning i Grundsund.

Grundsund

Den äldsta delen av fiskarsamhället Grundsund är mycket väl bevarad. Där finns flera grupper med småskalig bebyggelse från tiden före 1860 och tidstypiska tillskott från olika perioder därefter.

Om Grundsund ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

För att detta till fullo ska kunna uppnås bör gällande hänsynsbestämmelser samt råd och riktlinjer enligt gällande detaljplan utvidgas till att omfatta de delar av området som omfattades av stadsplanen från 1930-talet och som innehåller tidstypisk bebyggelse från tiden före 1975.

Ett annat alternativ är ett miljöprogram för hela samhället med rekommendationer för hur ny- och ombyggnader kan ske för att tillvarata och utveckla samhällets karaktärsdrag.

Ett sådant miljöprogram bör vara en del av en fördjupning av översiktplanen och vara tillgängligt för befintliga och nytillkomna fastighetsägare som därmed kan informeras om de värden som gör Grundsund till ett mycket välbevarat fiskarsamhälle.

Underlag för kommunal planering

Rekommendationer i befintliga översiktsplaner

Beskrivningar av kustorternas kulturvärden redovisas i både översiktsplaner och fördjupningar. De baseras i Lysekil och Tanum på antagna kulturmiljöprogram och i Sotenäs och Strömstad på inventeringar och rapporter utförda av läns museet på 2000-talet. Bebyggelse med traditionella drag i planlagda områden med större tomter från 1900-talets första hälft uppmärksammas sällan.

Gemensamma drag

I samtliga kommuner är inställningen att kulturhistoriska värden ska skyddas mot förvanskning och att kulturmiljön ska förvaltas genom vardaglig användning. Kulturmiljön anses vara en resurs för utveckling av boende och turism. Den lokala byggnadstraditionen ska vara en förebild och utgångspunkt även vid nyexploatering. Hänsynen till dessa värden får dock inte stå i motsättning till helårsboende eller verksamheter.

Samtliga studerade kustområden utom Kalvö och Stockevik är uppmärksammade som värdefulla kulturmiljöer i kommunernas översiktsplaner. Säkerställande i form av detaljplaner eller områdesbestämmelser med bevarandebestämmelser har föreslagits sedan 1990-talet. I dagsläget finns sådana planer endast för små områden i Grebbestad och Fjällbacka samt för de äldsta delarna av Fiskebäckskil, Östersidan och Grundsund.

Strömstads kommun

Kommunen har sedan 1990 angivit att kulturmiljön ska brukas och förvaltas väl. Den enskilde fastighetsägaren har ett eget ansvar, men lokala byggnadstraditionen ska vara vägledande. Ett kulturmiljöunderlag som beskriver olika områden har tagits fram av Bohusläns museum. Riktlinjer för hur miljöerna ska förvaltas saknas liksom juridiskt bindande bestämmelser för områden av riksintresse för kulturmiljön.

Översiktsplanen 1990

Kommunens inställning till kulturmiljön och den rådande lagstiftningen är att det av människan påverkade landskapet ska brukas med varsamhet och utnyttjas med hänsyn till värdefulla bebyggelse- och naturmiljöer. Vården bör främst ske genom vardaglig användning och fortsatt brukande. Alla byggnader ska underhållas och vårdas, underhållet ska anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader får inte förvanskas.

På landsbygden bör ny bebyggelse förläggas intill befintlig bebyggelse. Placering och utformning ska ske med hänsyn till förutsättningarna på platsen som landskapsbild och byggnadstradition.

Områdesbestämmelser bör upprättas för de kulturhistoriskt riksintressanta bebyggelseområdena och förhöjd lovplikt bör övervägas för åtgärder som kan påverka de kulturhistoriska intressena negativt. Ny bebyggelse bör prövas restriktivt.

Åtgärder som inte kräver bygglov anges. Det gäller byte av kulör om byggnadens karaktär inte ändras väsentligt, att ordna en skyddad uteplats med mur och plank, bygga skärmtak

och uppföra komplementbyggnader. Utanför samlad bebyggelse kan också mindre tillbyggnader eller fristående komplementbyggnader samt murar och plank eller ombyggnader genomföras utan lov.

Som mål anges att kommunen avser att påbörja arbetet med ett heltäckande kulturminnesvårdsprogram i samarbete med Bohusläns museum. Programmet ska innehålla en beskrivning av den fysiska kulturmiljön och formulering av mål för bevarande.

Översiktsplanen 1998

För bebyggelsens färg- och formspråk gäller att den enskilde fastighetsägaren genom respekt för miljöns ursprunglighet vårdar sin miljö och har ett ansvar för att historiskt värdefulla miljöer bevaras. Det personliga engagemanget anses helt avgörande för bevarandet av det gemensamma kulturarvet.

För kulturmiljövården upprepas att områdesbestämmelser ska upprättas för de kulturhistoriskt intressanta bebyggelseområdena, att förhöjd lovplikt kan övervägas, att ny bebyggelse bör prövas restriktivt och anpassas till befintlig bebyggelse och omgivande landskap och att traditionella byggnadsmaterial och färger ska användas.

Det framgår att kommunen tillsammans med Bohusläns Museum arbetar för att sammanställa ett kulturmiljövårdsprogram.

Översiktsplanen 2002

För kust och skärgårdsområdet som är riksintresse enligt 4 kap miljöbalken anges: att de tätbebyggda kustsamhällena är ett av den bohuslänska bebyggelsens särdrag liksom gårdarnas placering i övergången mellan berg och öppen mark.

Utgångspunkterna för kulturmiljövårdsarbetet är oförändrade från tidigare översiktsplaner. För områden av kulturhistoriskt intresse gäller samma riktlinjer som i tidigare översiktsplaner. Det framgår att Bohusläns Museum ska sammanställa sitt inventeringsmaterial över kulturmiljöer i Strömstads kommun och att inventeringsmaterialet kan utgöra underlag till ett kulturmiljöprogram.

Översiktsplanen 2010 Samrådshandling

För kulturmiljövård gäller förutom tidigare riktlinjer att bevarandevärda miljöer i Strömstads kommun finns redovisade och beskrivna i " Kulturmiljöer och kulturmiljöarbete i Strömstad - Handläggarstöd och kulturhistoriskt underlag för Strömstads kommun". Det anses viktigt att fortsätta arbeta med kulturmiljöer i planerings- och bygglovsärenden.

Kulturmiljöinventeringen uppges vara ett strategiskt underlag som behöver kompletteras med hur kommunen rent konkret ska arbeta med skydd för miljöerna. Vid byggande i områden som redovisas i kommunens kulturmiljöinventering ska särskild hänsyn tas till de kulturvärden som finns i området.

Tanums kommun

Kulturmiljöns värden ska främst förvaltas genom vardagligt bruk. Den lokala byggnadstraditionen ska vara vägledande även för ny bebyggelse. Fortsatt helårsboende får dock inte förhindras eller försvåras.

För värdefulla områden ska skyddet förstärkas genom detaljplaner eller områdesbestämmelser. Rekommendationerna i kulturmiljövårdsprogrammet från 1984 ska dock gälla tills en revidering är genomförd.

Översiktsplanen från 1990

En övergripande målsättning är att samhällen med utpekade kulturhistoriska värden ska skyddas mot förvanskning och särarten bevaras. Det generella skyddet kan förstärkas genom detaljplan eller områdesbestämmelser som dock inte får förhindra fungerande helårs-samhällen. För kulturmiljön är målsättningen bland annat att värden främst bör garanteras genom vardaglig användning och fortsatt brukande så långt det är ekonomiskt möjligt och att den lokala byggnadstraditionen bör vara utgångspunkt vid utformning av ny bebyggelse.

Bebyggelsemiljöer som ska detaljplaneras med hänsyn till det kulturhistoriska intresset är förutom riksintresset Fjällbacka även Grebbestad.

Översiktsplanen från 2004

Den värdefulla kulturmiljön anses vara en tillgång som tillsammans med vacker natur ger stora boendekvaliteter och är viktig för utveckling av turismen. Utmaningen är att samtidigt kunna utveckla kommunen och värna kulturmiljön.

Utgångspunkterna och målen för kulturmiljövården är desamma som i översiktsplanen 1990. Kulturminnesvårdsprogrammet från 1984 har status som bilaga till översiktsplanen och rekommendationerna i programmet ska beaktas i tillämpliga delar.

Sotenäs kommun

Möjligheterna till helårsboende är viktiga även i Sotenäs kommun. Fiskesamhällen och stenhuggeriverksamhet anges som viktiga för kommunens identitet. Som vägledning för förvaltning av befintlig bebyggelse och nybyggnad hänvisas till skrifterna "Råd och anvisningar för vård av bebyggelsemiljön i kustsamhällena" samt "Bebyggelsevård, råd och riktlinjer för nybyggnad och ombyggnad av småhus i Sotenäs kommun". De kulturhistoriskt värdefulla miljöerna i kustorterna ska säkerställas genom anpassning av gällande detaljplaner till dagens förhållanden.

Översiktsplanen från 1990

Kommunens generella inställning är att kustens bebyggelse-tradition ska värnas och att möjligheterna till helårsboende ska stimuleras. Konkret anges att ny bebyggelse i kustorterna bör i fråga om lokalisering och utformning ges en karaktär som ansluter till den befintliga. Förändringar och kompletteringar bör göras så att helhetsintrycket och kulturmiljövärdena behålls. "Råd och anvisningar för vård av bebyggelsemiljön i kustsamhällena" har antagits av kommunfullmäktige.

Huvudinställningen är att möjligheten att vara bofast inom den äldre bebyggelsen bör stimuleras. Ombyggnader bör ske inom ekonomiskt realistiska ramar, vilket bör beaktas vid bygglovsprövning.

Översiktsplanen från 2004

Ett övergripande mål är att tydliggöra vilka områden som skall bevaras/exploateras i framtiden och att arbeta för varsam ombyggnad i tätorter med kulturhistorisk bebyggelse.

Fiskesamhällena och stenhuggeriverksamheten anges som de utmärkande karaktärsdragen i Sotenäs kommun. Karaktärsdrag och sammanhang i kulturmiljön ska skyddas genom kulturmiljövård. De värdefulla kulturmiljöerna är en stor tillgång som tillsammans med andra tillgångar kan ge stora kvaliteter i boendet och locka människor till kommunen. Som ett led i strävan att värna kustbebyggelsens stora värden och samtidigt uppmärksamma kommunmedborgarna på dessa värden, har den internetbaserade skriften ”Bebyggelsevård, råd och riktlinjer för nybyggnad och ombyggnad av småhus i Sotenäs kommun” tagits fram av kommunen.

De utpekade särskilt värdefulla kulturmiljöerna i de äldre samhällskärnorna i bland annat Bovallstrand, Hunnebostrand och Bohus-Malmön bör säkerställas inom ramen för arbete med anpassning av gällande detaljplaner till dagens faktiska förhållanden. Planläggning och bygglovsprövning inom dessa miljöer bör utföras av arkitektoniskt och kulturhistoriskt kompetent expertis.

Översiktsplanen från 2010

I översiktsplanen nämns att de värdefulla kulturmiljöerna är en stor tillgång för kommunen. De kan, tillsammans med andra tillgångar ge stora kvaliteter i boendet. En rik kulturmiljö anses också locka också människor till kommunen och är därför viktig för besöksnäringen.

Skriften *Bygg med känsla* lyfts fram. Den har tagits fram av kommunen som ett led i strävan att värna om kustbebyggelsens stora värden och samtidigt uppmärksamma kommunmedborgarna på dessa värden. Skriften innehåller fakta och tankar om arkitektur, estetik och bohuslänska förhållanden, kombinerat med anvisningar för hur man bör behandla gamla hus för att värna om deras kulturvärden.

I översiktsplanen framhålls att det kulturmiljöunderlag som tagits fram av Bohusläns museum under hösten 2009 ger en samlad och uppdaterad bild av kommunens kulturmiljöer och deras värden. Detta underlag ska fungera som utgångspunkt för ett kulturmiljöprogram. Ett antal värdefulla kulturmiljöer har pekats ut bland annat Bovallstrand, Ulebergshamn, Hunnebostrand och Bohus-Malmön.

Besöksnäringen uppmärksammas som en betydande och växande näringsgren med mycket stor utvecklingspotential. Det unika landskapet med goda förutsättningar för rekreation, upplevelser och friluftsliv samt tätorternas karaktäristiska bebyggelsemiljöer är viktiga förutsättningar för besöksnäringen. Bland förutsättningarna för en god livsmiljö i tätort anges bl a bevarade bebyggelsemiljöer av stort kulturhistoriskt värde på den positiva sidan medan minskande befolkning och utdöende tätortskärnor uppräknas på den negativa sidan. Det nya kulturmiljöprogrammet ska presentera de kulturhistoriska värden och miljöer och förmedla hur dessa miljöer ska förvaltas och utvecklas. Kulturmiljöerna bör ses som en värdefull tillgång både för boende och besökare.

Vid arbetet med fördjupningar av översiktsplanen för tätortsområdena bör inventeringar göras inom de utpekade värdefulla miljöerna. Inventering bör innehålla beskrivningar av bebyggelsens struktur, bebyggelsen, mellanrummen, allmänningarnas funktion, gatornas utformning mm. Hänsyn till dessa värden ska kunna tas i ett tidigt skede av planeringsprocessen men inte utgöra hinder för utveckling av områdets kvalitet och attraktivitet.

Lysekils kommun

Uppgifter har endast tagits fram om de orter som studerats. För den äldre bebyggelsen i Fiskebäckskil – Östersidan som är av riksintresse för kulturmiljön och Grundsund som av kommunen pekats ut som kulturhistoriskt intressant finns detaljplaner med bevarandebestämmelser. Kommunen avser inte att vidta ytterligare åtgärder. För Stockevik som inte uppmärksammas som kulturmiljö finns inga planer på rekommendationer för tillvaratagande av kulturvärden.

Översiktsplanen från 1990

I översiktsplanen från 1990 presenteras Fiskebäckskil/Östersidan som en av de miljöer i kommunen som är valda för att belysa kulturutvecklingen under olika tidsperioder. Betoningen ligger på landskapets helhet och samlade miljöer.

”Kustsamhälle med välbevarat bebyggelsemönster, som återspeglar sociala faktorer. Särskilt skepparhusen speglar väl schweitzerstilens genombrott. Gatunät och tomtutformning är viktiga delar av miljön. Området är av riksintresse för kulturmiljövården.”

Stockevik behandlas inte närmare i översiktsplanen från 1990 med undantag för reningsverket för Skaftö som ligger nära samhället.

Översiktsplanen från 2006

Planeringen ska ge underlag för det fortsatta arbetet med detaljplaner och fördjupade studier för samhällena och båthamnarna i Grundsund och Fiskebäckskil samt för tillvaratagande av värdefulla kultur- och naturmiljöer genom förslag till åtgärder och skydd.

Fiskebäckskil och Östersidan är av riksintresse för kulturmiljön. Den gamla delen av Fiskebäckskil omfattas av detaljplan från 1987. För den äldsta delen av Östersidan gäller en ny detaljplan där stor hänsyn tas till bevarandefrågorna. För övriga delen av Östersidan gäller en detaljplan från 1960-talet. Inga ytterligare skyddsåtgärder är aktuella.

För Stockevik anges att allmän och kommersiell service saknas samt att ytterligare bostadshus kan tillkomma i anslutning till den nybebyggelse som skett i privat regi under 2000-talet. En utbyggnad av ytterligare båthamnsplatser anses kunna ske genom att en ny pir anläggs utanför den gamla men att höga kostnader gör ett sådant projekt mindre realistiskt.

I Grundsund omfattas hela den gamla delen av en detaljplan från 1984 med särskilda bevarandehänsyn. Inga ytterligare skyddsåtgärder är aktuella.

Utbyggnad av bostäder öster om det befintliga samhället och utbyggnad av småbåtshamnen i Värbofjorden föreslås.

Bestämmelser om kulturvärden i detaljplaner

I alla kommuner anges att juridiskt bindande bestämmelser i detaljplaner eller områdesbestämmelser ska tas fram för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Enligt översiktsplanerna ska den lokala byggnadstraditionen vara vägledande vid nyexploatering.

Här redovisas några exempel på hur bestämmelserna i ”bevarandeplaner” respektive ”nybyggnadsplaner” ser ut. Detaljplaner med bevarandebestämmelser finns för de äldsta delarna av bebyggelsen i Grundsund, Fiskebäckskil- Östersidan. En gammal stadsplan med restriktioner för tillbyggnader och inhägnader finns för den allra äldsta bebyggelsen på Bohus-Malmön. Preciserade utformningsbestämmelser saknas. Byggnadsnämnden får ta ställning från fall till fall. I Fjällbacka hänvisas till förvanskningsförbudet i 3 kap 12§ PBL i en detaljplan för Galärbacken. För övrigt saknas detaljplaner som säkerställer bebyggelsens kulturhistoriska värden. Detaljplaner för nybyggnad har studerats för Ljungberget på Bohus-Malmön, centrala Hunnebostrand samt Varvet i Bovallstrand.

Gemensamma behov

Avvägningen mellan bevarande och utveckling är en svår och ständigt återkommande fråga. Arbetet med detaljplanen för centrala Hunnebostrand i slutet av 1940-talet illustrerar några problem.

Antalet och detaljutformningen av vilka bestämmelser som ska införas är en annan fråga. Ska en detaljplan innehålla detaljerade utformningsbestämmelser eller ska den utöka lovplikten och kräva antikvarisk kompetens i bygglovhanteringen? Hur mycket ska regleras på varje plats? Hur fungerar befintliga bevarandebestämmelser?

Frågorna är aktuella inte bara för alla de berörda kommunerna utan även för handläggare på länsstyrelsen, länsmuseet och centrala myndigheter.

Detaljplaner med bevarandebestämmelser

Hunnebostrand

Detaljplanen för Hunnebostrands municipalsamhälle från mitten av 1950-talet täcker hela samhället. Den medförde stort arbete och många svåra detaljfrågor eftersom byggande av ett centralt industriområde redan hade börjat och det gällde att hindra olämplig bebyggelse. Arbetet påbörjades 1946 av Sune Lindström på VBB, fortsatte med ändringar 1948 och avgjordes slutligen i kommunikationsdepartementet 1954. I detaljplanen finns bestämmelser om takvinklar och takkupor och i vissa fall taknockens riktning.

Industriområdet vid hamnen: *”Man torde icke kunna räkna med att vare sig fisket eller sommargäströrelsen kunna bli det väsentliga i samhällets näringsliv. Det torde vara tveksamt, om intagande av ett stort industriområde i samhällets centrum vid hamnen är lämpligt. Invändningar kunna främst göras med hänsyn till den allmänna trevnaden. Men vid planens upprättande har planförfattaren här stått inför ett fullbordat faktum.”*

Hänsyn till befintlig bebyggelse: *”Med hänsyn till den säregna bebyggelse, som finns inom stora delar av samhället, har stadsplanebestämmelserna måst givas en speciell utformning, så att fortsatt tillvaro för de här hävdvunna bebyggelseformerna möjliggöres. Där emot har de kommunala myndigheterna ej velat biträda planförfattaren i hans förslag att bevara den arkitektoniska karaktären i samhällets centrala parti vid hamnen genom att intaga föreskrift med innebörd att byggnadernas gavlar skola vändas mot sjösidan.”*

Behovet av allmänna byggnader: *”Områden för allmänna byggnader ha inlagts dels i centrum nordväst från kyrkan med reservat för eventuellt hotell och restaurang samt eventuellt ålderdomshem, båda med utsikt över havet. Socknens ålderdomshem i Tossene accepteras nämligen icke av många åldringar, därför att det är beläget inne i landet utan kontakt med havet. Mattsgården, en gammal vacker byggnad nere vid hamnen, har planförfattaren önskat bevara på mark för allmänna byggnader i syfte att gården så småningom skulle restaureras och tagas i bruk antingen för kommunala expeditioner eller som ungdoms- eller hembygdsgård. Så har emellertid ej kunnat ske.”*

Centrala Bohus-Malmön

För Bohus-Malmöns municipalsamhälle och omgivande områden finns en byggnadsplan från 1950-talet. I planbeskrivningen beskrivs tidigare och befintliga förhållanden. I planområdet ingår större delen av municipalsamhället och vissa angränsande markområden. Planförslaget har anpassats till dåvarande markanvändning och befintlig bebyggelse.

Byggnadernas läge, antal byggnader och byggnadsyta detaljregleras beroende på området och den befintliga bebyggelsens karaktär. Byggnadernas höjd begränsas endast i den äldsta delen av samhället. Takkupor och taklutningar regleras generellt. Förbindelsetomter får ej inhägnas i gräns mot gata eller annan allmän plats och ej heller uppdelas med stängsel.

Planbestämmelserna för de två äldsta delarna av samhället har utformas på speciellt sätt.

För den äldsta delen av samhället **”a”** gäller:

- Egentliga vägar till varje hus saknas. Gångstigar slingrar sig mellan husen och trädgårdstapporna.
- Ett system med förbindelsetomter som i möjligaste mån ansluter till de använda stigarna föreslås.
- Bebyggelsen bör i huvudsak bibehållas i sin nuvarande omfattning.
- Byggnadsnämnden ges frihet att inom en tämligen snäv ram och med stöd av vissa allmänna principer bedöma ansökningarna om byggnadslov från fall till fall.
- Bebyggelse inom byggnadsområden som markerats med **”a”**, binds i stort sett vid förhållandena den 1 januari 1952.

För den centrala delen av samhället **”b”** gäller:

- Byggnaderna ligger i grupper om högst 5 enligt 1898 års plan på ett avstånd av endast 2-5 m.
- Områden med särbestämmelsen **”b”** skiljs åt med 10-15 m breda byggnadsfria zoner och får inrymma högst 5 huvudbyggnader.

- Avstånden mellan husen ska normalt vara 4 m men byggnadsnämnden kan medge mindre avstånd.

För vägar anges:

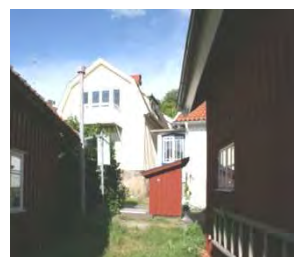
- Vägarna på ön är smala och otillräckliga för biltrafik.
- De måste därför breddas på många ställen, när färjeförbindelse med fastlandet öppnas.
- Det är då värdefullt, att häckar, staket och stenmurar så långt möjligt bevaras.
- Det är angeläget, att de återstående fria utblickarna över vattnet bevaras.

Område "a".

Område "b".

Gamla Östersidan.

Östersidan

Gamla Östersidan är av riksintresse. Detaljplanen är från 1998. Bestämmelser finns om rivning, till- och påbyggnad samt uthus. Anvisningar om förvaltningen av befintlig bebyggelse finns i "Råd för vård av kulturmiljön för gamla Östersidan" (se sidan 111).

Exempel på bestämmelser

Hela bebyggelsemiljön - allmän plats, kvartersmark och bryggområden med beteckningen q utgör värdefull kulturmiljö och omfattas av 3 kap 12 § plan- och bygglagen. Byggnader, anordningar och markbeläggningar ska där utformas med särskild hänsyn till de särdrag och värden hos kulturmiljön som angivits i planbeskrivningen.

Inom område med beteckningen **q1** får byggnaderna inte rivas. Byggnadsnämnden får dock medge att byggnadsdelar som förstörts av röta, svamp- eller insektsangrepp får förnyas och ersättas med likartade på samma plats. Detta får ske efter att besiktning gjorts av byggnadens tekniska kvalitet och efter bedömning av det kulturhistoriska värdet. Inom med **Bq** och **BHq** betecknade områden får byggnad rivas och ersättas med en ny byggnad med högst samma byggnadsarea och höjd på samma plats.

Inom kvartersmark för bostäder samt bostäder och handel är tillbyggnad eller påbyggnad av huvudbyggnad inte tillåten. Byggnadsnämnden kan dock medge tillbyggnad med sammanlagt högst 15 m² byggnadsarea samt påbyggnad om nämnden bedömer att detta kan ske utan att skada den värdefulla kulturmiljön och utan att grannarna får sin utsikt över vattnet skymd från bostadshusen.

Inom kvartersmark för bostäder (B) får nya uthus inte uppföras eller byggas till utom på med **e₁** betecknat område där högst ett uthus får uppföras på varje fastighet och uthus får ha största byggnadsarean 25 m². Byggnad inom **e₂** områden får ha största byggnadsarea 25 m².

Fiskebäckskil

För gamla delen av Fiskebäckskil som är av riksintresse finns en detaljplan från 1984. I detaljplanen finns detaljerade utformningsbestämmelser. För området finns också ”Råd och riktlinjer för bygglovprövning i Fiskebäckskil” (se sidan 110).

Exempel på bestämmelser

Med **q** betecknat område utgör kulturhistoriskt värdefull miljö. Bebyggelsens yttre och den utvändiga miljön ska behandlas pietetsfullt, så att den enhetliga och för äldre västkustförhållanden typiska karaktären bibehålles.

Med **Q** betecknat område ska utgöra reservat för befintlig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Ny bebyggelse får inte uppföras.

Med **Sb** betecknat område får endast användas för sjöbodsändamål. Det får inte användas för bostads-, handels- eller industriändamål.

Inom med **x** betecknad del av byggnadskvarter får inte vidtas anordningar som hindrar att området används för allmän gångtrafik. Avvikelse som innebär att gångförbindelsens läge bättre anpassas till befintliga förhållanden och i förekommande fall ny bebyggelse i kvarteret kan dock medges där så prövas lämpligt.

På med **ga** betecknad mark får icke vidtas anordningar som hindrar markens användning för gemensamma lekplatser och förbindelseleder.

Inom med **q** betecknat område får ej vidtas förändring av befintlig byggnad som förvanskar dess yttre form och allmänna karaktär. Ny bebyggelse ska beträffande utformningen omsorgsfullt anpassas till områdets bebyggelsekaraktär.

På ny byggnad inom med **Bf, Bfa eller Bb** betecknat område ska tak ges en lutning mot horisontalplanet av högst 38 och lägst 27 grader. Uthusbyggnad får dock där så prövas lämpligt ges en flackare lutning.

Ny byggnad inom **Bf, Bfa eller Bb** betecknat område skall ges ett fasadskikt av stående träpanel, som målas i vit eller annan ljus täckande färg.

Ny byggnad inom **Bf, Bfa eller Bb** betecknat område skall huvudbyggnad utföras med sadeltak i matt tegelröd färg.

Inom eller i gräns till med **q** betecknat område får staket uppföras endast med stående staketspjälor i täckmålat trä. Det skall utföras glest så att luftspalterna utgör 40-60% av ytan.

Grundsund

För den äldsta delen av Grundsund finns en detaljplan av bevarandekaraktär sedan 1983.

Bland förutsättningarna för planeringen finns en utförlig beskrivning av den historiska utvecklingen fram till 1930-talet. Därpå följer en detaljerad inventering av fasad- och takmaterial, bostadsytor, användningssätt, verksamheter, service och befolkningsutveckling som anges på kartor. Bebyggelsens bevarandevärden och hustyper före 1910 beskrivs liksom topografi, grundförhållanden, gällande planer, markägoförhållanden, teknisk försörjning, hamnens båtplatser, trafik, parkering och möjlig förtätning. Problemanalys görs av bevarande och förändring av kulturmiljön, den ökande fritidsanvändningen, trafik och parkering, framkomligheten på hävdade gångvägar och hamnområdets tomma fabriksbyggnader.

Målen handlar om att underlätta helårsboende, underhåll och modernisering av bostäder med bibehållet kulturhistoriskt värde, biltrafik underordnad det befintliga gatunätet samt ett hamnområde med sjöbodarna och fabrikslokaler bevarat i första hand för fiskets och sjöfartens behov,

På plankartan har de äldre bostadshusen och sjöbodarna q-beteckning. I bilagan ”Råd och riktlinjer för byggnadslovsprövning” (se sid 111) beskrivs mer i detalj bestämmelsernas innebörd och efter vilka principer byggnadsnämndens prövning kommer att ske”. Hamnområdet reserveras för sjöbods- och hamnändamål. ”De får inte förändras så att deras yttre form och allmänna karaktär förvanskas.” Gångvägarna är skyddade med servitut redovisade på plankartan.

Exempel på planbestämmelser

Särskild miljöhänsyn: Inom med q betecknat område ska bebyggelsens yttre och den utvändiga miljön behandlas pietetsfullt, så att den enhetliga och för äldre västkustförhållanden typiska karaktären bibehålles.

Byggnads läge: Bostadshus (Bfa) får inte uppföras närmare än 2,5 m från gräns mot grann-tomt.

Exploatering av tomt: Endast en huvudbyggnad (<130 m²) och ett uthus (<10 eller 25 m²) får uppföras.

Tomt med bostadshus (Bq) får inte nybebyggas om den inte förstörts av våda. Den får då ersättas av en likartad byggnad. Bostadshuset får totalt bara byggas ut 15 m².

Exploatering av byggnadsområde: Inom hamn- och sjöbodområde får ny bebyggelse inte uppföras. Befintlig byggnad som förstörts av våda får dock ersättas av likartad. I hamnområdet kan dessutom medges ny bebyggelse där så prövas lämpligt, om denna behövs för bedrivande av småindustri, hantverk eller annan hamnanknuten verksamhet, dock inte handel.

Byggnads utformning: Inom med q betecknat område får ej vidtas sådan förändring av befintlig byggnad, som förvanskar dess yttre form och allmänna karaktär. Ny bebyggelse ska beträffande utformningen omsorgsfullt anpassas till områdets bebyggelsekaraktär.

Inom område(Bf, Th, Thj eller Thjp) som saknar q-beteckning ska ny bebyggelse särskilt anpassas till omgivande värdefull bebyggelsemiljö (q-områden) där sådan värdefull miljö förekommer.

Sjöbodarna (Sb) får bara användas för sjöbodändamål. De får inte användas för bostads-, handels- eller industriändamål.

På ny byggnad inom med Bf betecknat område skall taket utformas som sadeltak med pannor av matt tegelröd färg och ges en lutning av 27-38 grader. Uthusbyggnad får dock där så prövas lämpligt ges en flackare taklutning. Fasaderna ska ha stående träpanel i vit eller annan ljus täckande färg.

Detaljplaner med nybyggnadsbestämmelser

Utkanten av Bovallstrand

Invid varvet i Klev söder om Bovallstrand vill varvsägaren öka exploateringen. Kring varvet finns relativt nyuppförda båtbyggare, hallar för vinterförvaring av

båtar, 37 vita fritidshus och 30 faluröda sjöbodnar med tegeltak samt en bod med duschar och toaletter. Den befintliga relativt sent byggda varvsmiljön är sammanhållen på traditionellt sätt men inte utpekad som en kulturmiljö.

De nya husen ska byggas i det område som i sin helhet är av riksintresse enligt 4 kap miljöbalken för sina natur- och kulturmiljövärden. I planbeskrivningen bedöms den föreslagna bebyggelsen, som saknar anknytning till omgivande bebyggelse och natur, ”vara acceptabel med tanke på landskapsbilden” och inte ha någon inverkan på miljön i Bovallstrand, men den kommer att synas från havet. Övervägandena i detaljplanen aktualiserar frågan om vilka egenskaper som karaktäriserar landskapsbilden i norra Bohuslän och om hur kommunerna på ett långsiktigt hållbart sätt kan förvalta och utveckla dessa egenskaper.

Exempel på formuleringar

I planbeskrivningen citeras PBL 3 kap 1§: *”Byggnaderna ska placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnader ska ha en yttre form och färg som är estetiskt tilltalande, lämplig för byggnaderna som sådana och ge en god helhetsverkan.”*

För att undvika att den nya bebyggelsen ska dominera landskapsbilden och intrycket från sjösidan föreslås fasadfärger och takmaterial som smälter in i omgivande natur. Ambitionen är att den nya bebyggelsen inte ska ge sken av att vara traditionell utan att den ska vara variationsrik och upplevelsemässigt sammanhållen. För att få utsikt höjs de nya husen ovanför marknivån, ”de ska ha pulpettak för att bli mindre påträngande”. Fasadfärgen ska anpassad till ”omgivande natur” och taken vara mörka.

Ljungberget

Detaljplanen för Ljungberget från 2007 syftar till utbyggnad av attraktiva bostäder för boende hela eller delar av året. Området är ett obebyggt berg, där viss stenbrytning tidigare ägt rum. Det sluttar från väster till öster. Höjdskillnaden mellan högsta och lägsta punkten är drygt 10 m. Vegetationen är sparsam och består mestadels av gräs, ljung och buskar.

Intentionen är att ge bebyggelsen en förankring i terrängen så att silhuettverkan undviks.

- Hus och gata anpassas till befintlig marknivå så att stora utfyllnader och slänter undviks.
- Gatulinjen och varje föreslaget tomtläge har därför satts ut i plan och höjd på platsen varefter en noggrannare anpassning till terrängen genomförts.
- Bebyggelsens höjd begränsas med angiven byggnadshöjd (5,0 m) på plankartan, förutom på de tomter där souterrängvåning tillåts.
- Taken på huvudbyggnad får ha en lutning mellan 30-38 grader. För de tomter där souterrängvåning tillåts är motsvarande taklutning 22-30 grader.
- Där inget annat anges tillåts man bygga uthus/garage till en sammanlagd byggnadsyta om 30 m²/bostadsfastighet.
- Exempel visar hur man kan bygga med en byggnadshöjd på 5,0 m och en taklutning på 30-38 grader.
- Ljusa träfasader och röda matta takpannor ska väljas vid uppförande av byggnader.

Information till allmänheten

Det informationsmaterial med bäring på byggande och förvaltning som studerats inom projektet är olika former av kommunala kulturmiljöprogram, sjöbodpolicys samt råd och riktlinjer för byggande och underhåll i de olika kommunerna. Därutöver finns mängder av turistbroschyrer och reklam för olika platser.

Här diskuteras gemensamma framgångsfaktorer och problem som behovet av uppdatering och tillgänglighet för olika målgrupper med mera. Slutsatser dras om möjligheterna till samverkan mellan kommuner, hembygdsföreningar och länsmuseum. Avslutningsvis redovisas i korthet innehållet i kulturmiljöprogram, råd och riktlinjer samt sjöbodpolicys för varje kommun. Fullständiga citat finns i Ortsbeskrivningarna vars syfte är att förmedla olika typer av information även till allmänheten.

Gemensamma behov

De studerade kulturmiljöprogrammen har olika karaktär. De som tagits fram för Strömstad och Sotenäs under 2000-talet har en enklare utformning och en klarare inriktning som planeringsunderlag med tydliga områdesavgränsningar och motivtexter. De tryckta och formgivna böckerna om kulturmiljöer i Tanum och Lysekil är mer lättillgängliga och vänder sig till en bredare läsekrets. Där saknas till exempel kartor där miljöerna avgränsas och många illustrationer består av teckningar.

”Bygg med känsla” Råd och riktlinjer för nybyggnad och ombyggnad av småhus i Sotenäs kommun finns som pdf på kommunens hemsida under bygglov. Den innehåller avsnitt om estetik, vård av äldre hus, lokal bebyggelsehistoria, att se platsen och att bygga nytt i känsliga lägen. Den äldre bostadsbebyggelsen har fått förhållandevis stor uppmärksamhet. Den utsätts heller inte för förändringar på grund av ändrat användningssätt. De mest hotade miljöerna är som nämnts övergivna butiker, magasin, fabriker, hotell och badrestauranger som rivs eller byggs om till bostäder och därmed förlorar sin ursprungliga identitet. För kommunerna är strävan efter att bygga bostäder i centralt läge viktig.

För Fiskebäckskil, Östersidan och Grundsund finns råd och riktlinjer för bygglovs-hantering knutna till detaljplanerna. Där finns mycket detaljerade anvisningar om material, färgsättning, utformning av snickerier, markbehandling med mera med utgångspunkt från karaktärsdragen på respektive plats.

Ett annat problem är omvandlingen av sjöbodar till bostäder. I Tanum och Lysekil finns en sjöbodpolicy som anger kommunens inställning. Det finns också domstolsutlåtanden som stödjer den traditionella användningen. Resurser för regelrätt och kontinuerlig tillsyn saknas dock. Frågan är också hur man behandlar sjöbodar som mycket länge använts som bostäder och som faller under begreppet ”pågående markanvändning”.

Förslag

Behovet av lätt tillgänglig information om hur bebyggelsens kulturvärden kan förvaltas är stort längs hela kusten. Diskussioner om det ska framföras i form av uppdatering av kulturmiljöprogram, gemensamma råd och riktlinjer för bygglovsökande, sjöbodpolicys eller annan typ av information kan genomföras inom ramen för fortsättningen av projektet ”Tillväxt Bohuslän”. Det kan också vara en del av skede 2 i Kustbebyggelseprojektet.

Kulturmiljöprogram

Kulturmiljöprogram är en av indikatorerna för delmål 1 i miljömålet God bebyggd miljö. Där anges att kulturmiljöprogrammen ska vara aktuella och antagna av kommunen som en del av översiktsplanen för att kunna fungera som planeringsunderlag.

Riksantikvarieämbetet gjorde i början av 2000-talet en studie av innehållet i då tillgängliga kulturmiljöprogram. Det konstaterades då att programmens innehåll och utseende var mycket olika. Ambitionen var ibland att göra strategiska planeringsunderlag, ofta att skriva vackra underhållande böcker och i sällsynta fall att kombinera de två uppgifterna. Uppdateringar eller revideringar av äldre kulturmiljöprogram var mycket sällsynta.

För orterna i Strömstads kommun har Bohusläns museum gjort Kulturmiljöer & kulturmiljöarbete i Strömstad, 2003. Det ingår som en del av översiktsplanen från 2010. I Tanums kommun finns "Kulturminnesvårdsprogram för Tanums kommun" från 1984. Det är godkänt av kommunfullmäktige. I Sotenäs kommun finns "Kulturmiljöer i Sotenäs kommun, utkast 2009 från Bohusläns museum. Det är ett preliminärt kulturmiljöunderlag för kommunen som ännu inte antagits. "Kulturmiljöer i Lysekils kommun" från 1992 innehåller förutom en redogörelse för kommunens historia beskrivningar av kulturhistoriskt värdefulla miljöer. Programmet som avslutas med åtgärder för vård och bevarande har antagits av kommunfullmäktige.

Krokstrand

"Stenhuggarsamhälle på Krokens och Björneröds mark. Inga större arbetsplatser finns kvar, men samhället är fortfarande till stora delar bebott året runt."

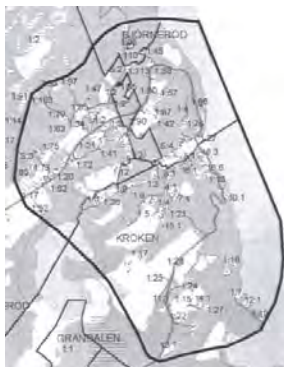
Texten inleds med en beskrivning av historien från 1600-talet och fram till 1977 då stembrytningen upphörde med tonvikt på händelser knutna till stenindustrin. Därefter följer en redogörelse för vilka spår som finns kvar av stenhuggeriverksamheten samt en bedömning av i vilket skick stembrott, vägar och byggnader är.

Valet av område motiveras: *"I Krokstrand speglar anläggningar och bebyggelse den drygt halvsekellånga stenhuggeriepoken; en viktig del av den västsvenska industrihistorien. Krokstrand är idag dessutom ett levande samhälle."*

Innehållet preciseras och som mål för kulturmiljön föreslås: *"Att långsiktigt behålla samhällsbildens historia, med ett långsiktigt bevarande av bebyggelsemiljöns och det stembrottspräglade landskapets karaktäristika, vilket kan innebära:*

- *Behålla husens äldre detaljer, karaktär, utformning mm*
- *Behålla gångsystemen genom stembrotten*
- *Rensa bäckravinen från träd. Rensa stembrotten från träd, åtminstone strategiska partier för sikten. På sikt kommer stembrotten att bli överblickbara och dessutom ännu farligare än i dag. Rensa utblickar mot Idefjorden från bilvägen (inte tillrådligt av säkerhetsskäl).*
- *Nyckelbyggnader, som Folkets Hus, skolor, missionshus mm måste finnas kvar."*

Aktuella frågor som tillgänglighet, information och vård samt åtgärdsbehov och rekommendationer tas upp och avslutas med en beskrivning av nuvarande skydd.

I Krokstrand behandlas riksintresseområdet.

På Rossö behandlas riksintresseområdet.

Rossö – Rundö

”Kulturlandskapet och bebyggelsestrukturen längs kusten i nordliga Bohuslän skiljer sig en del från den mellersta och södra delen. Stora fiskelägen saknas nästan helt, tydligare är i stället strukturen av den kombination som jordbruk – fiske givit.”

Historiebeskrivningen tar upp jordbruket, hummerfisket, båtbyggertraditionen och turismen. Enligt nulägesbeskrivningen finns i dag ett välbevarat kulturlandskap liksom en väl bibehållen bebyggelsemiljö vars innehåll preciseras. Motivering för valet av område är: *”Kust- och skärgårdsmiljö präglad av jordbruk kombinerat med fiske där bebyggelsemiljön, trots bysplittring, har en tät karaktär till följd av ett stort antal hemmansklyvningar och en ökad satsning på fisket under 1800-talets senare hälft.”*

För kulturmiljön föreslås: *”Ett bibehållet brukat mångfacetterat kustlandskap, välbevarad bebyggelse såväl vad gäller bebyggelsebilden som helhet, som vad gäller enskilda byggnader, bostadshus, ladugårdar såväl som sjöbodan och magasin.”*

Liksom för Rossö-Rundö redovisas tillgänglighet, information, vård, åtgärdsbehov och rekommendationer samt nuvarande skydd.

Tanums kommun

Kulturminnesvårdsprogrammet för Tanums kommun från 1984 inleds med en beskrivning av kommunens geografi och historia. Byggandets historia omfattar endast byggnader före 1930. Det är enkelstugan, det västsvenska dubbelhuset, flerfrontshuset med 3-4 gavlar, de tidiga sommarvillorna och sjöbodan. Traditionella byggnadsmaterial som timmer, tegel, panel, listverk, tjära, falurödfärg och linoljefärg, tak av spån, bräder, torv och tegel, socklar av sten, fönster- och dörrtyper och glasade verandor beskrivs men däremot inte moderna byggnadsmaterial som använts efter 1930.

De generella rekommendationerna för nybebyggelse går ut på att

- Söka en tomtplats som överensstämmer med den gamla bebyggelsen.
- Låta huset bli en naturlig del av bebyggelsen och landskapet.
- Anpassa husets volym, takfall och färgsättning så att huset smälter in i naturen och bebyggelsen.

- Se till att man inte lägger märke till ett nytt hus när det står på plats.
- Undvika nya material som blir omoderna och försvinner ur produktionen.
- Välja träpanel som målas med vit oljefärg eller röd slamfärg.
- Göra så små förändringar som möjligt i den gamla bebyggelsen.

Grebbestad

Historien om Grebbestad inleds med 1600-talet och avslutas med att samhället blev en av tätorterna i Tanums kommun som 1979 hade 1000 invånare. Slutsatsen är:

"Grebbestad är Tanumkustens största kustsamhälle, fortfarande dominerat av maritima näringar och med hamnen som en centralpunkt. De centrala delarna av samhället utgörs av fiskelägesbebyggelse, d v s äldre bostadshus utmed smala krokiga gator och stigar. Den gamla samhällskärnan är väl bevarad."

Som åtgärd föreslås ett miljöprogram grundat på en detaljerad inventering och som innehåller lämpliga åtgärder vid om- och tillbyggnad, nybyggnad samt för den yttre miljön. Under tiden bör den äldre bebyggelsen inklusive bodar, bryggor, trädgårdstäppor och gatunät underhållas så att dess karaktär bevaras. Nya hus bör inplaceras i samhället på ett sätt som stämmer med den befintliga bebyggelsen samt att husen exteriört anpassas till de omgivande byggnaderna.

Illustration för Grebbestad.

Illustration för Fjällbacka.

Fjällbacka

Även här inleds historieberivningen med 1600-talet. Den avslutas med nedläggningen av Fjällbacka ansjovis 1978. Karaktäriseringen lyder:

"Fjällbacka är näst efter Grebbestad kommunens största kustsamhälle, fortfarande dominerat av maritima näringar och med hamnen som centralpunkt. Stora delar av samhället och intilliggande små fiskelägen, nu mer eller mindre inkorporerade i Fjällbacka, utgörs fortfarande av äldre bostadshus utmed slingrande smala gator och stigar, bodar och magasin utmed bryggorna. De gamla samhällsdelarna är välbevarade."

För Fjällbacka, Mörhult, Källvik och Sälvik rekommenderas ett miljöprogram efter en detaljerad inventering med lämpliga åtgärder vid om- och tillbyggnad, vid nybyggnad samt för den yttre miljön. Under tiden bör bebyggelsen underhållas så att dess karaktär bevaras. Nya hus bör exteriört anpassas till omgivande byggnader.

Bovallstrand

Fiske- och stenhuggarsamhälle med unik badanläggning från 1930-talet.

Historiebeskrivningen påbörjas med 1500-talet och avslutas med 1930-talet. Den behandlar fiske, sjöfart, stenhuggeri och turism. Som kulturhistoriska värden och kvaliteter framhålls:

”Den äldre bostadsbebyggelsen i Bovallstrand är enhetlig i storlek. Husens tillkomstperiod är med några undantag 1800-talets senare del och början av 1900-talet. Vagnätet samt tomternas små trädgårdar skapar miljöns egenart. Den äldre bebyggelsen är ofta försedd med fina snickerier. Detaljer i granit minner om stenhuggarverksamheten.”

Andra viktiga inslag är kyrkan, badanläggningen från 1930-talet, sjöbodraden och stenupplagen utmed den sentida genomfartsleden.

För samhället rekommenderas en bebyggelseinventering och en bevarandeariktad detaljplan.

Avgränsning i Bovallstrand

Avgränsning i Ulebergshamn

Ulebergshamn

”Ett ungt kustsamhälle där fiske, stenhuggeri och fraktfart satt sina spår.”

Under 1500-talets slut fungerade platsen som hamn. Utvecklingen beskrivs kortfattat fram till 1920-talet. Som kulturhistoriska kvaliteter och värden framhålls:

”Minnena från stenhuggeriverksamheten i Ulebergshamn är dels i form av en större folketshusbyggnad, samlingen av mindre bostadshus varav några med våningshög källarvåning. Här finns även det vackra kaptenshuset, hus nr 40 från 1890-talets slut med sin vackert formade glasveranda och sin fint bearbetade stentrappa samt de stora magasinerna samt en kajläggning för utlastning av sten.”

För samhället rekommenderas dokumentation av bebyggelsen, bevarande av utskeppningskajen samt hänsyn till kvarvarande stenbrott.

Avgränsning i Hunnebostrand.

Hunnebostrand

”Samhället har tradition som ett av Bohusläns äldsta och under en tid största fiskeläge och har ett förflutet som ett centrum för stenhuggerinäringen i Bohuslän.”

Orten var betydande redan på 1500-talet som ett av länets största kustsamhällen. Historien beskrivs fram till början av 1900-talet. Som kulturhistoriska kvaliteter och värden framhålls:

”Hunnebostrand utgör sammantaget ett välbevarat kustsamhälle med bebyggelse från framför allt 1800-talets slut. Några hus utmed Norra Strandvägen vittnar om samhället så som det kan ha sett ut under 1800-talets början med sina likstora gavlar förlagda mot havet. Sjöbodraden är variationsrik med bodar och magasin av varierande storlek och är betydelsefull för helhetsintrycket. Även de enstaka sjöbodarna och magasinerna på St Göransö samt bodarna och vadbocken på Fiskholmen är betydelsefulla för helhetsupplevelsen av hamnområdet. Den nationalromantiskt präglade kyrkan är karaktärsskapande i samhället.”

För samhället rekommenderas dokumentation av bebyggelsen samt en bevarandeinriktad detaljplan.

Bohus-Malmön

”Större ö präglad av bronsåldersrösen och stenhuggeriverksamhet.”

Historiken behandlar Bohus-Malmön som fiskeläge och stenhuggarsamhälle från 1500-talets slut till 1900-talets mitt. Bland kulturhistoriska kvaliteter och värden framhålls:

”Samhället på Bohus-Malmön speglar det traditionella fiskarsamhället med traditionell kustbebyggelse samt ett mindre antal bevarade traditionella sjöbodar närmast stranden. Men det speglar genom sin bebyggelse framförallt stenhuggeriepoken genom de bostäder som byggdes för stenhuggarna högre upp i samhället.”

För samhället rekommenderas bland annat varsamhet vid förändringar av stenhuggerimiljöer, nyexploatering i anslutning till det befintliga samhället samt en bevarandeplan i form av områdesbestämmelser eller kulturresevat.

Fiskebäckskil-Östersidan

”Kustsamhälle som under 1800-talet omvandlas från fiskeläge till skepparsamhälle.” Historiebeskrivningen börjar med medeltiden och slutar med den nationalromantiska villan från 1910-talet.

”Bebyggelsemiljön är mycket väl bevarad och karaktäriseras av en påkostad träarkitektur. Fiskebäckskil är målare Carl Wilhelmsons födelseort och hans ateljé och bostad minner om hans målargärning. Samhället är klassat som kulturhistoriskt riktintresse och ligger på nordsidan av Skaftölandet invid Gullmaren och med Lysekil på andra sidan fjorden. Fiskebäckskil skiljs från Östersidan genom en djup vattenränna, som utgör en perfekt naturlig hamn även för större fartyg. På båda sidor om denna vattenränna klättrar husen i kuperad och bergig terräng.”

Beskrivningen av miljön är inflätad i texten. Som åtgärder anges områdesbestämmelser för Östersidan och en informationsbroschyr.

Avgränsning i Fiskebäckskil – Östersidan.

Avgränsning i Grundsund.

Grundsund

”Gammalt fiskeläge med lång och betydande fisketradition”

Historiebeskrivningen startar med 1700-talets sillperiod och avslutas med 1920 då Grundsund var ett av länets största fiskelägen. En kort miljöbeskrivning ingår:

”Samhället har behållit sin prägel av genuint fiskeläge. De faluröda och gulockra sjöbodarna ligger tätt i rad utmed rännan och bostadsbebyggelsens ljusare huskroppar är sammangyttrade kring ett slingrande gatunät. Bebyggelsen är av ett annat slag än i Fiskebäckskil. Husen är i allmänhet små och den eventuella snickarglädjen är sparsam och enkel.”

Som åtgärd rekommenderas en tryckt informationsbroschyr.

Råd och riktlinjer

Kommunen har ett ansvar att genom planläggning och bygglov ta vara på och utveckla miljöns kulturvärden. Den enskilde fastighetsägaren har dock ytterst ansvaret för underhåll och förvaltning av sina hus. Många förändringsåtgärder styrs av gällande bestämmelser men mycket kan genomföras utan "lov".

De som bott länge på en plats gör av nostalgiska skäl oftast små förändringar av den yttre miljön, men den som köper ett nytt hus vill gärna genomföra förbättringar. Samtliga kommuner har i sina översiktsplaner angivit att hänsyn till den befintliga miljön ska gälla såväl vid om- och tillbyggnad som vid nybyggnad.

Några konkreta råd finns i Tanums kulturmiljöprogram och juridiska bestämmelser finns i några detaljplaner. Mer praktiskt inriktad rådgivning har tagits fram i Sotenäs och Lysekils kommuner.

Bygg med känsla – Råd och riktlinjer för nybyggnad och ombyggnad av småhus i Sotenäs kommun

Råd och riktlinjer för nybyggnad och ombyggnad av småhus i Sotenäs kommun är en internetbaserad skrift som enligt förordet syftar till att vara en inspirerande vägledning för den som ska bygga.

I det första avsnittet som handlar om estetik, arkitektur och bohuslänska förhållanden framhålls vikten av att bygga nytt med estetisk kvalitet i samklang med naturen och den äldre bebyggelsen.

Det andra avsnittet innehåller konkreta råd om vård av äldre hus. Det handlar om underhåll, tillbyggnader, balkonger och verandor, fasader, målning och färgsättning, snickeridetaljer, fönster, grunder, tak, interiörer och trädgårdar. Huvudbudskapet är att respektera den ursprungliga bebyggelsens karaktärsdrag.

Den lokala bebyggelsehistorien beskrivs i avsnitt tre. I texten ingår tidiga planeringsformer, äldre hustyper, kustsamhällets utveckling under 1900-talet samt typhus och bohuslänska förhållanden.

Avsnitt fyra "Se platsen" handlar om att förhålla sig till Sotenäsets olika miljöer, kustsamhällets äldre och nyare delar, kustnära lägen utanför tätorter samt inlandet.

Att bygga nytt i känsliga lägen är avsnitt fem. Där ingår: Bygg i harmoni med landskapet, Rummet mellan byggnaderna, Arkitektens roll i småhusbyggandet och Nya byggnaders formspråk.

Skriften avslutas med anvisningar om var det finns vidare information och en litteraturlista. Det framgår inte om skriften är antagen av kommunen som en del av översiktsplanen eller om den enbart anses vara en fristående informationsskrift.

Råd och riktlinjer för bygglovsprövning Fiskebäckskil

I Råd och riktlinjer för bygglovsprövning Fiskebäckskil från 1987 formuleras råd för utformningen av tillbyggnader, förstugor och förstukvistar, verandor och balkonger, fasader, tak, fönster, ytterdörrar, foder och omfattningar och snickarglädje på bostadshus. Där behandlas också uthus och sjöbodar, målning, marken mellan husen samt energisparande åtgärder.

I inledningen framhålls vikten av att invånarna har egen kunskap och förståelse för bebyggelsens ursprung och utveckling. Betydelsefullt är att från början göra klart vad som är speciellt med huset och vilka kvaliteter det har innan man börjar renovera. Olika exempel på ombyggnader tas upp liksom speciella bebyggelsesdrag i Fiskebäckskil som förstugor, verandor och balkonger.

Träpanel förordas som fasadmaterial och tegelröda pannor som takmaterial. Olika fönstertyper beskrivs. Som ersättning för gamla fönster föreslås tvåluftsfönster.

För uthus och sjöbodar föreslås kontinuerligt underhåll och anpassning till bostadshuset eller intilliggande sjöbodar vid nybyggnad.

Ren linoljefärg rekommenderas vid målning, vilket ger de tekniska råden en tidsstämpel. Utseendemässigt förordas vitt eller ljus pastellfärg för bostadshus och falurött eller bostadshusets färg för uthus. Sjöbodar ska målas faluröda eller ockragula.

Beskrivningen av marken mellan husen tar upp variationsrikedomen och småskaligheten som kännetecknar gator, gränder och stigar. Avgränsande låga spjälstaket förordas.

Pedagogiska illustrationer visar att utvändigt tilläggsisoleringe ej bör ske med hänsyn till den kulturhistoriska miljön.

Råd för vård av kulturmiljön för Gamla Östersidan

I Råd för vård av kulturmiljön för Gamla Östersidan från 1997 är huvudsyftet att ge kunskap, inspiration och vägledning till fastighetsägarna när hus ska byggas om och förändras men underordnas helhetsmiljön och särdragen i gamla Östersidan.

Skriften är ett komplement till detaljplanen för ett område som i sin helhet är en §3:12-miljö enligt plan- och bygglagen (PBL) *”Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i en samlad bebyggelse av denna karaktär får inte förvanskas”*.

Generellt gäller också § 3:10 PBL *”Tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av en byggnad ska utföras varsamt så att byggnadernas särdrag och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara”*.

I råden beskrivs tillbyggnader, tak, skorstenar, fasader, fönster, ytterdörrar och foder, snickarglädje, målning, uthus, sjöbodar och bryggor, gaturum, staket, trädgårdar mm samt energibesparade åtgärder med hjälp av olika fotografier som visar särdrag i bebyggelsemiljön på Östersidan.

Ofta betonas traditionella lösningar och hänsyn både till det enskilda huset och till den totala miljön. Till skillnad från andra råd betonas socklarnas betydelse.

Råd och riktlinjer för byggnadslovsprövning för delar av Grundsund

Råd och riktlinjer för byggnadslovsprövning för delar av Grundsund från 1986 har varit gynnsam för bebyggelsemiljön. De baseras på en detaljerad genomgång av karaktärsdragen i Grundsund. De har begränsat de individuella påhitten och gjort bebyggelsen mer sammanhållen, men de gäller inte de tomter och byggnader från 1900-talets som finns i yttre delarna av den täta fiskelägesbebyggelsen.

Några rekommendationer:

- Tillbyggnader i form av "taklättor" som är typiska för Grundsund.
- Fasader med stående locklistpanel, med anvisningar om profil på läkten.
- Tak med matta tegelröda pannor av tegel eller betong,
- Äldre typer av fönster, men med möjligheten att nya kan vara av tvåluftstyp,
- Nyttillverkning av enkla gamla typer av ytterdörrar, foder och omfattningar samt snickarglädje av samma typ som tidigare funnits.
- Målning av bostadshus med täckande vit eller ljus pastellfärg, uthus med bostadshusets färg eller falurött och sjöbodas med faluröd eller gul slamfärg,
- Uthus och sjöbodas med enklare och mer anspråkslöst utförande än bostadshusen.
- Bygglov krävs för friggebodas och komplementbyggnader.
- Undvik energibesparande åtgärder som tilläggsisolering,
- Se trappor, murar, staket, växter, bergknallar och slingrande naturstensbelagda gångvägar som viktiga miljöskapande element.

Anvisningar för sjöbodbebyggelse

Sjöbodbebyggelsen är ett viktigt karaktärsdrag i kustområdena. Den fungerade ursprungligen som länk mellan fiskebåten och fiskarbosättningen på land. Sjöboden fungerade som förråd och arbetsplats för beredning av fisk och underhåll av redskap. En stor del av arbetet skedde utomhus i båtarna eller på bryggorna.

Då fisket omstrukturerades och minskade i betydelse förändrades användningen av sjöbodarna. Ökande fastighetspriser och den växande efterfrågan på fritidshus medförde en successiv omvandling av sjöbodas till bostäder och en accelererande privatisering av stranden i några kustorter. Olika sätt att styra omvandlingen och försäljningen till "utsocknes" prövades. I Tanums och Lysekils kommuner antogs officiella riktlinjer för hanteringen av sjöbodas.

Sjöbodas har ursprungligen uppförts på samfällad och allmänt tillgänglig mark.

Bryggorna har varit öppna platser för beredning av fisk och skötsel av redskap.

Sjöbodpolicyn för Tanums kommun

Sjöbodpolicyn från 2008 innehåller riktlinjer för handläggning av plan-, fastighetsbildnings-, bygglovs- och tillsynsärenden rörande sjöbodar samt för upplåtelse av kommunal mark och byggnader för sjöbods- och förrådsändamål. Byggnader för havsanknuten yrkesverksamhet omfattas inte.

Det övergripande målet är att stranden ska hållas fri och inte får privatiseras genom omvandling från förråd till boende.

En sjöbod definieras som en enkel förrådsbyggnad i strandnära läge och med "luftig" golv-, vägg- och takkonstruktion.

En sjöbod ska brukas för förvaring av båtutrustning och fiskeredskap. Den ska vara oisolerad, utan invändig träpanel och installationer för vatten och avlopp. Elinstallationer kan godtas. Färgsättning ska ansluta till den lokala traditionen.

Marken kring sjöbodar ska vara fri för allmänhetens passage. Den får inte bebyggas med exempelvis altaner, trädäck eller plank eller på annat sätt blockeras.

En ny bod kräver bygglov och oftast strandskyddsdispens. Maximal byggnadsyta, nockhöjd och fönsteryta per fasad anges

Principerna för fastighetsbildning och kommunens upplåtelse av mark, uthyrning av sjöbodar och sjöbods förråd redovisas liksom särskilda skäl för strandskyddsdispens.

Sjöbodpolicyn för Lysekils kommun

Sjöbodpolicyn för Lysekils kommun innehåller riktlinjer för hantering av sjöbodar vid handläggning av plan-, fastighetsbildnings-, bygglovs- och tillsynsärenden. Målsättningen är att förenkla besluten om sjöbodar. Stranden ska hållas fri för det rörliga friluftslivet och får inte privatiseras. Sjöboden får inte omvandlas från förråd till bostad.

En sjöbod ska brukas för förvaring av båtutrustning och fiskeredskap. Den får inte inredas för bostadsändamål, isoleras eller utrustas med vatten eller avloppsanläggning. Boden ska inte kunna utnyttjas exempelvis för boende. Heltäckande träpanel på väggarna, lackat trägolv, gardiner, byråer som ej är avsedda för arbetsverktyg, matbord och stolar, fåtöljer, sängar samt golvmattor får inte finnas i en sjöbod.

I vilket stadium en sjöbod har övergått till annan användning ska avgöras genom en helhetsbedömning.

Marken runt sjöbodar är till för allmän fri passage. Den får inte bebyggas med altaner eller trädäck, eller blockeras så att allmänheten förhindras från att vistas i strandområdet.

Förutsättningar för bygglov beskrivs för ny sjöbod utanför detaljplan och strandskydd, ny sjöbod inom detaljplan och befintlig sjöbod/ersättningsbyggnad, utanför detaljplan med strandskydd.

En sjöbod får inte säljas till en köpare utan bostad eller annan anknytning till orten och som kan använda sjöboden för tillfälligt boende. En grupp sjöbodar kan ägas av en hamnförening. Förbud mot uppdelning i separata sjöbodtomter kan anges i detaljplan. Turordningsregler gäller då kommunen upplåter vissa mark- och vattenområden för sjöbodbebyggelse och hyr ut egna sjöbodar.

Ortsbeskrivningar

Ortspresentationerna

I Kustbebyggelseprojektet har ortspresentationer tagits fram för de kustsamhällen som studerats. Avsikten är att de ska fungera både som ett underlag för kommunernas översiktliga planering och som information för fastighetsägare och besökare som är intresserade av orternas historia och miljö.

En målsättning är att ortspresentationerna efter bearbetning ska kunna antas av kommunerna och finnas tillgängliga på kommunens hemsida.

Struktur och disposition

Ortspresentationerna följer alla den disposition som är grunderna i en DIVE-analys (se avsnittet ”Utgångspunkten för projektet” på sidan 9).

Efter en inledning där Kustbebyggelseprojektet och DIVE-metoden beskrivs kortfattat redovisas vilket arbete som genomförts och vad som återstår.

Den kulturhistoriska analysen inleds med en översiktlig beskrivning av utvecklingen fram till 2010 i form av en så kallad tid & rum matris. I tabellform beskrivs samhällets utveckling i stort, bebyggelsemiljön på land och miljön i hamnen under olika tidsperioder med hjälp av kartor, bilder och korta texter. I kolumnerna Riket och Regionen redovisas de samhällsfaktorer som påverkat utvecklingen. Tidsindelningen är vald utifrån historieberivningen i rapporten ”Kustorter i Göteborgs och Bohuslän” från 1980-talet. För Krokstrand som aldrig har varit fiskeläge har tidsindelningen justerats med utgångspunkt från den lokala utvecklingen.

	Riket	Regionen	Samhällets utbredning och karaktär	Del av samhället	Marken	Byggnader	Hamnen	Bryggor och kajer	Byggnader
Framtid									
1980-2010									
1950-1980									
1910-1950									
1860-1910									
Före 1860									

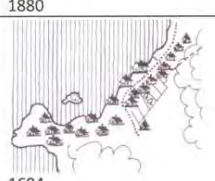

Efter den översiktliga beskrivningen genomförs en detaljerad beskrivning av nuläget 2010 enligt DIVE-metodens ”steg 1 – beskrivning”. På en översiktskarta och med olika fotografier visas bebyggelseområden med olika karaktär i samhället för att kort visa skillnaderna mellan de ursprungliga delarna och de nyttillkomna.

Beskrivningen av karaktärsdrag detaljeras för en mindre del av den äldsta delen av samhället. Resultatet av den 2010 genomförda inventeringen redovisas i form av en karta, siffror och text samt fotografier med bildtexter som beskriver marken mellan husen och byggnaderna i bebyggelsemiljön på land samt kajer och bryggor, sjöbodar och magasin i hamnmiljön.

I analysens ”steg 2 – tolkning” genomförs en detaljerad analys av spåren av den historiska utvecklingen för de olika tidsintervallen med hjälp kartor, gamla fotografier, beskrivande text. Avslutningsvis redovisas vilka spår som finns kvar och hur de kan förstöras.

Värdering och sårbarhet behandlas i analysens ”steg 3 – värdering”. Olika vetenskapliga värden, upplevelsevärden och bruksvärden samt sårbarheten diskuteras och avslutas med en uppräknig under rubriken ”Vad ska värnas?”

Ortsbeskrivningarna avslutas med ”steg 4 – aktivering”. Efter en redovisning av hur orterna hanterats i kommunernas översiktsplanering och sjöbodpolicy, detaljplaner och kulturmiljöprogram med mera sammanfattas analysen med rekommendationer för framtiden.

	Karta	Bilden av beskrivning för tiden	Bild av miljö och byggnader
1950-1980	 1970-tal	 Centrum flyttas från hamnen mot busshållplatsen ovanför Galärbacken.	 De helårsboende finns i områden med bostadshus från 1900-talet.
1910-1950	 1930-tal	 Större gator beläggs med gatsten och kantas av staket eller murar.	 Tidstypiska byggnader tillkommer för att betjäna de alltfler turisterna.
1860-1910	 1880	 Smala och backiga kullerstenbelagda gator och gränder mellan låga hus.	 Större hus med snickarglädje och plats för uthyrning byggs.
Före 1860	 1694	 Bostadshus omgivna av berghällar.	 Små enkelhus av timmer i en våning.

Ett utdrag ur Ortsbeskrivningen för Fjällbacka.

Jämförande sammanställningar

Beskrivningar och analyser från ortspresentationerna har sammanställts för att möjliggöra jämförelser av olika slag.

Sammanställningarna finns i avsnitten: "Karakärsegenskaper i olika orter" sid 61, "Kulturvärden och upplevelsevärden i olika orter" sid 71, "Påverkan i olika orter" sid 78 och "Behov av hållbar förvaltning i varje ort" sid 85 .

De olika Ortsbeskrivningarna är bilagor till denna rapport och finns tillgängliga som pdf-filer på länsstyrelsens hemsida.

Kustbebyggelseprojektets fortsättning

Erfarenheter och behov av fortsatt arbete

GIS-anpassning

Insamlingen av och presentationen av data från fältinventeringarna har genomförts på samma hantverksmässiga sätt som på 1970-talet. Uppgifterna har skrivits ner i fält för hand på anteckningsblock och kartor. De har bearbetats i excel-tabeller och presenterats på handritade kartor. Arbetet har varit tidsödande och slutresultatet är inte tillgängligt digitalt utan ytterligare bearbetning.

Metoder behöver utvecklas för insamling av inventeringsdata digitalt baserade på fastighetsregistrets beteckningar med en koppling till GIS – ett geografiskt informationssystem. Redovisningen enligt DIVE-metoden kan då göras tillgängliga för fler användare i en databas med olika sekretessnivåer - en för regionala och kommunala tjänstemän och en för allmänheten. En koppling till länsstyrelsernas gemensamma GIS-plattform bör undersökas.

- GIS-metodiken ska utvecklas under Kustbebyggelseprojektets skede 2.

Tillgång till underlagsmaterial

Fältarbetet och analyserna har under 2010 till stor del genomförts med de tidigare rapporterna, äldre fotografier och personliga erfarenheterna från projektet ”Kustorter i Göteborgs och Bohus län” som underlag. För att kunna beskriva bakgrunden och orsakerna till senare förändringar och sätta in dem planeringsssammanhang krävdes ytterligare underlag. Översiktsplaner, detaljplaner, planutredningar, kulturmiljöprogram och kartmaterial samlades ihop av en lokalt anställd kontaktperson och överlämnades strax innan fältarbetet. Materialet var mycket omfattande. Det var inte möjligt att sätta sig in i det väsentliga före fältarbetet.

Det finns ett behov av att samla in och ta del av så mycket underlagsmaterial som möjligt i god tid före fältbesöken. För platser som inte tidigare beskrivits behövs också historiskt material i form av texter, kartor och fotografier. Det är därför nödvändigt att inför skede 2 av Kustbebyggelseprojektet snabbt välja vilka orter som ska studeras så att insamlingen av material kan påbörjas i god tid före fältstudierna.

- Tillgängligheten till äldre fotografier via internet och de bildportaler som byggts upp inom ramen för K-samsök och liknande satsningar gör det lätt att få tillgång till betydande mängder foton som stöd för beskrivningarna. Genom Lantmäteriets kartsöktjänst ”Historiska kartor” finns nu goda förutsättningar att lösa landskapets förändringar genom jämförande studier av äldre kartor.
- Behovet av kartmaterial i olika skalor och med aktuella fastighetsbeteckningar bör utredas tillsammans med den som ska utveckla GIS-metodiken.

Samråd med kommuner och allmänhet

Ett kännetecken för den i Kustbebyggelseprojektet använda DIVE-metoden är att beskrivningar och analysresultat ska kunna diskuteras med berörda tjänstemän, experter, boende med flera. Under skede 1 av projektet har tjänstemän i kommunen

informerats om och haft möjligheter att kommentera dels en powerpoint presentation av den preliminära analysen, dels en första version av ortspresentationerna med rekommendationer. Sporadisk information till fastighetsägare har endast skett i form av muntliga samtal under fältinventeringen. Det finns ett behov av mer systematisk feedback och kontakt mellan berörda tjänstemän och de som genomför fältarbete och analys.

- Tid och resurser för möten och intervjuer med berörda tjänstemän bör därför planeras i god tid under skede 2 av projektet. En erfarenhet är att undvika fältarbete under semestertid och därmed underlätta besök på respektive kommunkontor.

Olika former för information till fastighetsägare har diskuterats. I kustorter med många sommarboende bör möten eller information genomföras under sommaren medan det i övriga orter kan ske under vinterhalvåret. Former och möjligheter för informationsspridning till allmänheten bör tas upp under projektets skede 2.

- Diskussioner med lokalbefolkningen om det insamlade äldre bildmaterialet och de nytagna fotografierna kan ge ökad förståelse för orternas karaktär och förändring.

Olika former av metodutveckling och jämförelser

Ortsanalyser ska genomföras i Västernorrland och Blekinge under skede 2 i Kustbebyggelseprojektet. Regionalt sammanfattade uppgifter liknande dem som tagits fram för norra Bohuslän kan då användas för regional planering i respektive län.

Jämförelser mellan regionerna är också möjliga. Riksantikvarieämbetets ”förvaltningsindex” kan ge anvisningar om exploateringstrycket i regionerna. Varierande historisk utveckling och naturförhållanden kan förklara skillnader i orternas framväxt, uppbyggnad och utseende. Skilda juridiska och ekonomiska förhållanden orsakar olika former av avtryck i bebyggelsen. Lokala byggnadstraditioner betyder mycket för orternas särdrag och karaktär.

- Vilken metodutveckling som är relevant och vilka jämförelser som är intressanta nationellt, regionalt och lokalt bör diskuteras av olika intressenter inför sammanställningen av resultatet av Kustbebyggelseprojektets skede 2.

Samverkan inom ramen för ”Kustzonsprojektet i norra Bohuslän”

Samverkan bör ske mellan olika kommuner och länsstyrelsen, museer och lokala föreningar om hur regionens karaktärsvärden kan tillvaratas och utvecklas på ett hållbart sätt. Frågor som är aktuella är:

- Hur kustorternas karaktär och kulturvärden kan ”säkerställas” i fördjupningar av översiktsplanen.
- Hur juridiska bestämmelser kan utformas för att säkerställa karaktärsdragen.
- Hur råd och riktlinjer för om- och tillbyggnader samt förvaltning av äldre bebyggelse kan se ut för bebyggelse från 1900-talet och ”vardagsmiljöer”.
- Hur information effektivt kan spridas till fastighetsägare.
- Hur ny bebyggelse kan utformas för att ta vara på natur- och kulturvärden längs kusten.
- Hur igenväxning av landskapet kan förhindras.

Källor

Allmänt

Blekinges miljömål. Länsstyrelsen i Blekinge län 2009.

Kulturmiljöanalys, En vägledning för användningen av DIVE, Rapport från Riksantikvarieämbetet. Solna 2010.

Kulturmiljöövervakning genom NILS-programmet, Redovisning av metodutvecklingsarbetet under åren 2008-2010, Rapport från Riksantikvarieämbetet, 2010.

Förvaltningsindex, Ta temperaturen på förändringstrycket, Rapport från Riksantikvarieämbetet 2011.

Metodutveckling av förvaltningsindex som metod för att mäta förändringstryck, WSP, Stockholm 2011.

Miljömål i Västra Götaland. Länsstyrelsen i Västra Götaland 2009.

Miljömål i Västernorrland. Länsstyrelsen i Västernorrland 2009.

Rapport från projektet Kustzonsplanering och Landsbygdsutveckling i norra Bohuslän, Resultat och förslag till fortsatt utveckling. Strömstad 2010.

Westerlind, Ann Mari, *Kustorter i Göteborgs och Bohus län, Bebyggelsens tillväxt och framtid*, Statens råd för byggnadsforskning T3:1983. Stockholm 1983.

Westerlind, Ann Mari och Gunnar, *Fiskelägen i Bohuslän*, Den Nordiska trästaden rapport 21. Stockholm 1972.

Strömstads kommun

Askberger Karin, *63 hus på Björneröd – byggnaderna, vägarna och stigarna där emellan*. Stockholm 2008.

Danielsson, Rolf & Norheim, Svein, GRANIT, *Stenhoggernes historie i grenselandet*. Uddevalla 2003.

Fördjupad översiktplan för Krokstrand-Flåghult, Strömstad 2006.

Hundra år av envishet, Krokstrands Folkets hus 1902-2002, utställningskatalog.

Husen i Krokstrand, Rapport från byggnadsinventering i Krokstrand, Bohusläns museum, Rapport 1999:19.

Karlsson Uno, *Krokstrand, 1870-1940, Skärvor från en stenhuggarepok*. Vänersborg 1979.

Kulturhistorisk dokumentation/bebyggelseinventering av riksintresse för kulturmiljövård, Rossö/Rundö, Bohusläns museum, Rapport 2001:7.

Kulturmiljöer & kulturmiljöarbete i Strömstad. Bohusläns museum 2003.

Mål, strategier och rekommendationer, Översiktsplan 1989, Strömstads kommun.

Samrådshandling, ÖP 2010, Strömstads kommun.

Strömstad på väg in i Framtiden, Översiktsplan Strömstads kommun år 2002.

Westerlind, Ann Mari, *Kustorter i Göteborgs och Bohus län, Strömstads kommun*, Byggnadsrådet och länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län. Göteborg 1983.

Översiktsplan, Strömstads kommun 1998.

Tanums kommun

Förslag till områdesplan för Fjällbacka, Tanums kommun 1980.

Förslag till områdesplan för Grebbestad, Tanums kommun 1980.

Fördjupad översiktsplan för Fjällbacka, Tanums kommun 2004.

Fördjupad översiktsplan för Grebbestad, Tanums kommun 2006.

Kulturhistorisk undersökning, Inventering i Fjällbacka, Preliminär rapport från Bohusläns museum 1991.

Jerer, Conny & Wingård, Cecilia, *Kulturhistoriskt värdefulla miljöer i Fjällbacka, Mörhult*, Bohusläns Byggnads Kultur, 2007.

Planskiss Fjällbacka hamnområde, Samrådshandling, Tanums kommun, 2010.

Planskiss Grebbestadskilen, Tanums kommun 2009.

Sjöbodpolicy för Tanums kommun, Tanums kommun 2006.

Tanum, Kulturminnesvårdsprogram för Tanums kommun. Uddevalla 1984.

Torevi, Anders och Gustafsson, Alf, *Med hjärtliga hälsningar från Fjällbacka, Ett tidsdokument av brev och vykort*. Munkedal 2009.

Torevi, Anders och Gustafsson, Alf, *Med hjärtliga hälsningar från Grebbestad, Ett tidsdokument av brev och vykort*. Munkedal 2010.

Westerlind, Ann Mari, *Kustorter i Göteborgs och Bohus län, Tanums kommun*, Byggnadsrådet och länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län. Göteborg 1983.

Wingård, Cecilia och Rydbom, Lars, *Kulturhistorisk bebyggelseinventering i Tanums kommun, Del 4a, Grebbestad etapp 1*. Bohusläns museum, 2009.

Översiktsplan 1990, Tanums kommun 1990.

Översiktsplan 2004, Tanums kommun 2004.

Sotenäs kommun

Bovallstrand, Ett kustsamhälles liv i ord och bild, Bovallstrand hembygdsförening.

Bovallstrand, Ett kustsamhälle i ord och bild 2, Bovallstrands hembygdsförening, Mölndal 2004.

Bygg med känsla, Råd och riktlinjer för nybyggnad och ombyggnad av småhus i Sotenäs kommun, Sotenäs kommun, Miljö och bygg 2004.

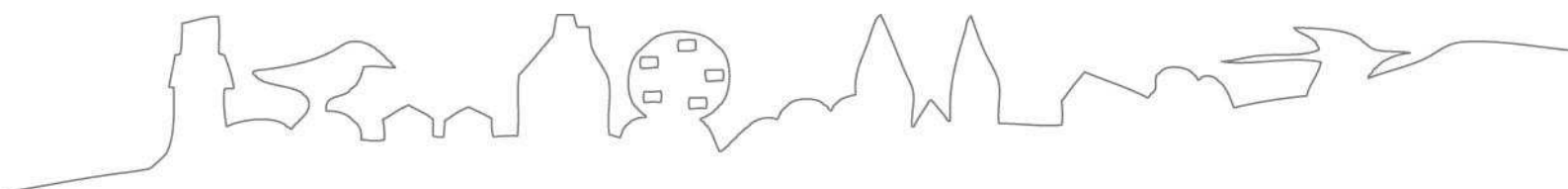
Byggnadsplan för Malmöns municipalsamhälle och omgivande områden i Södra Sotenäs kommun. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län 1960.

Detaljplan för Ljungberget – Maslmön 1:654 m fl. Sotenäs kommun 2006.

- Detaljplan för varvet, Klev 2:2 m. fl. Bovallstrand.* Sotenäs kommun
Husinventering Häfte I, Hällå i Sörstrané, utgåva 2. Hunnebostrands Bildarkiv, 2008.
- Husinventering Häfte II, Norstrané,* Hunnebostrands Bildarkiv, 2009.
- Husinventering häfte III, Erne Stenhoggeri,* utgåva 2, Hunnebostrands Bildarkiv, 2008.
- Husinventering Häfte IV, Bäckliden,* Hunnebostrands Bildarkiv, 2007.
- Husinventering Häfte V, Runt Kyrkogatan,* Hunnebostrands Bildarkiv, 2009.
- Husinventering Häfte VI, Södra Sörstrané,* Hunnebostrands Bildarkiv, 2010.
- Kulturmiljöer i Sotenäs kommun Kulturhistoriskt underlag för översiktsplan* Bohusläns museum, Rapport 2009:48.
- Områdesplan för Bohus-Malmön,* Sotenäs kommun 1985
- Områdesplan för Hunnebostrand - Ulebergshamn,* Sotenäs kommun 1978.
- Områdesplan för Bovallstrand,* Sotenäs kommun 1986.
- Stadsplan för Hunnebostrands municipalsamhälle. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, 1954.
- Westerlind, Ann Mari, *Kustorter i Göteborgs och Bohus län, Sotenäs kommun,* Byggforskningsrådet och länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län. Göteborg 1983.
- Översiktsplan 1990,* Sotenäs kommun 1990.
- Översiktsplan 2004,* Sotenäs kommun 2004.
- Översiktsplan 2010,* Sotenäs kommun 2010.

Lysekils kommun

- Detaljplan för Fiskebäckskil 1484-P91-5,* Lysekils kommun 1987.
- Detaljplan för gamla Östersidan Vägeröd 1:12 m. fl.* Lysekils kommun 1998.
- Detaljplan för gamla Grundsund,* Lysekils kommun 1983.
- Gamla Östersidan, Råd för vård av kulturmiljön. Lysekils kommun 1997.
- Kulturmiljöer i Lysekils kommun, Historia och Program för vård och bevarande.* Lysekils kommun 1992.
- Råd och riktlinjer för bygglovprövning Fiskebäckskil.* Lysekils kommun 1987.
- Förslag till upphävande av avstyckningsplan samt ändring och utvidgning av stadsplan för Grundsund, gamla delen. Lysekils kommun 1986.
- Sjöbodpolicy för Lysekils kommun, Lysekils kommun 2008.
- Westerlind, Ann Mari, *Kustorter i Göteborgs och Bohus län, Lysekils kommun,* Byggforskningsrådet och länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län. Göteborg 1983.
- Översiktsplan 1990,* Lysekils kommun 1990.
- Översiktsplan 2006,* Lysekils kommun 2006.

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN